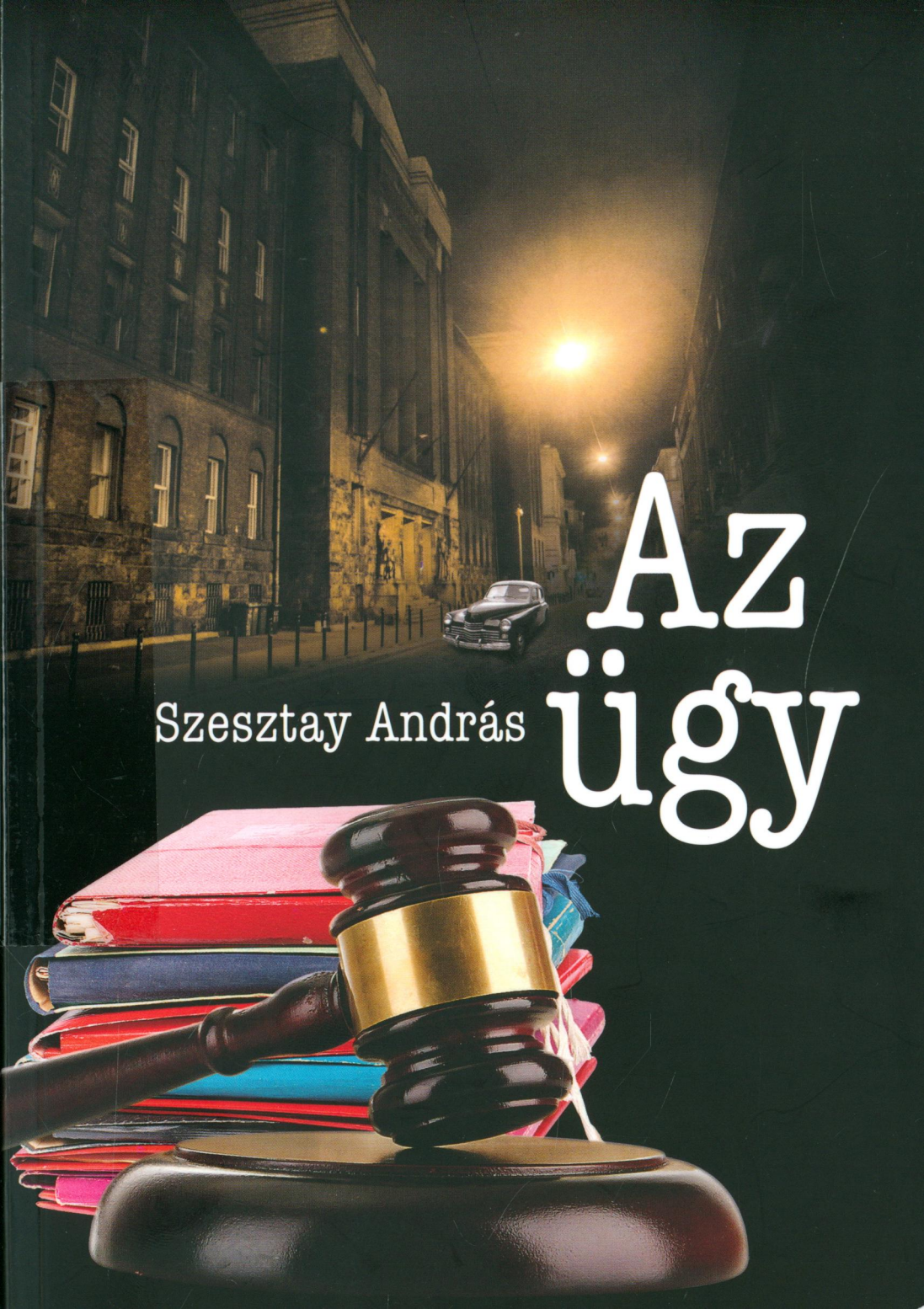

Szesztay András

Az ügy

Szesztay
András

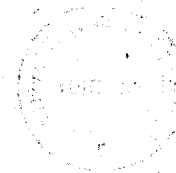
Az ügy

X242452

Szesztay
András

Az
ügy

© 2017 Szesztay András

Szerkesztette: Zimber Szilvia
Borító és tipográfia: Gigor Csaba

Szilvia és Társa Kft. – Zimber-könyvek, 2017
Felelős kiadó: az ügyvezető

ISBN: 978-615-80720-0-7

Nyomta és kötötte: Belvárosi Nyomda Zrt.
www.belvarosinyomdazrt.hu
Felelős vezető: Derecskey László vezérigazgató

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001259897

X₂₇₂₇₅₂

1956
2016

A MAGYAR
SZABADSÁG
ÉVE

A kötet megjelenését az 1956-os Emlékbizottság
támogatta, „A magyar szabadság éve” elnevezésű
programsorozat keretében.

Ha a történet
egyes szerep-
lői, helyszínei
és fordulatai
valóságos
szereplőkre,
helyszínekre
és fordulatok-
ra hasonlítá-
nak, az nem
a véletlen
műve. Ez a
történet maga
a valóság.

Egy mondat a zsarnokságról

„Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallató szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában,
ott zsarnokság van...”

Illyés Gyula

Előszó

Elgondolkodtató...

Szokták mondani: mikor a Hatalom mintázta maszkban a Janus arcú történelem a múlt ködéből kiemelkedik, lényegtelennek válik az igaz való. Az áldozatokat árulókká bélyegzik, a gyilkosok hőssé magasztosulnak, vagy legrosszabb esetben „parancsra tettem” szlogennel továbbmennek. Mi pedig, bányalóként örökre elmúlt életünk körül lépkedve, keserves emlékeink darabkáit emeljük a felszínre. Körbe-körbe.

Ez tart életben.

Ezzel megbékélünk. „Lehetett volna rosszabb is!”

Mert a bányalovak többsége a mélyben, sötétben húzta az igát, és jó esetben élete utolsó éveire, kiöregedve látta meg újra a napvilágot. Már ha meglátta. A lefojtott, ingerszegény vegetációnak természetes következménye a szellemi és fizikai vakság. A „bányaló effektus.” A nem használt szervek leállnak. A stressz miatt károsodnak is. Neki emlékek sem jutottak, csak egy értelmetlen, elpocsékolat élet.

Elgondolkodtató...

Az emberiség, amikor végre bátorságot merített és szembenézett önmagával, megpróbált valamiféle jogorvoslattal élni a hatalmi téboly betegséggel (vagy emberi tulajdonsággal?) szemben. A tömeggyilkosságok, embercsoportok fizikai megsemmisítése tetten érhető, dokumentálható, büntethető. De vajon mi történt a XX. század vérzivataros időszakai után azokkal, akiknek a fizikai megsemmisítés helyett a szellemi, emocionális mivoltukat ölték meg? Hitünket, céljainkat szürke, félelemmel teli ve-

getációvá silányították. Emberek millióit fosztották meg egyetlen valós értékétől, az Emberi Élettől. A megcsonkított tömegek utódai generációról generációra zsigerekben hordozzák tovább a közép-kelet-európai életérzést. Felelős, bűnös, esetleg valami elmarasztalás? Megelégszünk azzal: „ez már a múlt”, „soha többé” ..., „mostantól új lapot nyitunk...” Nem lehet kiretusálni. Visszük tovább. Kell, hogy vigyük. Abszurd életünk része.

Elgondolkodtató

Kafka jut eszembe. Látnok volt. A századelő szorongásos víziói nemcsak hogy életre keltek, meghatározó szereplőkké izmosodtak a XX. század folyamán.

A per.

„Valaki megrágalmazhatta Josef K.-t” – így indul a groteszk látomás, a létbizonytalanság érzete, a meghatározhatatlan eredetű fenyegetettség, a bűnösség-büntelenség és az igazság-hazugság kérdésköre, a jog világa, a személytelenség. Működik a társadalom egészét behálózó, azt polipszerűen átfogó gépezet, a fantomszerű „bíróság”. Akit elkap a rendszer – olykor csupán példastatuálás okán –, hiába keresi a kiutat, lassan teljesen köréje fonódik a háló, s minél inkább kapálózik, az annál inkább ráfeszül.

Az ügy.

„Hogyan kerültem ide? ... És mi ez? ... Az élet valóban hajnalra véget ér? ...Kik ezek egyáltalán?...” – és így indul Kafka után több mint egy évszázaddal Szesztay András könyve.

A történelem elvarázsolt kastélyának torz tükrei játszanak velünk? Nem teljesen. Ez a mű olyan őszinte vallomás, mely nem nélkülözi ugyan a karkai létmegsemmisítő szorongásokat, de a rendszer más dimenzióit kívánja megvilágítani. Nem paradox szatíra, sokkal inkább komor hangvételű mű, nagy ívű korrajz, melyben az államhatalom és a tőle elidegenedett társadalom képe rajzolódik ki. A nagyméretű irodalmi pannó sok apró, jellegzetes emlékképet idéz megható őszinteséggel, alig leplezett kétségbeeséssel. A kiszolgáltatottsággal, reményvesztettséggel a hit, az életigenlés feszül szembe, hosszantartó katarzisz lengi át a művet.

A humánus győzelme.

A győzelmet nem adják ingyen. Az áldozatban, a szerzőben kérdések ezernyi horga vár, hogy ráakadjon a válasz.

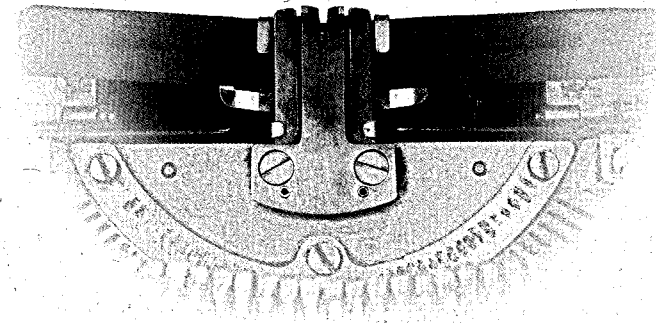
Justitia hallgat.

A könyv fontos útravaló lehet az „Y generáció” számára, mielőtt végleg, visszavonhatatlanul eltűnnek azok a „bányalovak”, akik megindító hitelességgel vallanak büntetlen bűnökről, ellopott évekről, kettétört gerincekről, generációkról, léleknyomorító erkölcstelenségekről. Ez a mű kényszerít a múlttal való szembenézésre, oldani kívánja azt a közönyt, mely eluralkodott embertársainkkal és a világgal szemben – de legnagyobb ereje, hogy elénk tárja azt az ősi bűnt, ami miatt olykor szégyelljük ember mivoltunkat.

Budapest, 2017. április 8.

Köllő Miklós

Kitartóan nyüszít
a csönd, és sebeimből lassan
elfolyik a remény.

Hogyan kerültem ide?... És mi ez?... Az élet valóban hajnalra véget ér?... Kik ezek egyáltalán?... Civilben vannak. Nem! Sajnos ezt nem értettem félre!!!

Meghallottam.

Még jóformán el sem kezdődött a kihallgatás, amikor valaki kihívta ŐT az ajtó elé.

Nem láttam az illetőt, nagyon halkán beszélt, talán kicsit szánakozóan, de minden szavát értettem.

– Fejezd be, nincs értelme. Reggel úgyis felakasztják.

„Ő” visszajött, az asztalán hosszan megnyomott egy gombot, összecuska a dossziét, és fáradt hangon azt mondta: egyelőre végeztünk.

Kopogtak. Bejött egy egyenruhás.

– Jelentkezem, százados elvtárs!

– Vigye vissza az őrizetést a cellájába!

Az egyenruhás szinte gyengéden rakta rám a bilincset, lazán, és szinte kedvesen mondta:

– Jöjjön.

Lépcsők, ajtók, kulcsok, rácsok, belső függőfolyosó, középen kerítés-drót fonattal lezárva, hogy ne lehessen leugrani. Újra itt vagyok, egyedül.

Természetes fényt idáig nem láttam, de az is lehet, hogy már este van.

Hallottam már rögtönítelő katonai bíróságról, de mit követtem el? Tudtom nélkül hadititkokat árultam volna el? De kinek, és mikor? Különben is, csak egy kiskatona vagyok, aki nem is tudhat ilyenekről...

Közben lenyitották a cella egyetlen bútorát, egy priccset, ami előzőleg a falhoz volt fölhajtván és lelakolva. Volt rajta egy pokróc is. Leültem.

Becsukott szemmel, tenyérbe temetett arccal vártam, hogy elmúljon az egész, hogy végre fölébredjek, vagy valahogy végre kiderüljön, hogy ez nem a valóság.

De valahol, a sötét háttérben, tudtam, hogy az. Mint amikor a füled mellett eldördül a startpisztoly, és lassan térnek vissza a hangok, úgy lopakodott egyre közelebb a valóság, mint mocsárba ragadt zebra felé az oroszlán.

Minden fáj. Fájtak a szürke falak, amik, valahányszor felnéztem, mintha mindig közelebb jöttek volna. Fáj a kívülről acéllemezzel burkolt valamikori ablak. Fáj az ajtó fölötti, hálóval bevont lukban magasan pislákoló fény, ami oly gyenge volt, hogy nem adhatott reményt. Még a levegő is fáj, amit belélegeztem.

És akkor, mint gátját törő áradás, megindultak a könnyeim. Vég nélkül, hosszan. Minden egyes cseppel kisebb lettem, összezsugorodtam, elfolyt belőlem a majd, és fogytak hús rövid évem tervei, örömei, vágyai, szerelmei, míg végül teljesen üres lettem.

A könnyek elapadtak. Kiszáradtam.

Semmim sem maradt.

Imádkozni kezdtem. Lassan feloldódtam valami átlátszó semmiben; mint só a vízben, és végtelenül szelíd hanggá változtam.

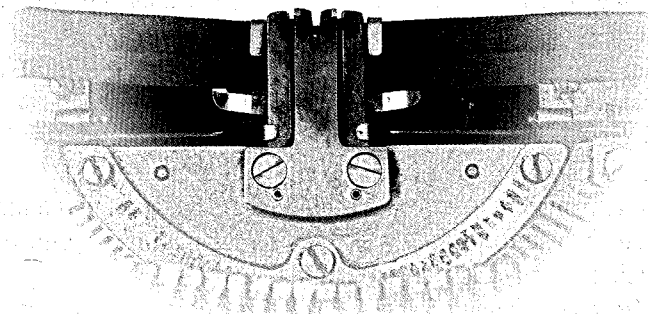
„Én itt vagyok. És te is. Ezt senki nem tudja tőled elvenni.”

Igen! Maradt valamim. Az emberi méltóságom, és a bennem élő Teremtő: a Lélek.

Ha majd értem jönnek, meg fogom mutatni, hogy valóban, földi hatalom ezt soha senkitől nem fogja tudni elvenni.

Ebben a feloldott állapotban énem lassan átszivárgott valami álomtalan álomba, ami egyáltalán nem hasonlított az ájuláshoz, mert mindenholnan körülölelt a fény.

Ajándékba kapott élet

Ismeretlen zajra riadtam. Nem tudtam, hol vagyok. Azután egy hang beszivárgott a tudatomba.

– Ébresztő!

Rájöttem, hogy a zaj forrása egy ajtótól származik, amit valaki kívülről kulcsosomóval ütöget. Hangos volt, de nem éreztem benne fenyegetést. Körülnéztem.

Lassan, mint amikor a ködöt félrehajtja egy fuvallat, és mögötte valami sötét, ijesztő dolog tűnik föl, rádöbbsenem, hol is vagyok. Hiába csuktam be a szemem, és nyitottam ki újra, a kép maradt. Túl valóságos volt ahhoz, hogy álom legyen.

Kulcs vágott fémesen a zárba, nyílt az ajtó.

Egyenruhás őr állt ott, félig kint a keretben, de nem az, aki tegnap idekísért. Egyik kezében alumíniumbögre, a másikban egy darab kenyér.

– Reggeli. A kávé itgya meg, de a kenyér egész napra van. A bögréért visszajövök.

Arca közömbös volt, nem láttam rajta rosszindulatot.

– Mikor visznek? – kérdeztem.

– Hova?

– Felakasztani.

Döbbsen nézett rám. A csend fakasztotta szünet alatt érzéshullá-

mok felhőztek az arcán, azután lassan, tagoltan, mintha egy gyerekekhez beszélt volna, azt mondta:

– Nyugodjon meg, ember! Itt magát senki nem fogja felakasztani. Még tárgyalása sem volt. Itt maga csak előzetesben van.

Fejcsóválva húzta be az ajtót. Elment.

Egész életemben ezek voltak a legszebb szavak, amiket hallottam. Egy börtönőrnek, ellopott szabadságom őrzőjének a szavai.

Álltam a sötét, hideg zárkában egyedül, kezemben egy ütött-kopott alumíniumbőgrével... létezésem legszebb perceit éltem át.

A kávé sötét volt, meleg és édes. A kenyér a Bibliát idézte. A cella ellenséges, rideg fenyegetése átúszott az otthon édességébe.

Úgy ettem, mintha először ennék életemben. Belülről átjárt a meleg.

A kezemben tartott bögre anyagába fémes mintákat vésett az idő, olyan volt, mint egy lélek lenyomata, tiszta és éles.

Úgy éreztem, mindenre képes vagyok. Ezek után mi az, ami megroppanthat?

Mi az, amit ne bírnék ki?

Ismét imába fogtam, hosszan, kötetlenül beszélgettem Vele.

Megszűnt a külvilág, kiteljesült a létezés, és itt, a szűk cellában, amely arra volt hivatva, hogy rabbá tegyen, olyan szabad voltam, mint még soha.

Rájöttem, hogy a boldogsághoz hasonlóan a szabadság is belső állapot.

Fogadalmat tettem. Soha nem fogok gyűlölni, bántani. Az élet önmagában kiváltság.

Tisztának és szabadnak születünk. Alomba egy felnőtt szeretete ringatott.

És hiszünk.

Hiszünk a szüleinknek, a tanítóinknak, hiszünk a meséknek, a Jézuskának, mert a hit is velünk született.

Ha később énüket vesztett kajának a naivság bélyegét szeretnék a homlokodra sütni, állj félre! Nem ilyen a világ?

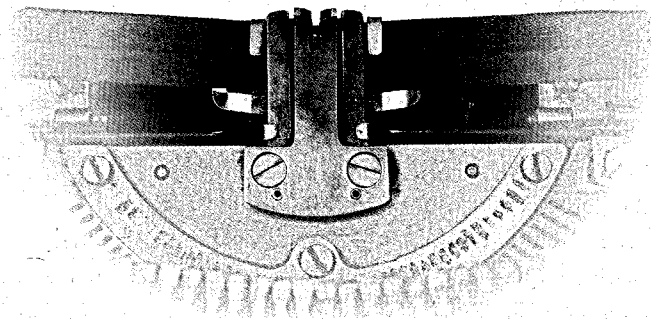
Valóban nem, ezt te is tudod, mert sem naiv, sem bolond nem vagy. De az élet ilyen! És a világot csak életekkel lehet jobbá tenni.

Egyedül vagy a világ ellen? Nem! A társaidat hallod minden zenében, minden versben, minden színpadon, minden képben, minden művészetben.

Ne tévesszen meg, ha a tó felszínén csak a hordalékot látod.

Alatta tiszta és mély a víz.

Tétova idő

A napok kezdtek rutinná válni. Ébresztő, reggeli, ebéd, vacsora, lefekvés, közöttük semmi. Egy héten egyszer séta, egyszer zuhanyozás, egyszer borotválkozás.

Aludni csak hanyatt fekvé lehetett, a pokróc fölött kétoldalt kinyújtott kézzel. A villany állandóan égett. Ha ettől eltérő pózba vetett az álom, fölébresztettek.

A megfigyelés a cirklin keresztül történt. A cirkli egy fél teniszlabda formájú, kifelé domborodó perforált acéllemez, ami a sötét folyosóról nyílt, és a befelé történő észrevétlen megfigyelésen kívül a cigaretta meggyújtására szolgált. Belülről nekinyomta a cigarettát, kívülről gyufával meggyújtották. A cigarettával motiválni lehetett a rabokat. Jó magatartás esetén napi öt darabot kaphattál, de a legkisebb vétség esetén is megvonták.

Jött a nyilvántartásba vétel, a kihallgatások, de még így is rengeteg időm maradt.

Föl-alá sétáltam, hogy lépteim zaja elnyomja az üveghangú csöndet. Négy lépés, ablak, négy lépés, ajtó. Négy lépés, ablak, négy lépés, ajtó. Rászoktam az állandó reggeli tornára. Légzőgyakorlat, benn tartott levegő, gimnasztika, erőgyakorlatok.

A csenden és a fűtetlen zárka hidegén kívül újabb társ szegődött mellém. Kezdttem állandóan éhes lenni. Az étel egyébként jó volt. Azt kaptuk, amit az irodai- és az őrszemélyzet. Néhány fogolyra nem érte meg külön főzni. Nem volt ugyan kevés, de a rendszeres tornázás miatt nekem nem volt elég.

A rendszerbe való „beiktatásom” különös volt, és elgondolkoztató. Egy fekete Volga hátsó ülésén utaztam két ismeretlen civilruhás között, ahogy én tudtam, útban a Nyugati pályaudvarra. Határőr kiskatona voltam, ide soroztak be. Zsebemben az Országos Parancsnokság által kiállított nyílt parancs, melynek értelmében részt veszek egy szolnoki kulturális rendezvényen. A seregnél eltöltött rövid előéletem tükrében ez teljesen hihetően hangzott.

Amikor az autó két hatalmas acélkapu zsilipje után – melyek távoli, baljós mennydörgés hangját idézték – megállt egy szűk belső udvaron, azt hittem, hogy rajtam és a sofőrön kívül a többieknek biztosan itt van dolguk. Amikor a mellettem ülő „Ő” megszólalt, hogy „viselkedjen nyugodtan, le van tartóztatva”, még mindig nem értettem.

A valóság akkor mart az agyamba, amikor egy rosszul világított, szűk helyen meztelenre vetkőztettek. Odaadtak egy fűző nélküli bakancsot, amit zokni nélkül kellett felvennem, meg egy középkék, rám meglehetősen nagy, vékony anyagú egykori öltönyt. Ezt viseltem fél évig. Kedélyesen közölték, hogy nyugodtan elfogadhatom, hiszen a tulajdonosának többé már nem lesz rá szüksége.

– Túl szűkre kötötte a nyakkendőjét, és ez megártott az egészségének. – Ezen a szellemes megjegyzésen mindketten nagyon jól mulattak. Én nem.

Később viszont, amikor egy irodába kísérték fotózni, ujjlenyomatot venni és az adataimat, „személyleírásomat” rögzíteni, egészen más benyomások értek. Egy fiatal, magas, jóarcú egyenruhás ment előttem nyitni-zárni, miközben halkan, feldúlt hangon, mintegy magában beszélve a következőket mormogta:

– Ezek a rohadt szemetek! Már nem tudják, hogy mit csináljanak. Ott tartunk, hogy már a gyerekeket is idehozzák?

Dühösen, vállait dobálva ment előre, mintha egy láthatatlan ellenség akarna elsodorni térdig érő iszapban.

Érzésvuhatatok ködösítették el a bennem felgyülemelő fenyegető sötétséget. Ez az ember kiadta magát nekem, tehát megbízik bennem.

Ez erőt adott. Láthatatlan, szótlán kapcsolat kelt életre a létezés két sarka között, tagadva az embertelenséget.

Mintha megrendezték volna, kijutottunk egy napfényes folyosóra. Törtfehérre festett falak, fényes, fehér ajtók. A nagyméretű ablakokon át a nap fénylő, ferdére húzott, éles kontúrú négyszögeket rajzolt a szemközi falakra.

Pincehomályhoz szokott szemeim előtt ez volt a távoli, elérhetetlen szabadság vetítövászná. A normális, civil élet szelleme. Egy napsütötte fal mindössze, de az előző történéssel együtt már kinyilatkoztatás.

Beléptünk egy kisebb szobába. Ott egy másik egyenruhás vett át. Soha többé nem láttam azt, aki idekísért, de több mint negyven év távlatából is úgy érzem, hogy ez a láthatatlan kötelék ma is létezik.

A szoba semleges és célszerű. Egy asztal, rajta nyitott, fekete bélyegzőpárna, fehér papírok, törölszalvéta. Az egyik fallal szemközt egy állványon álló fényképezőgép. A technikus kíváncsian végigmér, a falon lévő fogasról felvesz egy fehér köpenyt, és közömbösen, rutinosan teszi a dolgát.

Bekerülök a bűnügyi nyilvántartásba fotókkal, ujjlenyomatokkal. Ha eddig még reménykedhettem valamiben, most már ennek vége.

A következő irodában vették fel az adataimat. Odáig emlékszem rá, hogy körülnéztem. Nagy, tágas iroda volt, tele asztalokkal, mindegyiknél ült valaki. Ahogy – inkább megszokásból, mint kíváncsiságból – végigfuttattam a szemem rajtuk, történt valami. Elhalkult a csendes beszélgetés. Mindenki rám nézett. Ki csak alulról, mintegy véletlenül, ki leplezetlen, szinte szemtelen kíváncsisággal. Azután megláttam őt.

Középkorú, inkább fiatal, kulturált kinézetű nő volt. Semmi különös. Mint akkor, ma sem tudnám felidézni, hogy nézett ki.

Csak a szeme! Nagy, tágra nyíló, tiszta és döbönt. Kimerevedett a kép, szünetet tartott az idő. Minden eltűnt. Az iroda, az épület, az emberek, a valóság. Csak a szemek maradtak. Fényük lassan úszni kezdett, nagy erővel igyekezett visszatartani. Végül, mint aki szűrős bokor öleléséből szabadul, kissé rekedten megszólalt:

– Azért sem sajnálom magát... Csak az édesanyját.

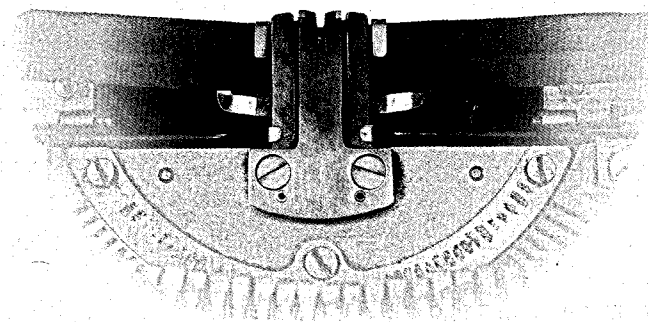
A ceremónia többi részére nem emlékszem. Nyilván válaszoltam a feltett kérdésekre, de közben csak ezt a képet láttam. Ezzel a képpel érkeztem vissza a zárkába.

Egy bennem parázsló, lüktető képpel. Az örök Nő képével. Az óvó, melengető, szerelmet és életet adó, önmagát táplálékul kínáló csoda képével.

Megláttam az örök embert, az örök jószágot, létünk jobbik felét. A bibliai jelenést.

És azon az estén a cella hidegében meleg, reményszóttos takaró alatt aludtam el.

Az ügy

Végre megtudtam, miért vagyok itt.

Először nem akartam elhinni. Rossz viccnek tűnt.

Érettségi után nem sokkal az egyik barátom megkérdezte, nem akarok-e vele külföldre szökni, mert a családját ért sérelmek miatt nehezen tudja elviselni, ami itt folyik.

Elgondolkoztam.

Eszembe jutott katonatiszt nagybátyám zokogása, amikor a rádió bementa, hogy „Szilágyi Józsefen ma reggel végrehajtották a halálos ítéletet.” Együtt jártak egyetemre. A legjobb barátja volt. Tiszta szándékú, okos, alulról jött káder, aki a saját perében kristálytisza logikával, a vádló szerepében kritizálta bírait. Megszégyenített, tomboló indulattal vetették rá magukat.

Nevelőapámat, Szabó Lászlót minden szocialista ünnep előtt néhány napra „begyűjtötték a saját érdekében, hogy megvédjék a nép jogos haragjától.” Ugyanis nagy bűnt követett el. 1956-ban a Kőbányai Téglagyárban, mint az egyik legnagyobb tekintélyű embert, aki a főmérnökük és egyetemi tanszékvezető, felkérték a munkástanács elnökének. Feladata abban állt, hogy a szűken és nehezen megszerezhető kenyéradagok igazságos elosztására felügyeljen. Örülhetett, hogy csak az állásától és a katedrájától fosztották meg.

Egyszóval nekem sem tetszett sok minden, de a gondolat új volt, nem döntöttem. A barátom ismert valakit, aki valami hajós ismerősen keresztül segíteni tud a kijutásban. Beleegyeztem, hogy találkozzunk.

Így ismertem meg Mészáros Istvánt. Nálam talán egy-két évvel idősebb fiú volt. Laboránsként dolgozott, de meg volt róla győződve, hogy sokkal többre hivatott. Közölte, hogy segít, de lépjek be a pártjába, és ha „kikerülök”, meséljem el az illetékes szerveknek, hogy létezik Magyarországon egy illegális párt, aminek ő az elnöke, és ha lehet, kapjon valami anyagi támogatást ehhez.

– Természetesen – mondtam -, ez a legkevesebb.

Fogalmam sem volt, mennyire komoly ez az egész, de aggódni kezdtem. Először a biztonság miatt. Ha én ilyesmibe fognék, nem bíznék meg minden utamba kerülő emberben. Honnan tudhatja, hogy holnap nem jelentem fel? Hiszen nem is ismer!

Aztán megtudtam mindent. A párt nevét, programját, felépítését, célkitűzését. Minél több volt az információ, annál jobban elképedtem. Már a név is zavarra utalt: Nemzeti Keresztény Demokrata Munkáspárt. Természetesen zenéje is volt. Az internacionálé, de mellé felvette még a Marseilles-t is. Pista barátomat egyáltalán nem zavarta, hogy ez Franciaország nemzeti himnusza. Ő ilyen volt. Még a Tizenkét pontban összegyűjtött program volt a legtisztább.

Például: legyünk szuverén állam, lépünk ki a Varsói Szerződésből és a KGST-ből! Egymillió forint erejéig alakuljanak magánvállalatok! (Akkoriban százezer forintért családi házat lehetett venni.) Sajtószabadságot! Többpártrendszert!

Én rögtön az elnök legjobb barátja lettem, kinevezett a helyettesének, és a haderők főparancsnokának(!). A párt létszáma velem együtt vagy hét főből állt. Nem ismertem mindenkit. Lovas Istvánról és Sztranyovszki Zsoltról csak jóval később szereztem tudomást.

Aztán minden a helyére ugrott. Ez tulajdonképpen játék volt. Kissé egzaltált Pista barátom játéka, amiben a valóság elől saját álomvilágába menekült. Rossz anyagi körülmények között, egy budafoki albérletben élt, és mindezért a világot hibáztatta. Egy kedves, lelkes bolond volt, egy álomvilágban, ahol lehetett valaki.

Azután eldöntöttem, hogy nekem itthon a helyem, és finoman, ne-hogy Pistát megbántsam, visszahúzódtam. A biztonságért sem kellett

aggódnom többé, hiszen ha ez bárki tudomására jut, minden bizonnyal habosra kacagja magát.

De nem így történt.

Ez lett a „Mészáros-féle összeesküvés”. Nem csodálom, hogy szigorúan titkos, úgynevezett duplanullás ügyként kezelték. Ha bármi-kor bárkinek bármit elmondok, azonnal végem, közölték. „Bravúros nyomozással és óriási szakértelemmel göngyölítették fel az ügyet”, a következőképpen.

Sztranyovszki jelentette fel a társaságot, már akit ismert, állítólag valami kisebb, közbüntényes vétségért cserébe. A tárgyaláson ő volt az „egyedüli tisztességes hazafi”. A szakértelemről meg csak annyit: az egyik kihallgatáson elém tettek egy füzetet, hogy tudom-e, mi van benne, mert a titkosírás szakértőjüknek nem sikerült megfejtenie. Íme a megfejtés: Pista cirill betűkkel írta fel a naptárába a párttal kapcsolatos bejegyzéseket, nehogy a házinéni kíváncsiskodjon.

Az országban nagyon kevés olyan védőügyvéd volt, aki ilyen ügyekben védhetett. Mivel Magyarországon „szabad ügyvédválasztás” volt, választ-hattam közülük. Természetesen egyiket sem ismertem, így hagytam, hogy kirendeljenek valakit.

Később sok mindent megtudtam az ügy háttéréről. Például azt, hogy sok vita előzte meg az „ügyvé válást”. Nem csodálom. Nehéz munka lehetett megindokolni.

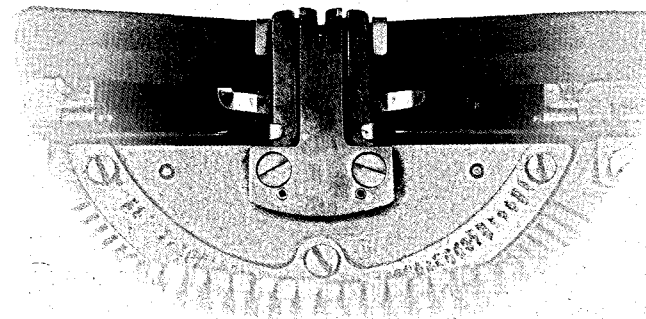
Fél évig tartott. Ameddig a magánzárkám. De az ügyek kellettek. A nyugat felé nyitás áraként, amit a gazdasági szükség és a szalonképes-ség látszata kényszerített ki, 1963-ban amnesztiát adtak az ötvenhatos elítélteknek. A közvélemény úgy tudta, hogy mindenkinek. Nem így volt, de erről majd később. Fent úgy döntöttek, hogy ezzel feleslegessé vált a nagy létszámra duzzasztott, jól fizetett politikai rendőrség, és elhatá-rozták, hogy a minimálisra csökkentik. Ezzel pánikot keltettek a cégben, ahol bizonyítani akarták a létjogosultságukat. Ez volt a magyarországi kommunizmus történetében a koncepciós perek második időszaka. Soha annyi kémkedés, hazaárulás, összeesküvés, izgatás nem volt, mint ak-kor. Természetesen mind hasonló komolyságú.

Végül később mégis leépítették a politikai rendőrség egy részét, fent sem voltak teljesen hülyék. A sors ironiája, hogy sokkal jobban jártak a művészeti élet területén kapott magas beosztásokkal. Kevesebb stressz,

szalonképes egzisztencia, magas jövedelem. Később iparművészként rálátásom volt minderre, a nevek jó részét ismertem. Vajon hány ember ússza meg, hogy gátlástalanul tönkretégyék az életét, ha ezt előbb tudják?

Na de ne szaladjunk ennyire előre!

A krízis

Egyik nap furcsa, ijesztő, valószínűtlen élményben volt részem.

Végeztem a tornával, fogyasztottam a magamnak megszabott lépésmennyiséget: oda-vissza. A gondolatok egyre messzebb kerültek, cserbenhagytak.

Egyszer csak, mintha kiesett volna a folytonosság, ott találtam magamat valahol a meghatározhatatlan semmiben.

Mint amikor egy felhúzott játékbalerina egyre lassuló forgása a megnüett utolsó pendülésével áttűnik egy másik létbe, a tudatom visszahúzódtott egy távoli helyre. Messziről, halványuló kép formájában láttam az üres zárkát.

Senki nem volt ott.

Ijesztő, fuldokló pánik tört rám. Kiléptem a saját énemből! Egy kóbor lélek, aki hiába dörömböl a lét kapuján, tudja, hogy nem térhet vissza...

Mint amikor egy lidérces álomból a valós tudatod maradékával, óriási erőfeszítéssel törsz az oxigént adó felszínre, száguldó pulzussal tértem magamhoz.

Nem tudom, hogy a valóságban ez meddig tarthatott, mert itt, a csöndben és a halvány, pesszimista világításban az idő múlását semmi nem jelezte.

Dörömböltem az ajtón. Végre meghallottam a közeledő lépéseket.

– Mit akar?

– Vécére kell mennem.

Megnyugtató, a valós élethez tartozó zajjal, a kulcsok zajával nyílt az ajtó. Már ismertem a váltásokat. Az volt szolgálatban, akinek fáradt, „nekem ez a munka jutott” megjelenése együttérzést váltott ki belőlem. Ebben a környezetben olyan volt, mint egy családtag. A magára húzott közömbösséget néha áttörte az együttérzés lopott pillantása.

– Menjen, megvárom.

Ő soha nem kísért el, nem állt az ajtó előtt. Nem ébresztett fel, ha álmomban oldalra fordultam, hagyott reggelig aludni, megszegve ezzel a szabályzatot. Tiszteletben tartotta azt az intimitást, amitől embernek érezhettem magam.

A mosdó a belső folyosó egyik sarkában volt, közönséges, barnára festett, kopott, kissé lötyögős, alumínium kilincsű ajtó mögött. Tudtam, hogy az előtérben van egy söprű, egy vödör és egy felmosó. Nekem most erre volt szükségem. A söprűből letörtem egy cirokszálat, a kabátom uj-jába dugtam, alibiből lehúztam a vécét, és visszamentem.

Amikor egyedül maradtam, a szálacskát rövid, egy-két centis darabokra törtem, és elszórtam a cellában. Megszűnt a személytelen sterilitás, az apró rendetlenség visszahozta az életet.

Megmenekültem. Átmenetileg.

Tudtam, hogy tennem kell valamit, ha nem akarom, hogy a téboly még egyszer gonoszul megpiszkáljon egy hegyes bottal a szűk ketrec védtelenségén keresztül. Valahogyan le kell küzdenem a fényhiányt, a csöndet, a tétlenséget, de legfőképpen a nem mérhető, állandó, kiszámíthatatlan időt, amiből olyan sok volt.

Ismét Hozzá fordultam, mint minden krízisben. És mint mindenkor, most is segített. Nem véletlenül kaptam a léttel a szikrát, egy darabot a végtelenből.

Hiszen itt vagyok én, a forrás, amiből bármikor korlátlanul meríthetek. Csak hinni kell. Hinni az ártatlan gyereken, aki voltam, és akit soha nem szabad elveszítenem.

Nyolcéves koromtól állandóan olvastam. Boldogan azonosultam minden hőssel, minden alkalommal elhatároztam, hogy én is ilyen leszek. A verseket is szerettem. A szép szavakkal alkotott, élő, varázslatos képeket lassan rágtam meg, vissza-visszatérve, hogy kiélvezem az ízüket.

A versszeretetem mentett meg.

Egyszer, valamikor – most régnek tűnt – egy éjszakába nyúló baráti beszélgetés alatt felmerült a misztikum, mint kedvelt téma. Hogyan lehetséges, hogy valaki hipnózis hatása alatt egy egyébként számára ismeretlen, idegen nyelven szólal meg? Hogy lehet az, hogy a feledésbe merült, korai gyerekkor egyes emlékei tisztán és képszerűen újra megjelennek? Valaki akkor azt mondta, hogy nincs ebben semmi misztikus, hiszen ilyen az agyunk. Minden kép, minden élmény, minden elolvasott írás örökre bennünk marad. A túl sok információ ellen az agy úgy védekezik, hogy ezek nagy részét egy tudat alatti zsákba gyűjti. Bizonyos körülmények között azonban ezek előhívhatók.

Ha mindez igaz, akkor mátol kezdve verseket fogok tanulni. Hiszen nagyon sokat olvastam belőlük. A kérdés csak az, hogy tudom-e magamat hipnotizálni. Ezt még másokon sem próbáltam soha, és nem is tudtam, hogy kell. De volt célom, akaratom és rengeteg időm.

Eleinte becsuktam a szemem, ujjaimmal görcsösen nyomtam a homlokom, erősen próbáltam koncentrálni, de nem ment.

Sok időbe telt, amíg beindult. Többször feladtam, többször újrakezdttem, de egy idő után működött. Csodálatos érzés volt!

Úgy kezdődött, hogy egy bizonyos versre próbáltam koncentrálni óriási erőfeszítéssel, és semmi sikerrel.

Elfáradtam. Akkor vettem észre, hogy minden izmom megfeszült, szinte fáj. Ellazultam, pihentem. Felidéztem a vers hangulatát, amit keltett bennem, elandalodtam, majdnem elaludtam.

Ekkor, mintha villogna, beugrott egy sor anélkül, hogy akartam volna! Végül is rájöttem.

Először is, nem mindig működött. Ha feszült voltam, bosszús vagy levert, nem jött közelebb. Olyan volt, mint egy félnék állat. Minél türelmetlenebbül szeretnéd megsimogatni, annál messzebbre szökik.

Rá kellett hangolódni, hogy odaadja magát.

Le kellett lazulnom. Ebben a tudatos, lassú levegővétel általában segített.

Bele kellett mászni a versbe. A hangulatába, a világába.
Mikor minden más megszűnt, felidéztem a ritmusát. Minden versnek van ritmusa. Ha ez sikerült, jó úton voltam.

Szavak jöttek elő.

A szavakból előbukkant egy sor.

Ha idáig eljutottam, már rá lehetett építeni a többi. Olyan volt, mint az első sókristály a túltelített oldatban. Hízni kezdett.

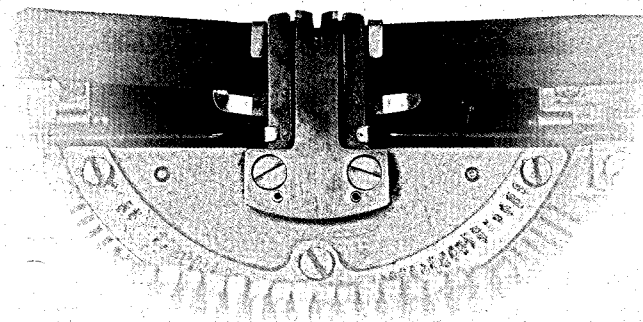
Ha volt, sokat segített a rím vagy az időmérték. Zakatolt a háttérben, ugráltak rá a szavak, amelyik nem passzolt, leesett. Sokkal jobban ment, ha hangosan mondtam.

Ekkor terjedt el rólam, hogy bediliztem, mert magamban beszélek. „Ő” följárlotta, hogy betesz mellém valakit. Nagyon határozottan tiltakoztam, mondván, hogy nincsen semmi bajom, csak a versmondást gyakorolom.

Ez végül, ha nem is szó szerint, de igaz volt.

Végre sikerült felépítenem a saját világomat, amibe akkor és ott senki más nem fért volna bele.

A katicabogár

Végre zokni került a lábamra. Meleg, vastag, édes, otthoni zokni. Úgy simult rám, mint kenyérre a vaj. Édesanyámmal hozatták be, orvosi utasításra.

Kora tavasszal tartóztattak le, a kemény téltől fagyosra hűlt zárkában nem volt fűtés. A nyitott bakancsban az állandó hidegtől begyulladtak a talpizületeim. Már alig tudtam járni.

Levittek az orvosiba. Klasszikus, megnyugtató hangú „doktor bácsi” fogadott. Kedvesen leültetett, megmérte a vérnyomásomat, közben megkérdezte, van-e valami más panaszom.

– Semmi.

Kicsit szipogtam, de nem volt vészes.

– Van zsebkendője?

– Nincs.

Megpaskolta a kezemet.

– Ki fogja bírni, jó anyagból van. Na, nézzük a lábacskáit!

Megtapogatta, kérdezte, hol fáj, csóválta a fejét.

– Nem adtak magának zoknit?

– Nem.

– Ízületi gyulladása van, de rendbe fog jönni. Rövidhullámú kezelést adok. Ez nem fog fájni, két elektródát helyezek a lábára, csak enyhe

vibrálást és meleget fog érezni. A kezelést minden nap megismételjük, amíg rendbe nem jön.

Nem tudom, hogyan érte el, de másnap „Ő” felhívott az irodájába. Az asztalán ott feküdt három pár meleg zokni, három élére vasalt zsebkendő, meg egy tábla csokoládé.

– Az előbb itt volt az édesanyja. Kemény nő. Nem sírt.

Az egyedülletben kifinomult érzéseimmel még éreztem az illatát.

– Zoknit kell hordania, a zsebkendő zárkában való tartását is engedélyezem. A mosást magának kell megoldani. Már intézkedtem. Ha szól, fog kapni egy lavór vizet, meg mosószappant. Élelmiszert sajnos nem vihet magával, de nekem most tíz percre ki kell mennem... Azalatt... ugye... nem láthatom, hogy mit csinál...

Nagyon meglepődtem. Ezt biztosan gyönyörű édesanyám csodálatos női varázsának köszönhettem.

Kiment. Én fölvettem a csokoládét, hogy kibontsam és megegyem, de ahogy a kezembe vettem, a torkomra gyúlt a meghatottság. A csomagolás tintával a következő volt írva: „Boldog Születésnapot, Kicsikém!”

Tényleg. Valamikor most lesz a születésnapom. Huszonegy éves leszek. Vagy már vagyok?

A zárkában azt sem tudtam, hogy milyen hónap van, nem azt, hogy hányadika!

Aznap sétára vittek. A heti húsz percet fájós lábbal sem hagytam ki, mert ilyenkor legalább láthattam az ég egy négyzetbe zárt darabját. Most végre a lábam sem fázott, a fájdalom is enyhült valamit.

A „sétaudvar” egy 5x5 méteres, felül nyitott betondoboz volt. Magasága cirka nyolc méter. Semmilyen épületrészlet vagy fal nem látszott alulról, csak az ég egy darabja, de ha sütött a nap, és felhők úsztak fölöttem, a szabadságból kaptam egy részt ajándékba.

A fal tetején korláttal ellátott acélrács járda, ahol fényes csizmás, géppisztolyos űr sétált unottan. Alulról beleláttam a vállra vetett fegyver hideg csövébe.

A néma beton nedves, zöldes felületét csak a ki-bejárásra szolgáló szürke acélajtó törte meg.

A csendet csak a lépéseink zaja.

Alul, középen rozsdás lefolyórács. A levegő dohos.

Állandóan fölfelé néztem.

Egyszer csak a magasban észrevettem egy kis tétova pöttyöcskét, amint egyre lejjebb ereszkedik, míg szemmagasságban ki nem köt az egyik falon.

Egy eltévedt katicabogár volt. Mintha anyám küldte volna születésnapomra. Egy vércsepp a piszkosszürke betonon.

Odamentem, egészen közel. Néztem aprócska lábait, a piros mezőben a fekete pöttyöket, a kicsi, zászlos, izgatottan mozgó csápokat.

Néztem...

Néztük. Néztük, amint felmászik feltartott ujjunk hegyére, körbetekint, látja, hogy nincs tovább, és szárnyait kinyitva elrepül.

Énekeltünk neki.

„Katicabogárka,

Szállj a mennyországba,

Hozzál nekem aranypipót,

Aranyskatulyába!”

Ültünk az árokparton. Boldogan mutattuk, hogy ki mekkora papsajtot talált.

A leckét megírtuk, miénk volt a világ. Az akácfák kérgén a bíbor- és smaragdpöttyös hernyók, mint élő ékszerek, meghúzták magukat a rájuk leselkedő veszélyek elől. A fák koronája, mintha hó lepte volna, tele volt édes illatú és jóízű virágokkal. A fecskék alacsonyan suhantak a nehéz századok terhétől keményre égett út fölött, gyors hullámokat rajzolva az útjukba kerülő emberek feje fölé.

Öreg, fejkendő, feketeruhás néni tolt a óvatosan, félig támaszkodva, félig magára döntve kopott, derékfájós biciklijét, nehogy széthulljon a madzaggal átkötött, hatalmas fűkupac a tetejébe tűzött, kézhez szokott sarlóval.

Valaki ugrálókötelet hozott. Beálltunk, először egyedül, majd párban, egyre gyorsabban, duplákat dobbatva és fürgén kiugorva, hogy a következő beszállhasson. A kötel nem állt meg, átvettük egymástól a fanyelet, tartva a ritmust. Távoli ostorcsattanások, kutyaugatás és sűrű bögések között jöttek hazafelé a tehenek. Ahogy felverték a port, hátuk mögött a lefelé tartó nappal, úgy néztek ki, mint rőt ködből előbukkanó elátkozott lelkek.

Nyíltak a nagykapuk, készítették elő a fejőszékeket. Bégettek a birkák,

disznók visítottak a moslékért. Elkésett, megrakott szekerek fordultak be az udvarokba, kifogták a lovakat, és bevitték a szénaillatú, fecskefészkes istállóba.

Bólogatott a kutak gémje, gyúlt a tiszta víz az itatóvályukban.

Életre kelt a nyárikonyhák kéménye, készült a vacsora.

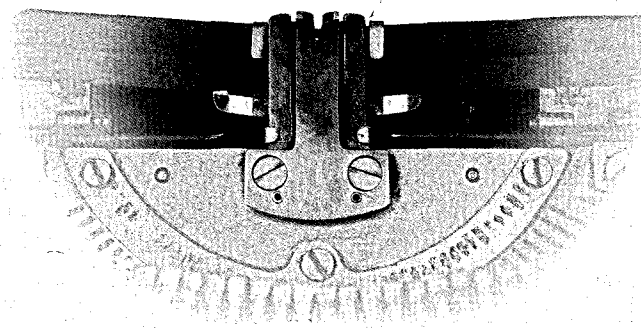
Tyúkok, csirkék, kacsák rohantak a baromfiudvar kiskapuja felé a szakajtóban rázogatott kukorica mézédés hangjára.

Gólyák köröztek a fészkek fölött, hatalmas szárnyukat széttárva, kis pukedlivel, óvatosan és kecsesen ereszkedve a kicsik közé a mai utolsó éleleladaggal...

Hangos, idegen zajjal kinyílt az acélajtó.

– Vége a sétának!

Az önvallomás

Nehéz érzékelteni az itt töltött életet. A racionalitásnak itt más a jelentése. Sokszor a kinti legapróbb dolgoknak is komoly súlyuk van, mert másféle jelentéssel bírnak. Ugyanakkor az olyasmi, mint a fázás, a fizikai fájdalom vagy az éhezés, ami a testhez kötődik, normális, a benti élet velejárója.

Sokan kérdezték azóta, hogy milyen érzés volt fél évig egyedül lenni egy üres, sötét cellában. Erre általában azt válaszolom: zárd be magad egy üres garázsba, tölts el ott fél órát, és szorozd meg a végtelenséggel!

De ez nem teljesen igaz.

Ezzel nem lehet megmagyarázni a lényeges és a lényegtelen közti különbséget, ami az ilyen körülmények hatására kialakul. Az értékrend a létről áttolódik a tudat felé.

Ha elég erős vagy, ha pszichésen győzöl, jobb emberként kerülsz ki belőle. Ha nem, az önsajnálát és a kiéletlen maradt bosszúvágy egy életre tönkretesz.

Ezt az áldozatok közül sokan nem tudják megemészteni. Nehéz is.

Pedig bosszúval nem lehet lezárni egy folyamatot, mert az még a folyamat része.

Nem az igazságérzetet kell legyőzni, hanem a hiúságodat. Azt, hogy nem a tiéd volt az utolsó szó. A hit nem véletlenül tartja bűnnek a hiúságot.

Ez persze nem azt jelenti, hogy bárki bármit büntetlenül elkövethet. De a büntetés nem a sértett dolga. Ez nem közhely, hanem gyakorlati bölcsesség.

Nem tudtam ellenállni az önvallomás csábításának. Ez tiszta, fehér papírt és ceruzát feltételezett, ami az akkori helyzetemben nekem a legnagyobb kincset jelentette.

A kihallgatásokon folyton a részletekért nyaggattak. Hogy mikor volt, kik voltak jelen, hol történt, milyen napon, és így tovább. Hiába mondtam, hogy régen volt, nem emlékszem, különben sem volt számomra jelentősége, nem hagytak békén. Próbáljak meg visszaemlékezni!

Ahhoz persze, hogy a perirat tekintélyesen vastagra hízzon, valamivel meg kellett tölteni. Lényeggel nem lehetett, mert az nem volt, tehát maradtak a semmitmondó részletek, jó hézagokra gépelve.

„Ő” sarokba volt szorítva, ezért felajánlotta, hogy ha valami eszembe jut, írjam le. Kapok egy alátétet, írógéppapírokat, meg egy ceruzát.

Alig akartam elhinni. Ekkora szerencsém nem lehet! Türelmetlenül követtem az őrt a cella felé, hónom alatt a kincseimmel. Nem érdekelt engem az önvallomás, rajzolni szerettem volna. Valahol ugyan figyelmeztetett egy gyenge hang, hogy ennek következményei lesznek, de nem érdekelt.

Olyan erős volt az alkotás kényszere, hogy minden mást elnyomott bennem.

Leültem a priccsre, ölembe vettem a táblát, és simogatni kezdtem a papírt. Minden percét ki akartam élvezni ennek a pillanatnak.

A fehér lap mintha szuggerált volna. Betöltötte a látóteremet, sorban nyitotta ki az emlékeket.

Ebben a magába forduló, elzárt világban úgy csúsztam át a saját képzeletembe, hogy észre sem vettem. Itt a „valóság” teljesen relatívan működött. A képzeletem hozta létre azt a valóságot, ami szép volt. A MOST csak zavaró, figyelmen kívül hagyható, kellemetlen és eldobható tényezővé halványult, aminek nem volt sem lelke, sem karaktere.

Az én világomban tobzódtak a színek, a hangok és az illatok.

Egyszer otthon, amikor reggel kimentem az udvarra, észrevettem,

hogy kinyíltak imádott nagyanyám dáiái. Annyira szépek voltak, és ő annyira büszke volt rájuk, hogy elhatároztam, örökre neki adom őket. Beszaladtam, kihoztam a kissámlit és a hokedlit, ami az akkori teremhez képest még nagy is volt, és nekiálltam festeni.

Ilyenkor a valóság leszűkült a kicsi, iskolai rajzlap méretére, az viszont világgá növekedett.

Vagy a felfedezés öröme, amikor egy iskolai rajzórán rájöttem, hogy ugyan a feladatul kapott fa minden levele egyforma, szép zöld, mégsem hasonlít az igazira. Kezemmel kis tölcser formálva próbáltam egy részletre koncentrálni. Észrevettem, hogy két egymás mellett lévő levél közül az, amin átsüt a nap, majdnem sárgának látszik, míg a mellette lévő, ami árnyékban van, sötétzöldnek. Annyiféle zöld izgett-mozgott egymás mellett, hogy feladtam a fát. Nem tudtam vele megbirkózni. Helyette festettem egy darab élő lombot. Letolásra számítottam, hiszen végül is nem ez volt a feladat, de amikor a rajztanárom mellém ért, hosszan, elmélyülten nézte, végül ennyit mondott: „ez nekem nagyon tetszik”.

Mindig nagyon jót mulattam a felnőttek mókás, hitetlenkedő archifejezésén, amikor meglátták egy-két munkámat, amikben persze az én számomra nem volt semmi különös.

Akkor zavartam föl a vizet a legjobban, amikor a hóemberemből női félakt sikeredett. Volt, aki fölháborodott, volt, aki lefényképezett vele.

Érdekes, mindenki ugyanazt kérdezte: ezt te csináltad?

Egy alkalommal lerajzoltam édesanyámat kötés közben. Nagybátyám, amikor meglátta, azt mondta, hogy ezt elviszi bekereteztetni, írjam alá. Én aláírtam: Szesztay András, VI. a. Nem tudtam, min mosolyognak.

Gimnáziumi éveim alatt már nem festettem annyit. Kevés lett az időm, és más műzsák is elcsábítottak: a színpad és a toll.

Most, ahogy néztem a papírt, rájöttem, hogy még soha nem rajzoltam képzeletből.

Nekiálltam. A kezem magától mozgott, az agyam és a szemem irányított. Teljesen elmerültem a régen átélt, kellemes izgalomban.

A szerelmemet akartam megrajzolni, aki akkor nem is létezett, mégis hiányzott. Kicsi, leheletfinom ceruzavonásokkal kezdtem alakítani a kontúrokat, az arányokat.

Kijelöltem a két szemet. Gyönyörű, nagy, világító szemeket képzeltem el, hosszú szempillákkal. Az egyiket elkezdtem kidolgozni. Ilyesmire gon-

doltam. Áttértem a száj kontúrájára. Az is sikerült. Túl nagy lett a feszültség, abbahagytam.

Levezetésként felvázoltam a haját és a nyakat. Kezdett minden a helyére kerülni. Furcsa, kettős állapotban, mintha nem is én rajzolnék, alig vártam, hogy levegye a fátylát, és kitárulkozzon gyönyörű valóságában.

Az idő közben cserbenhagyott, és én nem vettem észre. Kinyílt a zárkaajtó, és ott állt az ijedt, felzaklatott ő. Szerencsémre a szimpatikusabb.

– Mit csinál, ember? Ezt nem teheti, ebből nekem lesz bajom...

Majd utána:

– Ezt maga rajzolta?

Nem tudta, miért mosolygok.

– Kérem szépen, ez nem nevetséges. Ezek a lapok meg vannak számolva. Most ezt elviszem, és holnap hozok egy másikat. Addig talán nem lesz belőle baj.

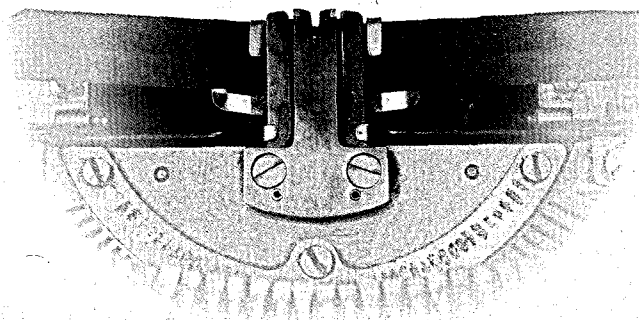
Visszafordult.

– Kérem! Ne akarjon nekem rosszat. Én sem akarok magának.

Meghatódtam. Ezzel meggyőződtem.

De eltölthettem egy röpké pillanatot a mennyországban.

Az ügyvéd

Amikor a színjáték kétes tehetségű rendezői úgy gondolták, hogy már kellőképpen megpuhultam, beküldték hozzám az „ügyvédemet”. Szilágyinak hívták.

Biztosra ment.

Sietősen belépett a cellába, finnyásan körülnézett, hogy hova tehetné a nála lévő papírokat. Mivel asztallal nem szolgálhattam, hanyag, „elegáns” mozdulattal ledobta a priccsre, ahol szétcsúsztak egymáson.

Egész lénye azt sugallta, hogy siessek, mert neki nincs ideje ilyen piti ügyekre. Mintha ott sem lennének, azzal volt elfoglalva, hogy az orrából frissen kitermelt „né, ez meg itt micsodát” keményre gyúrja. Azonnal belopta magát a szívembe. Ráadásul letegezett.

– Én vagyok a védőd. Ezeket itt írd alá, aztán hazamehetsz.

– Elolvashatom?

Akkor nézett először rám, „jé, ez beszél?” nézéssel.

– Ha akarod...

Mély sóhajtással törődött bele, hogy az elkövetkező percekben rabolni fogom az idejét.

Elolvastam.

– De hát ez nem igaz – mondtam.

– Na és? Mit törödsz vele? Vagy itt akarsz megrohadni?

– Nem, de én ezt nem írom alá.

Erre nem számított. Düh és csodálkozás volt az arcán. Beleköptem a leveisébe. Ugrott a gondosan összeállított forgatókönyve. Bizonyára nem tájékoztatták arról, hogy ellenállásba ütközhet.

– Ezt gondold meg! Később még nagyon megbánod.

Dörömbölt az ajtón, összekapkodta a papírokat és kiment.

Leültem, a kezembe hajtottam a fejemet. Elhatározásom egy percre sem ingott meg, de azért igen nagy volt a kísértés.

Tehát erről van szó. Erre ment ki az egész játék. Ezért hitették el velem, hogy felakasztanak, ezért nem kaptam zoknit, hogy kellőképpen előkészítsenek.

Csak hogy hiba csúszott a számításukba. Túllóttek a célon.

Nem tudom, hogyan döntöttem volna, ha minden marad a régiben. Talán akkor fontolóra veszem az ajánlatot. Az igazságérzetem, a becsületem valószínűleg akkor is győz. De már nem ugyanaz az ember vagyok, aki előtte voltam. Ma már tudom, hogy mi a szenvedés és az igazságtalanság.

A maguk szempontjából persze jól gondolkoztak. Zavaros fejű gyerekeket elítélni nem nagy dicsőség. De a határőrség egyik politikai tisztje! Az már nagy fogás!

Nem adták fel azonnal. „Ő” elmagyarázta nekem, hogy ha én elmondtam a politikai tisztemnek, hogy „egyszer részem volt egy ilyen gyerekes játékban”, és ő ezt nem vette komolyan, az nekem nem számít, én már eleget tettem „a törvény által előírt feljelentési kötelezettségemnek”. Így büntetlenséget élvezek, tiszta marad az előéletem, mehetek haza. Mindössze tanúskodnom kell a bíróságon. Nekem fognak hinni, mert „Kiváló katona” voltam. Való igaz, megkaptam ezt az elismerést.

És ő, akit most tönkre akarnak tenni, milyen katona volt? Milyen ember, milyen apa, milyen társ?

A kiskőrösi határőrlaktanyában kaptam alapkiképzést. A hadsereg szovjet mintára épült fel. A legnagyobb harci alakulat, ahol még az emberek személyesen ismerték egymást, a század volt. Körülbelül száz emberből is állt. Ezek egy körletben is aludtak. Minden század parancsnokhelyettese egyben politikai tiszt volt. Úgy hívtuk, a polhelyettes. Feladata a parancsnok melletti adminisztráció, a politikai biztonság, a sorál-

lomány számára a megfelelő politikai képzés felügyelete és a „megfelelő kulturális nevelés”, ami szintén politikai célokat szolgált. Ezt a szerepet nálunk Turbuc Mihály főhadnagy töltötte be. Jó szándékú, értelmes fiatalember, aki őszintén hitt a munkájában, és aki tele volt ötletekkel, tervekkel.

Én kezdettől jó katonának számítottam. A sorozástól mindenki félt, igyekezett valahogyan elkerülni. Én is, de nem sikerült. Az ember ott a legrosszabbra számított. A kezdeti stressz miatt teljesen magamba zárkoztam. Utáltam, hogy hajnalonként a fülembe üvöltöttek, utáltam, hogy semmire nem hagynak elég időt, utáltam, hogy mindenhová futni kell, utáltam az egészet.

Az alaki gyakorlatok közben nem próbáltam beszélgetni, poénkodni. Pókerarccal, gépiesen tettem, amit mondtak, miközben gondolatban máshol jártam. Így tudtam elviselni a helyzetet, így védtem magam. Ettől viszont keménynek tűntem.

Katonaviselt ismerőseim figyelmeztettek, hogy mindig lépjek ki, ha önként jelentkezőket keresnek, akkor békén hagynak. Ez bevált. A harmadik alkalommal rám böktek, hogy „maga nem”, és ők jelölték ki az „önkénteseket”. Ez volt a betörés időszaka. A legvagányabbak lettek a legkisebb nyuszikák, mert rájuk szálltak a tisztetek.

A kiképzés kemény volt, de közben megismertük egymást, barátságok alakultak ki, összeálltunk egy csapatá, vigyáztunk egymásra.

Minden lögyakorlatom kiválóra sikerült, a fejtágításokon osztályelső lettem (nem volt komoly kihívás), így lettem „Kiváló határőr”.

Közeledtek az ünnepek. A társaságot két részre osztották, egyik fele, főleg a családostok, karácsonyra mehetek haza, a másik fele szilveszterre. Én az utóbbiba kerültem. Akik bent töltötték a karácsonyt, azoknak műsort kellett adniuk. Ebben minden századnak kötelező volt részt vennie. A polhelyettes felelt a kultúráért, ezért összehívott bennünket. Elmondta, hogy miről van szó, majd megkérdezte, vállalná-e valaki a műsor megszervezését, van-e valakinek ilyen irányú tapasztalata? Nekem volt, elvállaltam. Bevitt az irodájába, kikérdezett, mi az elképzelésem, miket csináltam idáig. Mondtam, hogy amatőr irodalmi színpadot, ez tetszett neki. Leírom másnapra az elképzeléseimet, ajánlottam fel, ha tudom, hogy mik a lehetőségeim, meddig mehetek el.

– Az ésszerűség határain belül bármennyig – felelte. Ez jól indult. Ki

akartam tenni magamért, másnapra majdnem kész műsortervvel álltam elő. Elolvasta, itt-ott belekérdezett. Látszott, hogy komolyan veszi, és hogy őszintén érdekli.

Elkezdünk beszélgetni. A téma melegegett, már a világot akartuk megváltani. Elmondta, hogy ez a fajta határőrizet szerinte elavult, nem elég hatékony. Hiába a szögesdrót meg az aknamező, az ott élők segítségével nélkül nem sokat ér. A határmenti lakosság viszont bizalmatlan, sok esetben jogosan. Szerinte a kultúra az, ami az embereket, főleg a fiatalokat, közel hozhatja egymáshoz. Mindenkinek jobb lenne persze, és jóval olcsóbb is, ha kiengednék azokat, akik mindenáron ki akarnak menni, tette hozzá, de erről máshol döntenek. Jugoszláviában sem dőlt meg a kommunizmus emiatt, mondta. A kapcsolatok korszerű kiépítése viszont a mi dolgunk. Nekünk kell biztosítani a kis falvakban azt a kultúrát, ami vonzza a fiatalokat, mert nekünk megvan hozzá az anyagi lehetőségünk. Csak szakértelem kell.

Azzal váltunk el, hogy minden más szolgálat alól felment, aznapról az ünnepség végéig csak a műsor lesz a dolgom, és ehhez minden segítséget megkapok. Mostantól szabad bejárásom van az irodájába, bármikor felkereshetem. A bizalom nagy felelősséggel jár, gondoltam, és elkezdtem nagyon komolyan dolgozni. A tanteremben gyakoroltunk, a fegyvertisztítóban rendeztem be a jelnezműhelyt. Elértem, hogy a foglalkozások és a felkészülés alatt a szereplőket ne zavarják. Erre egyre többen jelentkeztek, egyre több embernek kellett szerepet adni, de a műsoridő maximum húsz perc volt. Több színdarabrésztlet, több vers már nem fért bele. Már a díszletesek is sokan voltak. Ráadásul az utolsó pillanatban kellett írnom egy csasztuskát – amolyan tréfás gúnydalt –, hogy humor is legyen, „mert itt azt sokan kedvelik”, mondta a polhelyettes. Én ugyan nem szerettem, meg nem is igazán illett bele a műsorba, de hat további embernek adhattam ezzel szerepet.

Adódtak más nehézségek is. Voltak, akikkel sorról sorra be kellett gyakorolni a hangsúlyokat és a szüneteket. A díszletek alapanyagát, a festékeket, ragasztókat sem volt könnyű beszerezni laktanyai körülmények között. Tollakra volt szükségünk, a polhelyetessel ketten kimentünk a havas mezőre, hogy kispuskával varjút lőjünk. Az ő ötlete volt. Hasaltunk a hóban, és nevettünk magunkon.

Volt a században egy cingár, szimpatikus cigányfiú. Mikor már minden

összeállt, odajött hozzám, és halkán, reménykedve kérte, hogy hozsam be a hegedűjét, mert nagyon hiányzik neki. Cserébe bármit eljátszik. Ezt nem tagadhattam meg, de már nem maradt műsoridő, így is túlléptük nyolc perccel. Kínomban azt találtam ki, hogy a „Kései sirató” alatt, a függöny mögött halkán játssza el a „Most van a nap lemenőben” című Dankó nótát. Az ötödik hangnál kellett a versnek belépnie, a zenét pedig úgy kellett időzíteni, hogy az ismétlődő dallam a vers végén fogyjon el, az utolsó hang kitartásával. Jobban sikerült, mint gondoltam. Gyönyörűen játszott. Olyan ritmusérzéke volt, hogy a harmadik próbára tökéletesen megoldotta a feladatot.

Elfogyott az idő, másnap jött az előadás. Még az is bepánikolt, aki addig nyugodtnak tűnt. Közülük még senki nem szerepelt soha színpadon.

A nagy színházteremben a tisztek az első sorokban ültek, mögöttük az altisztek, majd a sorállomány. Beálltam az oldalfüggöny mögé sűgónak. Ez valamennyire megnyugtatta a társaságot. Amikor elkezdődött az ünnepi műsor, nem sok jóra számítottam. Számozási sorrendben, egymás után jöttek a produkciók. Mi, hetedik század lévén, a második szünet után kerültünk sorra. Összesen kilenc század volt. Szerencsére nem sokan használták ki a műsoridőt, de már így is kezdett nagyon hosszúra nyúlni, unalmassá válni. A kötelezően felhangzó gyér taps is erre utalt.

Feleslegesen aggódtam. Már az első számunk alatt felébredtek. Páncélba öltözött, tollforgósiskos lovagok jöttek be. Egy részlet következett a Néma leventéből. Nem véletlenül lett ez az első szám. A helyzetből adódóan mindenki egyenruhában játszott. A jelmezes szereplők megjelenése úgy hatott, mintha marslakók látogattak volna ide. Elszállt a rossz érzésem, amit a primitív, dipából készült, kályhaezüsttel festett páncélok és sisakok miatt éreztem. Senkinek nem tűnt fel. Megfogtuk őket, és ez végig kitartott. Mikor az oldalfüggöny mögül halkán elkezdett sírni a szólóhegedű, és elindult a vers, a kemény katonatisztek is könnyeztek.

A hatalmas teremben ötszáz ember tapsolt, kiabált, fűtyült, dobogott percekig. Az anyémek sírtak örömben. Megcsináltuk!

Másnap volt a kiértékelés. A hetedik század lett az első. Második és harmadik díjat nem osztottak, „akkora volt a szakadék”, indokolták.

Mihály, a polhelyettesünk ragyogott. Esté behívott az irodájába. Felajánlotta, hogy tegeződjünk, ha négy szemközt vagyunk. Nyilvánosan nem lehetett.

– Leviszlek az őrre, ha vége a kikézésnek. KISZ titkárt csinállok belőled, nem lesz más dolgod, mint a kultúra megszervezése – ígérte.

Kijöttek a „HŐR” nevű újságtól, a határőrség hivatalos lapjától. Lefényképeztek minket „jemezkészítés közben”. Mindenki büszke volt. Benne vagyunk az újságban! Mihály a hátralévő időre maga mellé rendelt.

Az alapkikézés közös ezredgyakorlattal fejeződött be. Ezalatt én az ezredparancsnok csinos titkárnőjének diktáltam „a határőrség és határmentén élők kulturális együttműködésének elvi alapjai” című naiv tervezetet.

– Ez pont jó lesz arra, hogy mindenki hozzátegye a maga okosságait – mondta Mihály. – Észre sem fogják venni, hogy nem a lényegen, hanem a részleteken vitatkoznak.

Közben tovább tolt előre. A katonai eskü látványos ceremóniáját gyakoroltuk. Már kiválasztottak valakit, aki verset fog mondani. Mihály nem törődött bele a választásba, ragaszkodott hozzá, hogy engem is hallgasanak meg.

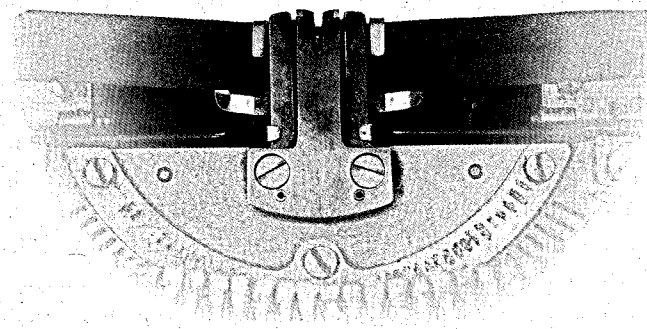
Végül én mondhattam a verset. Velünk együtt hozzávetőleg négyezer ember volt a laktanya udvarán. A díszemelvényen ott ült az országos parancsnok, azaz az Op., tábornokok és főtisztek karéjában. A ceremónia végén a megafonba bementék: Szesztay András határőrt az országos parancsnok díszbédre várja a hozzátartozóival együtt a tiszti étkezdébe.

Anyámnak és nagymamának az Op. kezét csókolt, maga mellé ültette őket. Engem velük szemben helyeztek el.

Felfedezőmet, Mihályt óriási csalódás érte: nem mehettem az őrre, Adyligetre vezényeltek, a Központi Parancsnokságra. Ma már tudom, hogy ez szerencse volt.

Ezt az embert akarták velem hátba szúrni.

A disznószemű

Nem vagyok agresszív természetű, a rajtam esett sérelmekre általában oda sem figyelek. Tudom, hogy erős vagyok, és ez immunissá tesz. Annál nehezebben viselem mások bántását, főleg, ha gyengék vagy kiszolgáltatottak.

Van egy embertípus, akinek a szemében látni lehet a gonoszsgot. Általában humortalan és gyáva, ha nálánál erősebbel akad össze. Aki fölött viszont hatalma van, azt szereti gyötörni. A talpnyalásban gátlástalan.

Volt egy pontosan ilyen fegyőr. Magamban disznószeműnek neveztem, mert nem tudtam, hogy hívják. Ebben a panzióban nem volt divat a bemutatkozás. Kicsi, tömzsi figura volt. Olajos bőrével, tokájával és apró, sötét, gonosz szemével pont úgy nézett ki, mint egy disznó. Akárhogyan gondolkoztam, nem tudtam hatékony védekezést találni ellene. Szerencsére hetente csak egyszer hozott vele össze a sors: ő borotválkoztatta a rabokat.

Előző életemben – ami a valóságban mindössze néhány hónappal korábban volt – találkoztam a fajtájával. Felépítésre másként nézett ki, de a szemét, az állandóan gúnyos, lenéző mosolyát mintha klónozták volna. Az ő nevét soha nem fogom elfelejteni. Valószínűleg ő sem az enyémet.

Az adyligeti laktanyában volt tisztos. Bár ő is ugyanolyan sorállományú katona volt, mint mi, a felettesünknek számított. Szörnyű hatalommal rendelkezett. Jogában állt letiltani a parancsnok által aláírt kimenőt, ha valami nem tetszett neki. Márpedig ez gyakran előfordult. Egy kiskatonára számára ez volt a legnagyobb büntetés. Nem láthatta a családját.

Napsütötte szombat reggel volt. Már csak a szokásos heti fejtágítás maradt, mehattunk haza, eltávozásra. Egyik bajtársam sápadtan jött ki a vécéből, ahová már harmadszor ment be.

– Mi bajod van? – kérdeztem.

– Vajnorák megint rám fog szállni. Nem fog hazaengedni. Nem tehet róla, de én ezekből a szövegekből semmit nem tudok megjegyezni. Már az iskolában is azt mondták rólam, hogy lassú az észjárásom.

Vajnorákot, mint mindenki, én is utáltam, de soha nem volt vele bajom. Ennek a fiúnak a rémült arca viszont nagyon felbosszantott.

Álltunk az iskolapadok mögött vigyázállásban, Vajnorák látványosan bevonult.

– Üljenek le, elvtársak. A mai témánk a Román Népköztársaság fejlődése a felszabadulástól napjainkig.

Mit mondjak, már a cím is izgalmasnak ígérkezett. Mindenki igyekezett unalmát a feszült figyelem álcája alá rejteni, amíg Vajnorák felolvasta a magával hozott brosúrárt. Ellentétben velem. Már az első negyedórán elbóbiskoltam. Le-leesett a fejem, zavartan körülnéztem, és igyekeztem az előttem ülő mögött takarást keresni. Rögtön kiszúrt magának. Besétált a csapdába. A valóságban feszülten figyeltem a meséjére. Jó memóriám van, nem volt nehéz megjegyezni a brosúraszöveget. Az évszámokat pedig ceruzával felírtam a takarásban lévő iskolapadra.

Miután végigkínlódta a szöveg felolvasását (a román nevek kiejtésével egyáltalán nem boldogult, kitört benne a nyelve), letette a brosúrárt az asztalra, és tenyérbe mászó, fennkölt mosolyával körbenézett.

– Jól megjegyezték, elvtársak?

Mindenhonnan félénk, kissé bizonytalan igeneket kapott.

– Maga is, Szesztay elvtárs? – szúrta ki magának.

– Jelentem, igen!

– Akkor legalább nagyjából próbálja meg elmondani, hogy miről is volt szó. Mondjuk, legalább a címét.

Felálltam, letámasztottam a kezemet a padra, magam elé néztem,

mintha erősen gondolkoznék, közben memorizáltam az első öt évszámot. Ezután fölnéztem a plafonra, mint a magolós diák, és elkezdtem a címmel együtt szinte szóról szóra felmondani a szöveget.

Vajnorák arcáról egy pszichológus nagydoktorit írhatott volna. Még ahhoz is ostoba volt, hogy gyanakodjon.

– Várjon!

Fölkapta a brosúrárt, idegesen elkezdte lapozgatni, ellenőrizte az évszámokat. Én csak folytattam. Nem hagyta végigmondani.

– Köszönöm, elvtársak!

Nem volt magánál, amikor elhagyta a termet. Ezt nem értette. Szinte megsajnáltam.

Aznap senkinek nem vonta vissza a kimenőjét.

Hasonló elegáns megoldáson töprengtem a disznószemű fegyőrrel kapcsolatban, de semmi nem jutott eszembe. Vele egyszerűen nem lehetett kommunikálni. Hallgatnunk kellett a gúnyos, sértő megjegyzéseit.

A második szomszédos zárkába beköltöztettek valakit. Egyik alkalommal, miután Disznószemű végzett vele, hallottam, hogy sír a cellájában.

Nem lehetett védekezni ellene. Hiába próbáltam magamba zárkózni, előbb-utóbb áttörte az ingatag falat. Magas fokon művelte, és nagyon élvezte a lelki kínzást. Nem tudom leírni, miket mondott, nem vagyok rá képes. A mélyen bántó megjegyzésekhez elképesztően változatos szókinccsel rendelkezett.

Megint itt volt. Nem engedte, hogy a lavórt a priccse tegyem. Állt az ajtókeretnek támaszkodva karbatett kézzel, és nézte, ahogy térdelek a földön a lavór előtt. Nem akartam rá figyelni. Néztem a hideg, kemény vízben az apró pelyhekre szakadozott, úszó, szürkés borotvahabot, a penge alá kövesedett szürke csíkot, a pamacs kopottságát, a lavór zománchiás peremét. Eszembe jutott a nyúlós, szürke ködben a rakparton felhalmozott szennyos hókupacok reménytelensége.

A hangja áttörte a tudatomat. Lejárt az időm? Milyen időm? Nem figyeltem rá, most kezdett beszivárogni az agyamba, hogy folyamatosan sürgetett. Az államon még ott ült a hab, mint egy groteszk, vigyorgó bohóc.

Itt lett mindennek vége.

Az eltaposott kukac visszahajló kétségbeesésével álltam fel. Már nem volt kedvem mérlegelni. Némán elindultam felé, tekintetemmel odasze-

gezve az ajtófélfához. Apró szeme a fölényes gúnyból átfutott a rettegés lidércvilágába.

– Nyugodjon meg! Nyugodjon meg! Nyugodjon meg! Nyugodjon meg! – hajtogatta ijedten.

Nem szóltam. Megfogtam az egyenruháját, belöktem a cellába, és a falhoz szorítva lassan elkezdtem megemelni. Nyüsztő hangok jöttek elő a torkából, ez kijózanított.

Elengedtem. Lehuppant a földre. Szó nélkül kifelé mutattam. Gyorsan összeszedett mindent, kirohant és bezárta az ajtót.

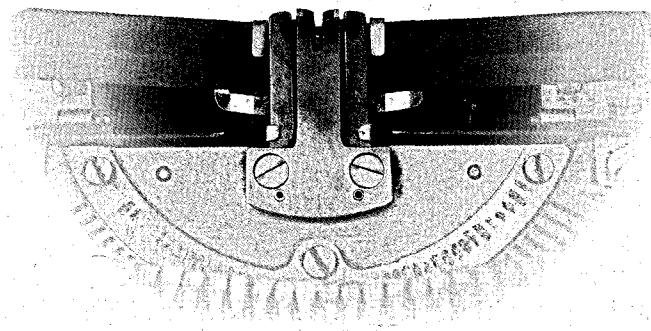
Mit tettem? Kezet emeltem egy őrré! Az idegeim felmondták a szolgálatot. Ő győzött.

Vagy mégsem? Van egy határ, az a pillanat, ahol dönthetsz: ember akarsz-e maradni, vagy mindenáron túlélni.

Bár tartottam tőle, az esetnek nem lett következménye. Persze bizonyítani sem tudta volna.

Legközelebb langyos vizet hozott, és kint várta meg, amíg végzek. És köszönt.

A börtönőr lánya

Meseszerű, a lelkemben hosszú időre letapadó nyomatot hagyott bennem a következő történet.

Egyik délután kopogtak a cellám ajtaján. Éreztem, hogy valami nem szokványos, különleges dolog készül. Mint amikor egy gyerek havas, csillagfényes éjszakán meghallja a Mikulás csengőjét. Minden kívülről jött jelzés tartalmat hordozott. Ha ököllel ütötték az ajtót, azt rendszerint valami kellemetlen dolog követte. Készüljön, kihallgatásra megy! Vagy: zárkaellenőrzés! Ha a kulcsok ütemesen, gyors egymásutánban koccantak a kemény tölgyfán, az a belső, megszokottá vált rutin valamilyen megnyilvánulását jelentette: ételosztás, séta, fürdés, megjött a mosóvíz, amit kértem. Ilyen jelzés viszont nem létezett. Halk, félénk, civil kopogás. A kulcs halkán fordította el a zárat, diszkréten nyílt az ajtó.

– Nem zavarom?

Az az őr állt ott, aki elvitte a rajzomat. Kezében kis csomagot tartott.

– Jöjjön be – hívtam. Erre én egy őrnek nem adhattam engedélyt, mint ahogy másra sem, de ez a szó most itt természetesnek hatott. Gyorsan körülnézett a folyosón, majd belépett.

– Nincs sok időm.

Zavartan nyújtotta felém az újságpapírba csomagolt valamit.

– Szereti a zsíros kenyeret? Tudom, hogy éhes. A feleségem magának is csomagolt.

– Nagyon szeretem.

Boldogan kibontotta, a kenyeret felém nyújtotta, az újságpapírt pedig összehajtogatta és zsebre tette.

– Egye meg! Ha én vagyok szolgálatban, máskor is hozok.

Próbáltam másra gondolni, hogy ne kezdjek el könnyezni. Finom, friss, vastag, puha kenyér volt, bőven megkenve zsírral. Beleharaptam. Pom-pás volt, édes emlékek tették még finomabbá.

Az őt gyorsan kilépett a folyosóra, körülnézett, majd visszajött. Lát-szott, hogy mondani akar még valamit, de nehezen vág bele.

– Maga fénykép után is tud rajzolni?

– Igen.

– A kislányomnak most lesz a tizennyolcadik születésnapja. A feleségemmel úgy gondoltuk, hogy meglepnénk valami különlegessel. Ha maga lerajzolná, biztosan nagyon boldog lenne. Ilyen ajándékot nem mindenki kaphat.

– Nagyon szívesen lerajzolom.

A nehezén túl volt, sikerült, nem dőlt össze a világ. Megkönnyebbült.

– A jövő héten éjszakás leszek. Ilyenkor csak egyedül vagyunk szolgálatban. Mondja meg, hogy mit kell behoznom, akkor megcsinálhatjuk, ha magának is jó.

Nekem mindegy volt, itt az egyik nap olyan, mint a másik. Lediktáltam, mit hozzon be: rajztábla, rajzszög, rajzlap (a biztonság kedvéért három darab), 4 B-s ceruza, hegyező, radír, meg a fotó. Minél nagyobb, annál jobb, annál pontosabbak a részletek. Megkérdezte, hogy jó lesz-e az alátét, amin írtam, mert az az őrszobán van, rajztáblát viszont nem tud behozni magával. Nem tudná megindokolni, mire kell. Mondtam, hogy az is tökéletesen megfelel. A zsebéből kis noteszt vett elő, arra írt fel mindent. Még megkérdezte, hogy miről ismeri fel a 4 B-s ceruzát, majd nagyon szépen köszönte, és kiment.

Leültem a priccsre. Annyi gondolat tolongott a tudatom küszöbén, hogy rendbe kellett raknom őket.

Először is: rajzolhatok úgy, hogy be is tudom fejezni. Másodszor: nem leszek többet éhes. Harmadszor: szövetségesre találtam ott, ahol csak ellenségeket véltem.

Újra és újra lejátszottam magamban, nehogy elillanjon, nehogy kiderüljön, hogy nem is igaz, hogy csak kíváncs képezeletem vetítette elém az egészet. De igaz volt, akárcsak a fekhelyem kerete, a hideg acél, amit szorítottam.

Felidéztem a részleteket. A bizonytalanságot a szemében, a félelmet, ami olyan volt, mint mielőtt valaki a magas szikláról a csábító, hívogató tenger tiszta kékjébe veti magát. Azután a megkönnyebbülést, hogy túl van rajta. Nem tudom, miért, de ami a legjobban megfogott, az az újságpapír volt. A szegénység, a takarékoság szimbóluma. Egy beosztó, gondos női kéz lenyomata.

Nehéz elhatározás lehetett, nyilván nem egyedül döntött. A rajzomat ezek szerint nem dobta ki, hanem hazavitte. Megmértem, és jónak találtam. Az egyszerű emberek szeretete győzött a rossz felett. A lányuk szeretete, a jó emberek szeretete, a remény szeretete, hogy mindez nincs hiába.

Egyszer régen – vagy nem is olyan régen? – átéltem a szeretet diadalát.

A Kőbányai Porcelángyárban dolgoztam. A nyomorban didergő környezetnek sötét, költői bája volt. Olyan, ahol „nehéz esőfelhők vastag rongyai mosogatják a csorba pléhtetőt”, ahol „mint piciny denevérek, puha szárnyakon száll a korom”. Mintha az egész környéket József Attila festette volna. Itt a legfőbb erény, a virtus egyenlő volt a testi erő és az egyszerre megivott sör mennyiségével. Itt egy kos falat törő makacsságával és egy vén komédiás hitével irodalmi színpadot hoztam létre. Itt, ahol Tóth Árpád vézna munkáslányának a kezére hajnalonként a Nap „arany csókot dobott”. Olyan hittel és elszántsággal kapaszkodtak ezek a fiatalok a kultúra rozzant, gyári hulladékból ácsolt hajójába, mintha Noé bárkája lett volna. A kőbányai föld mélye különleges erőt rejtegetett. A porcelánmassza és a gipsz illatát levevő a lányok lebegő tündérékké, a fiúk sárkányokat legyőző királyfikká változtak. Lassan hírünk lett. Egyre gyakrabban hívtak minket más gyárak rendezvényeire műsort adni.

Volt egy fiú, akivel gyakran akadt gondom. Nagyon tehetséges volt, de ha ivott, agresszív vált. Ilyenkor csak én tudtam lecsillapítani, már ha éppen ott voltam. Ha nem, akkor többnyire bajba került, ami azon a környéken nem volt vicces.

Az egyik peremkerületi üzemből kitüntetésekkel adtak át vacsorával, zenével, tánccal. A vacsora alatt nekünk kellett műsort adnunk, mond-

ván: „a lelket is táplálni kell”. Teljes kudarc volt. Mellesleg álltunk a színpadon, szinte senki nem figyelt oda. Egyáltalán nem érdekelte őket az előadás. Beszélgettek a fehérre terített asztalok mellett, koccintottak, élményeiket mesélték egymásnak, mindezt egyre hangosabban. Egyre nagyobb lett az alapzaj. Ha vaskos sértéseket vágtunk volna a fejükhöz, azt sem hallották volna meg. Abbahagytuk, meghajoltunk, ők lelkesen tapsoltak, örültek, hogy végre szabadon beszélgethetnek. Később, hogy teljes legyen az este sikere, rohantak hozzám, hogy Feri már megint berúgott, ott kötekedik a büfében. Megint meg fogják verni. Odamentem, átöleltem a vállát és kihurcoltam. Részegen átölelt, sírni kezdett.

– Láttad, mi történt? Megaláztak minket...

Nyugtadni próbáltam: ez nem mindenkit érdekel, erre akár büszke is lehet, hogy ő már egy másik világhoz tartozik, és ez a kudarc nem azt jelenti, hogy nincs ránk szükség, hanem hogy még sokan nem jutottak el odáig, hogy ezt megértsék és igényeljék. Lassan sikerült összeszednie magát, és akkor megkérdeztem, miért reagál mindenre ilyen ellenségesen. Rám nézett, és azt mondta:

– Mert én így nőttem fel. Mert én soha senkinek nem voltam fontos. Rajtatok kívül még senki nem szeretett. Ezért vagyok itt.

Mindig azt gondoltam, hogy a szerepelni vágyás, a szürkeségből való kiszabadulás, az, hogy végre odafigyeljenek rájuk, az hozta a színjátszó egyesületbe a fiatalokat. Soha nem gondoltam volna, hogy a szeretet hányna hajtja őket a kultúra karjaiba.

Készültem a nagy eseményre. Minden nap arra gondoltam. Elképzeltem, hogy egy gyönyörű, fiatal lány ül velem szemben, még ha kép formájában is, akit rajzolok. Elkalandozok szép ívű nyakán, gyönyörű szemén, telt száján, álmovízéses haján. Minden nap újra felépítettem őt magamban. Azután végre eljött a nagy nap. Halk, izgatott kopogással, óvatos ajtónyitással.

– Megjöttem.

Minden ott volt, amit kértem, az egész kincsesláda. És a fénykép! Ezt vettem először a kezembe. Egy levelezőlap nagyságú, fekete-fehér, beállított, retusált műtermi fotót. Az érettségi tabló számára készülhetett.

– Megfelel?

– Tökéletes –feleltem, pedig nem így gondoltam.

A valóság soha nem azonos a vágyainkkal. Egy átlagos, egyáltalán nem szép, matrózbúzós kislány nézett megilletődve a kamerába.

Aztán elszégyelltem magam. Nekik biztosan ő a világ leggyönyörűbb teremtese, a gondosan ápolt virág, életük bearanyozója. Mindent meg fogok tenni, hogy széppé varázsoljam, hogy büszkén mutathassák a vendégeknek: ő pedig a mi gyönyörű kislányunk!

Sokáig rajzoltam, nagy gonddal..Sejtettem, hogy mit várnak. Elsősorban azt, hogy a rajz is fényképszerű legyen. Próbáltam életet lopni a szemekbe, egy halvány mosolyt. A szürke, semleges hátteret kitöltöttem halvány fénnel, ami megvilágította a haj kontúrját.

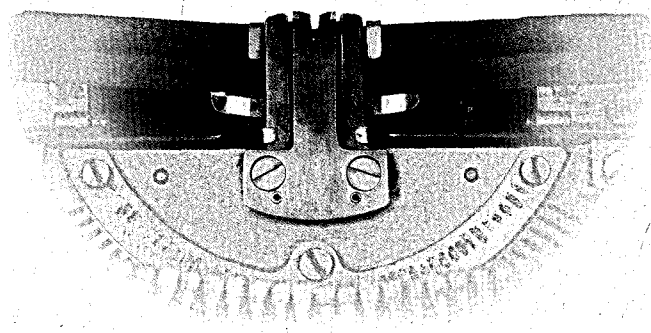
Elkészült. Kopogtam az ajtón, az ő színe azonnal ott termett, mint aki csak erre várt. A hatás nekem talán még nagyobb boldogságot szerzett, mint neki. Az ilyen pillanatok töltik ki az életet igazi értelemmel. Kinyújtott kézzel, sokáig nézte. A szeme lassan megtelt könnyel, ami elindult lefelé. Gyors, szégyellős mozdulattal letörölte.

Két teljesen különböző ember állt ott, a rosszul megvilágított, hűvös cellában: egy rab és az őre, akiket most olyan felsőbbrendű hatalom hozott össze, ami fölött egyetlen politikai rendszer sem képes uralkodni.

A melléhez ölelve vitte a képet, rá kellett szólnom, hogy a „bűnjeleket” ne hagyja ott. Én pedig hosszú időre ismét feltöltöttem a Teremtő által ajándékozott csodával. A hála felemelő, melengető örömevel mondtam köszönetet, és ismét erősnek éreztem magam. Reméltem, hogy aki utánam lesz itt éjszakánként, a sok szenvedést megért falak között, megnyugtató, simogató álm vigasztalja. A zárkának lelke lett, éreztem a jelenlétét.

Azzal aludtam el, hogy most már bármeddig kibírom.

A per

Lezárult a bizonyítási eljárás, „Ő”-t századosból őrnaggyá léptették elő. Úgy gondolta, megjutalmaz, végül is ehhez a felemelkedéshez én voltam a létra. Fölhívatott, kedélyesen elcsevegett velem, azt mondta, hogy mindössze négy évet fogok kapni.

– Persze az ítéletet nem én hozom – tette hozzá gyorsan.

Akkor még Bacsó Péter nem írta meg A tanú című könyvét.

– Hamar el fog telni – vigasztalt. – Utána lesz nagyon nehéz, ha kijön. Ha problémája adódik, nyugodtan keressen föl.

Na, ez az, ami soha nem fog megtörténni! – gondoltam. Tévedtem, de ez egy későbbi történet. Akkor kérte, hogy ne rá haragudjak, ő csak a munkáját végezte. Tudja, hogy ez „szerencsétlen dolog”, de nem kellett volna „ilyen számartságba” belekeverednem.

– Biztosan érdekl, hogy a munkahelyéről kivételesen jó jellemzést kapott. Ilyennel még nem is találkoztam. Ha mi kérünk valakiről véleményt, az emberek nagyon óvatosak. Nem mernek senkiről jót mondani, mert félnek. Nem tudom, maga mit csinált ott, hogy így kiálltak magáért.

Én tudtam. Kemény, őszinte emberek dolgoztak ott, Kőbányán. Miu-tán végigjártam a kötelező gyakorlatokat (a samott és a porcelánhulla-

dék kitalicskázása, szedő, rakó, égető), az alagútkemence üzem egyik művezetője lettem. Folyamatos műszak volt, sose állhatott le. Négyen voltunk, plusz a főnök, mindenki Jani bácsija. A reggeli, a délutáni, az éjszakai és a „beugrós” műszakot irányítottuk. Ez utóbbi a heti kötelező pihenőnapokra jött be. Éjszaka csak az égetőmesterek dolgoztak, nappal viszont több mint hetven embert kellett irányítani.

Nagyon fiatal voltam. Ha itt valakit nem fogadtak el, az nem sokáig bírta. Abban az időben a kétkezi munkásnak mindig igaza volt, és ezt ők is tudták. Mivel legalul kezdtem, én is megtanultam, hogyan kell egy keménykedő főnöknek betartani. Ha valakitől kérni akarsz, akkor adni is kell. Az elismerést nem lehet kikényszeríteni.

A recept tulajdonképpen nagyon egyszerű. A szabadulásom utáni pár évtől eltelve mindig vezető állásban voltam, és soha nem volt gondom a beosztottakkal. Tekintélyt csak egyféleképpen szerezhetsz: légy hiteles! Ez azt jelenti, hogy neked kell a legtöbbet tudnod, és magadtól kell a legtöbbet követelned. Csak ez indokolja, hogy miért vagy ott, ahol vagy. Az emberi oldala talán még fontosabb, mint a szakmai. A beosztott nem azt jelenti, hogy alattvaló. Az emberi méltóságot minden körülmények között tisztelni kell, és soha ne haverkodj senkivel, akit nem fogadnál el barátodnak. Ez minden. Egy percig sem érdekelt soha a beosztásommal járó hatalom, viszont annál jobban nyomasztott a vele járó felelősség, ami nem csak a munkámra vonatkozott, hanem a vezetésem alá beosztott emberekre is, akiknek a mindennapi problémáit is ismertem.

Amit addig alulról láttam, azt most felülről kellett szemlélnem. A dolgozók érdekei időnként ütköztek a gyár érdekeivel. Kihez legyek lojális? Azután rájöttem, hogy mindenkinek nem lehet megfelelni, ebben a képzetben csak egy állandó van, és pedig én. Ettől fogva már könnyebb volt. Az elveidhez légy hű! Ne hagyd magad semmilyen irányba befolyásolni, higgyél a tisztességben, és állj is ki mellette! Állíts fel egy erkölcsi mércét, és azután minden körülmények között légy hű önmagadhoz!

Az egyik érdekellentét például abból adódott, hogy munkaidőben a dolgozókat nem engedték ki a gyárból, pedig adódtak olyan ügyek, amiket csak ilyenkor lehetett elintézni. Egyórás távollét miatt is szabadságot kellett kivenni. Jogunk volt ugyan kilépőcédulát adni, de ezt nem nézték jó szemmel, mondván, hogy a termelés rovására megy. Ezzel a hagyománnyal szakítottam. Megbeszéltük, hogy ameddig nem élnek vissza

vele, mindenkit kiengedek, ha a többiek vállalják, hogy a kieső munkáját elvégzik. Cserébe azt kértem, hogy a műszak végén ne maradjanak félbehagyott dolgok, csak mert éppen letelt a munkaidő. Vagy időzítsenek pontosan, vagy maradjanak, amíg befejezik. Boldogok voltak. Mindenki az én beosztásom idején intézte a dolgát, és soha senki nem élt vele vissza. Egy idő után szóltak, hogy nálam fogy a legtöbb kilépőcédula, talán jobban át kellene gondolnom, mielőtt kiállítom őket. Azt válaszoltam, hogy való igaz, de hasonlítsák össze az én műszakom termelési mutatóit a többiével, és majd azután visszatérünk a témára. Soha többet nem hozták szóba.

A szakmai rátermettségemet a dolgozók szemszögéből nézve érdekes módon egy, szerencsére ritkán előforduló kemencedőlés elhárítása bizonyította, pedig ennek semmi köze nem volt a szakmai tudásomhoz. Amikor ez az esemény bekövetkezett, a hatalmas csarnokban fülrepesztő hangerővel megszólaltak a szirénák, és rövid idő után elkezdtek berobanni a fenolvizes tartályok. Úgy hangzott, mint egy második világháborús bombatámadás, amit itt többen is átéltek. Ilyenkor mindenki pánik-szerűen rohant ki az udvarra, a nők sikítottak, teljes volt a zűrzavar. A mentést azbesztruhában, sötét szemüvegben végeztük. A fejünk fölött ilyenkor volt vagy 1400 fok. Erre kevesen voltunk kiképezve, és nekünk sem volt kötelező a kemence alá lemenni, mert a félelem és a bizonytalanság balesetveszélyes. Sietni kellett, mert minél hosszabb időt vett igénybe az elhárítás, annál nagyobb lett a kár. Miután helyreállt a rend és újraindult a termelés, úgy néztek rám, mint azelőtt soha. Ez volt az, amikortól mindenki természetesnek vette, hogy ott vagyok. Az ilyenkor rögtön kiderült, hogy a dőlést mi okozta. Azt is ki kellett vizsgálni, hogy van-e felelős.

A baleset K. üzemmérnök rossz döntése miatt következett be. Magyar gyártmányú, kísérleti állapotban lévő szilíciumkarbid lapokat tesztelt, de nem felülre tetette, ahol nem okozott volna kárt, ha eltörik, hanem alulra. Amikor a rakodó szólt, hogy ez rizikós, letorkolta, hogy törődjön a maga dolgával, és ne szóljon hozzá olyasmihhez, amihez nem ért. A felelősség tehát egyértelműen kiderült, de K. védett volt. „Felülről” rakták oda, még a vezérigazgató is utálta. Nem csoda, hiszen többször hangoztatta, hogy nála érettségi alatt senki nem ember, a „vezér” pedig egy kiemelt munkáskáder, egy korongosmester volt. Tiszta, becsületes

és okos, akinek még számított a kétkezi dolgozó, mindenki szerette. K. például soha nem fogadta a munkások köszönését, pedig még az egyetemet sem tudta elvégezni, ezért volt csak üzemmérnök. Mivel őt nem lehetett felelősségre vonni, megbeszélték velünk, hogy mi leszünk a hibásak. Levonnak valamit a fizetésünkéből, amit majd a következő hónapban jutalom címén visszakapunk. Ezt az én igazságérzetem nem tudta elfogadni, és a gyári munkaügyi egyeztető elé vittem az ügyet. Összeveszttem a vállalati jogásszal, aki a gutaütés szélére sodródva kirohant az irodából. A párttitkár alig tudta visszatartani a nevetését. Becsületes, tisztességes ember volt, többek között ő támogatta az irodalmi színpadunkat. Végül, hogy az ügy ne mehessen feljebb, úgy oldották meg, hogy egyedül én nem lettem felelős, mert „a bedőlt kocsí rakásának az idején éppen szabadságon voltam”.

Az incidens után Habuda Ádám vezérigazgató behívatott az irodájába, és közölte, hogy neki ilyen emberekre lenne szüksége, dolgozzak közvetlenül neki. Régóta figyeli, hogyan foglalkozom a munkásfiatalokkal, és meggyőződött a fizikai dolgozók iránti elkötelezettségemről. Más főnököm nem lesz, ha elfogadom, megbeszéljük a részleteket. Egyedül nem akartam dönteni, megkérdeztem a nevelőapámat. Azt mondta, hogy ez az én döntésem, de ő óvakodna a káderképzéstől. A szakmai karrier sokkal stabilabb, nem függ az éppen uralmon lévő politikai csoportok szeszélyeitől. Így tehát nem vállaltam, pedig nagyon csábított. Itt volt az Iparművészeti Főiskola kerámia szakos hallgatóinak a gyakorlati képzése is, olyan oktatókkal, mint például Veres Miklós porcelánfestő művész. Ő volt a festőüzem vezetője.

Még egy érdekesség a gyárról: itt dolgozott valamikor Rákosi Mátyás grúz felesége, miután elvégezte az Iparművészeti Főiskolát. Az iskolába mindig két testőr kísérte, még a padokba is beültek mellé. Jó történetek keringtek erről. Az egyik volt tanárom mesélte, hogy egy főiskolai rendezvényen Rákosiné hasmenést kapott az állott kaszinótojáستól, mire a fél főiskolát letartóztatta az ÁVO, mielőtt még kivizsgálták volna az ügyet. Nyírfás vázái, mint kuriózumok, ma meglehetősen sokat érnek a piacon.

Hát ezért álltak ki mellettem a porcelángyáriak, amikor letartóztattak. Őszinte, kemény emberek voltak, nem titkolták a véleményüket.

„Ő” tehát közölte velem, hogy ezután jutalomként használhatom a börtönkönyvtárat. Ennek valóban örültem. Abban az állapotban még a

telefonkönyvet is szívesen elolvastam volna. Ez a gyakorlatban úgy történt, hogy az egyik őr felhozott a zárkába egy könyvet, és ha elolvastam, másikat kaptam helyette. A börtön könyvtárának nagy részét még az ötvenes években tölthették fel. Valószínűleg senki nem tudta, hogy milyen könyveket tartalmaz. Tele volt az akkor már elítélt személyi kultusz Rákosit dicsőítő „irodalmával”. Ezek valószínűleg még az ÁVO idejéből, az ott dolgozók okulására beszerzett „művek” lehettek. Tanulságosak voltak. Meglepő, hogy a leginkább favorizált írójuk, akinek a köteteivel tele volt a könyvtár, mára ugyanolyan hévvel képviseli az ellenkező pólust. Vagy talán nem is olyan meglepő. Aki egyszer eladta magát, miért ne adná el még egyszer, ha van rá vevő?

A tehetség felelősséggel jár. Nem tudom azt a védekezést elfogadni, hogy ha nem fekszel le a hatalomnak, nem alkothatsz. Legfeljebb nem élsz olyan jól. Számos olyan művész volt, aki reményt adott az elnyomás éveiben. Zászlók, akik „sohasem lobogtak”. Az én kezembe csak egyetlen későbbi kiadású könyv került, 1957-ből. Egy norvég író, Johan Bojer Az utolsó viking című regénye, mely a halászharcok küzdelmes életéről szól. Vajon felsőbb utasításra a szovjet és a magyar mellett képviselni kellett a nyugati irodalmat is? Érdekes lenne tudni, hogy ki vagy kik döntöttek a könyvek beszerzéséről. Feltételezem, hogy az intézet könyvtárát elsősorban nem a rabok számára hozták létre.

Mikor az életem már kezdett elviselhetőbbé válni, eljött a tárgyalás napja. A nyomozati szakasz lezárásával véget ért a többször meghosszabbított előzetes letartóztatás, a lidérces magánzárka.

Anyámmal behozatták az egyik ruhámat, a nagy eseményen nem lehetett akárhogy megjelenni. Bár közönség nem volt (szigorúan titkos ügynél nem is lehetett), elképesztően és nevetségesen nagy ceremóniát rendeztek. Az önigazolásnak, a látszat fenntartásának, a hatalom erejének és kíméletlenségének a megnyilvánulása volt ez az úgynevezett tárgyalás.

Magukba roskadt, megfélemlített, ijedt gyerekek ültek a vádlottak padján olyan távol egymástól, ahogy a hosszú széksor engedte. Mind-egyikünk mellett két őr, nehogy esetleg kárt tegyünk a bírói emelvény székein helyet foglaló egyenruhás hadbírókban. Társaim arcára rákövesedett a fásult, fáradt csüggedés, ami végig kitartott. Azt sem tudták felfogni, hogy mi történik velük.

Megkezdődtek a tanúkihallgatások. Ahogy név szerint szólították őket, egy őr kíséretében megjelentek a magas ajtó keretében lehajtott fejjel. Egyik sem mert körülnézni. Mint ahogy egy megvert kutya a farkát behúzza oldalra a sarokba, úgy mentek a nekik kijelölt helyre, ahová az őr kísérte őket. Ez is a cirkusz része volt. Ha tudtak a dologról, de nem jelentették, akkor bűnösök. Ha viszont nem tudtak, akkor mit keresnek itt? Olyanok hangzottak el, hogy „mondott valamit”, „utalt rá, de nem konkrétan”, „lehetett sejteni”, stb. Egyszer zökkent csak a koreográfia, amikor gyerekkori barátomat, Monostori Lászlót szólították. Emelt fővel lépett be, határozottan megállt és körülnézett. Amikor meglátott, azonnal elindult felém. Mire szóltak volna neki, már ott volt. A két őr, akiket mellém ültettek, erre nem volt felkészítve. Bizonytalanul fel akartak állni, de Laci visszalökte őket, és átölelt.

Megállt a film, kimerevedett a kép. Erre senki nem számított. A vezető bíró próbált mondani valamit a helytelen viselkedésről, de veszített. Ezt senki nem tudta meg nem történné tenni, senki nem merte kommentálni a jegyzőkönyv számára.

Nekem egyébként két dolog volt új. Megtudtam, hogy Sztranyovszki jelentette fel a társaságot, mint becsületes, jó hazafi, és hogy Lovas István külföldre távozott. Dr. Bíró Sándor volt az ügyész. Nem sértek kegyeletet a nevével, tudtommal ma is él jó egészségben, vidáman. Legalábbis amikor nemrég találkoztam vele egy vadászszobor avatásán, nagyon jó hangulatban láttam. Ő persze nem ismert meg. Jó orgánumú, hatásosan beszélő szónok volt. Mindenki elszürkült mellette. Úgy kezdte a vádbeszédét, hogy nem szabad bagatellizálni az ügyet. Igaz ugyan, hogy semmiféle veszélyt nem jelentünk az erős népi demokráciára, de!... és így tovább, és így tovább. Rám hat év börtönt kért, mint az összeesküvés vezetőjére, Mészáros Pistára ugyanezért nyolcat. Meg is indokolta. Jóllehet, nem én voltam a tényleges vezető, de szellemileg én lettem volna rá a leginkább alkalmas. És ezt teljesen komolyan mondta.

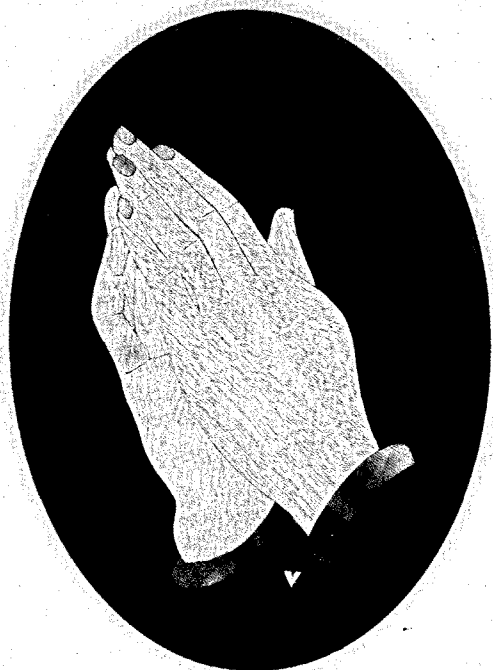
A védelem mintha ott sem lett volna. Abból állt, hogy a bíróság vegye figyelembe, mint enyhítő körülményt, a beismerő vallomást és a „bűnös” őszinte megbánását. Úgy látszik, mégsem vette figyelembe, mert teljes egészében elfogadta az ügyész által javasolt büntetéseket.

Mikor az ítéletet kihirdették, fel kellett állni. A bíró elkezdte felolvasni az indoklást. Hosszan, monoton hangon tálalta föl a semmit. Próbáltam

védeni magam, nem odafigyelni, máshol lenni. Az hozott vissza a valóságba, hogy tőlem balra nagy robajt, zuhanást hallottam. Oldalra nézve láttam, hogy Vass Laci fekszik a parkettán. Elájult. Kivitették, és mintha semmi nem történt volna, folytatták az előadást.

Lacival később, a szabad életben barátok lettünk. A fogorvosi egyetemet nem folytathatta. Asszisztensként helyezkedett el, naponta kellett szembesülnie azzal, hogy mit vettek el tőle. Úgy érezte, vége az életének. Többször kísérelt meg öngyilkosságot, mindig megmentették. Mikor az intarziaművészetben végre magára lelt, agyvérzést kapott, a fél oldalára lebénult. Később megtanult egy kézzel intarziázni. Próbáltam munkákkal, kiállításokkal segíteni, ő pedig számomra készített művekkel ajándékozott meg. De a teste és a lelke nem bírta tovább. Meghalt.

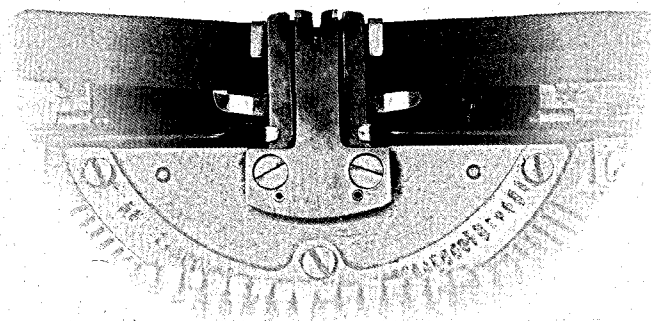
Remélem, Lacikám, most már békére leltél.

Vass László intarziája
a jellegzetes VL monogrammal

(színesben a kötet végén)

Gyűjtő

Életemben először ültem rabszállító kocsiban. Furcsa érzés volt. Amikor valaha ilyen autóval találkoztam, el sem tudtam képzelni, hogy kik ülhetnek ebben a komor, titkokat sejtető, RR-es rendszámú rémálomban. Mindig úgy gondoltam, hogy biztosan nagyon gonosz emberek, akik valami borzasztó bűnt követtek el.

Most én ültem benne. Vannak olyan falak, amik világokat választanak el egymástól, és néha csak a szerencsén múlik, hogy melyik oldalon vagy.

Ültem a padon megbilincselve, és a hátsó ablakon át kiláttam az utcák nyüzsgő, sietős világára. Méterekre volt tőlem, olyan közel! Mégis olyan messze, hogy akár a Holdon is lehettem volna.

A börtön világának van egy sajátos nyelvezte, és vannak szállóigéi. Bent azt mondják, hogy minden embernek van itt egy téglája.

Itt az örök, akiket a rabok egymás között smasszeroknak hívtak, szóba álltak velünk. Amikor a személyes holmimat le kellett adnom, aláírást írtam, és közölték, hogy a szabadulásom után visszakapok mindent. Senki nem viselkedett ellenségesen, nem bilincseltek meg, amikor valahová kísérték. Szembesültem a relativitással: a nagyon rossz után a kevésbé rossz is jó.

Odakerülésemet akkor úgy éltem meg, mint egy átmenetet a rabság és a szabad élet között. Mindenhol világos volt, az emberek mentek a dolgukra, és az egészet át lehetett látni. Láttam az épületeket, a falakat, az ablakokat és a nagy belső udvart, ahol a sétaidőt tölthettük. A cellákat magukba foglaló, hosszú, emeletes épületek hármassal elosztásban, középen találkoztak, ahonnan minden szárnyba be lehetett látni. Annyiban hasonlított előző börtönömre, hogy itt is belső függőfolyosók futottak körbe, ahonnan a zárkák nyíltak, és a középső tereket emeletenként drótháló védte, nehogy valaki le tudja vetni magát. Egyebekben minden teljesen más volt. Legfőképpen a fény. Voltak hangok, voltak szagok, volt egy alapzaj, és volt körülöttem élet. A függőfolyosókon és a lépcsőházakban a lépések zajára állandó, furcsa visszhang keringett, mint elátkozott lelkek.

Egy tágas, világos zárkába kísértek, ahol tizenegyen voltunk. Több ablaka volt, emeletes ágyak, egy véce, fehér falak és öntött bitumen padló. Később kiderült, hogy minden zárkának ilyen a berendezése, csak a nagyságuk különböző. Az egész börtön területén a munkahelyektől az irodáig minden ablakot vastag rács védett.

Amikor beléptem, mindenki odajött bemutatkozni, kedvesen, ahogy a civil életben viselkednek a jó ismerősök egymással. Egy felső ágyra mutattak, hogy oda pakoljam a holmimat, de ha valamilyen ok miatt nem tudok fönt aludni, bárki szívesen cserél velem. Nekem természetesen megfelelt.

Az első kérdés az volt, hogy miért ítélték el. Miután elmondtam, ők is hozzátették a maguk történetét. Ez számomra még egy minőségi változást hozott. Már nem csak a magam bajával kellett törődnöm. Sorsársak közé kerültem. Mindenki politikai cselekmények miatt volt itt. Kiderült, hogy itt a politikai és a közbüntényes rabokat szigorúan elkülönítik egymástól, nehogy az előbbieket „megfertőzzék” az utóbbiakat. Nagy ritkán a munkahelyeken lehetett velük találkozni, ahová politikainak álcázott közbüntényes besúgókat építettek be. Ezek voltak a téglák. Felesleges időpocsékolás volt, mert mindig akadt egy velünk együttérző ő, aki figyelmeztetett.

Feltűnt, hogy aki idekísért, rosszul beszél magyarul. Az ötvenhatos forradalom utáni véres megtorlásban rengeteg embert letartóztattak. Tele lettek a börtönök, kevés volt az őrszemélyzet. A hatalom nem bízott meg

a magyar örökben, mert a többségük szimpatizált a forradalmárokkal, segítette őket. Ezt úgy próbálták kivédeni, hogy szemináriumokat tartottak, ahol felhívták a figyelmet a „veszélyes befolyás” elleni védekezésre, és téglákat raktak közéjük, azonban ez sem érte el a kívánt hatást. Végül a politikai rabok őrzéséhez görög származású személyzetet toboroztak és alkalmaztak.

De hogyan kerültek ide görögök?

A második világháború után véres polgárháború tört ki Görögországban. 1946-ban visszaállították a királyságot, és a hatalomra jutott katonai diktatúra terrorja miatt sok antifasiszta kényszerült otthona elhagyására. Magyarország közel hétezer görög menekültet fogadott be. Többek közt a Kőbányai úton építettek nekik bérkaszányákat. Ebbe a zárt világú dohánygyári kolóniába nem volt tanácsos bemenni. Innen kerültek ki a görög börtönőrök. Nem tanultak meg jól magyarul, az egyik börtön szállóige is ezt figurázta ki: „Meg akartad döntögetni népi demokrácia, itt fogsz kifogsz.”

A zárkába, ahová kerültem, a másodfokú tárgyalásra váró rabokat helyezték el. Ezért volt ez nagy befogadású átmeneti hely. Külön kezeltek minket, még sétára is külön mentünk. Munkahelyünk még nem volt, az ételt helybe hozták. Akadtak ugyanis olyanok, akik innen felfüggesztett büntetéssel visszakerültek a szabad életbe, veszélyesnek ítélték, hogy megtudják, mi van a falak mögött. Akkor még én sem tudtam.

Ebben a zárkában gyakran cserélődtek az emberek, hol többen voltunk, hol kevesebben, attól függően, kinek mikor volt a tárgyalása.

Csak az ítélet jogerőre emelkedése után helyeztek el végleg kettő-négy személyes cellákban, időnként cserélve, nehogy tartós barátságok alakuljanak ki. Nem sokat számított, ezek így is kialakultak. Tudniuk kellett volna, hogy a barátságot nem az együtt eltöltött idő, hanem a közös sors és a kölcsönös szimpátia szüli.

Ebből az időszakból három ember sorsa fogott meg leginkább. Az egyikük egy harmincas évei végefelé járó ügyvéd, Somogyi Gyuri. Mint az értelmiség akkoriban, ő is állandó baráti társaságot tartott fenn, gyakran rendeztek beszélgetős partikat. Ami közös volt bennük, az a sokoldalú érdeklődés és a rendszer iránti ellenszenv. Figyelni kezdték őket. Beépítettek közéjük valakit, akire senki nem gyanakodott, mert ő bizonyult a legradikálisabbnak. Végül, bár nem sikerült komolyabb

„bűnt” provokálni, összeesküvés alapos gyanújával bevitték őket. A vádat a rendszerességre és a társaság azonos összetételére alapozták, ami szerintük kimerítette az összeesküvés fogalmát. Azonnal elkülönítették Gyurit a többiektől, nehogy jogi tanácsokat adhasson, de így is nehéz dolga volt a vádnak. Hazugságokkal próbálták felhasználni őket egymás ellen, de nem sikerült. Senkitől nem tudtak kicsikarni beismerő vagy másokra terhelő vallomást. Ez is szállóige volt a börtönben: „beismerő vallomás, enyhítő körülmény, tíz év. Makacs tagadás, súlyosbító körülmény, hat hónap felfüggesztett.” Ami miatt ez a történet megmaradt bennem, az a gátlástalanság és aljasság olyan megnyilvánulása, amit sosem találtam volna ki. Miután ugyanis nem boldogultak velük, a feleségeket illetve a barátnőket vették célba. Azzal próbálták rávenni őket a terhelő vallomásra, hogy azt hazudták: most volt itt a társuk, és kitalálta szexuális kapcsolatuk intim részleteit. Így próbálták őket szembefordítani a párjukkal. A nőkre nézve legmegalázóbb ocsmányságokat találták ki, és részletesen, trágár szavakkal adták elő, hogy megtörjék őket. Mindegyikük megalázva, sírógörcsrel távozott, perverz kielégülést okozva ezzel kínzóiknak. Végül is, úgy tudom, Gyuriék sem úszták meg az ítéletet. Egy zárt tárgyaláson, duplanullás ügyben senkinek nem okozott problémát a jogi formulák sajátos értelmezése.

Akivel talán a legtöbbet beszélgettem, egy ötven körüli ötvösművész volt. Őt izgatásért akarták elítélni. Valójában nem is érdekelte a politika, egy kollégája jelentette föl. Hiányzott neki az alkotás, ezért örömmel beszélt a munkájáról. Ő keltette fel az érdeklődésemet a rézdomborítás iránt. Elméletben együtt terveztünk, dolgoztunk. Az alkotás ezen fajtája, amit még soha nem próbáltam ki, rabul ejtett. Kértem, hogy a legapróbb részletességgel magyarázza el az egyes szerszámok rendeltetését, formáját, anyagát, és azt, hol lehet beszerezni őket. Hogyan lehet egy darab sík rézlemezből vázát kalapálni? Hogyan viselkedik az anyag megmunkálás közben? És így tovább. Szívesen tanított, én pedig kifogyhatatlan étvágyú tanítvány voltam. Mire elkerült onnan, én már elméletben képzett ötvös lettem. Később, a szabad életben is találkoztunk. Az ő ötlete volt, hogy felvételizzem a Képzőművészeti Kivitelező Vállalathoz. Egy időben azzal szereztem plusz pénzt a keresetem mellé, hogy domborított rézasztalokat, lámpákat, hamutartókat, ékszereket készítettem, amiket eladtam Nyugatra.

Az egyik nap döbbenetes, örömteli és egyben szomorú esemény történt. Az egyik barátomat hozták be a zárkába. A mi ügyünkben szerepelt, mint ötöd- vagy hatodrendű vádlott. Horváth Miklósnak hívták, és nagyon érdekes körülmények között ismertük meg egymást. Az ő édesapja és az én nevelőapám jó barátok voltak. Nem laktunk messze egymástól. Egy alkalommal a nevelőapám megkért, hogy vigyek át valamit a barátjának. Még sosem jártam náluk. Becsöngettem. Csinos, filigrán, anyám korabeli nő nyitott ajtót. Amikor meglátott, kedvesen rám mosolygott, és azt mondta:

– Te biztosan a Marikához jöttél – és már kiáltott is. – Marikám! Vendéged jött!

Mire szóhoz jutottam volna, belépett az előszobába egy gyönyörű, fiatal lány, én meg hirtelen nem tudtam, hogy most mit is kéne mondanom. Egy darabig tanácstalanul néztünk egymásra, mire végre magamhoz tértem, és elmondtam, miért vagyok itt. Kitért belőlünk a nevetés.

Édesanyja, Angi néni varázslatos nő volt. Az első pillanatban mindenkivel levett a lábáról. Marival is összebarátkoztunk, rendszeresen átjártam hozzájuk. Másodéves festőművész hallgató volt a Képzőművészeti Főiskolán. A nálam két évvel fiatalabb öccse volt Miklós, akkor még gimnáziumba járt. Vele is jóban voltunk, büszke volt rá, hogy „ilyen komoly, felnőtt” barátja van, hiszen én akkor már a Porcelángyárban dolgoztam. Amikor a nővérel beszélgettünk a szobájában, ahol tanult és festett, Miklós mindig bejött hozzánk. Marika egy idő után megkérte, hogy hozzon neki egy pohár vizet. Miklós egyszer kirobbant:

– Ne nézz engem hülyének, Mari! Mondd azt, hogy egyedül akarsz maradni Andrással, nem kell ezért állandóan vizet innod.

Értelmes, jó humorú, kedves fiú volt. Hárman voltak testvérek, volt még egy bátyjuk is, végzős gépészmérnök hallgató a műegyetemen. Miklós nekem panaszolta el, hogy őt az egész család kisfiúként kezeli, pedig már nem az.

– Egyedül te veszel emberszámba – mondta panaszosan. – Mindenki csak a nagyképű bátyámat meg az üdvöske nővéremet isteníti, én meg mintha nem is lennék.

Persze, ez nem egészen így volt, de ő így élte meg. Minden titkát elmesélte. Elmondta, hogy az ötvenhatos harcok után talált néhány lövedéket, amit eldugott. Kéne valamit kezdeni velük. Gyerekkoromban sokan

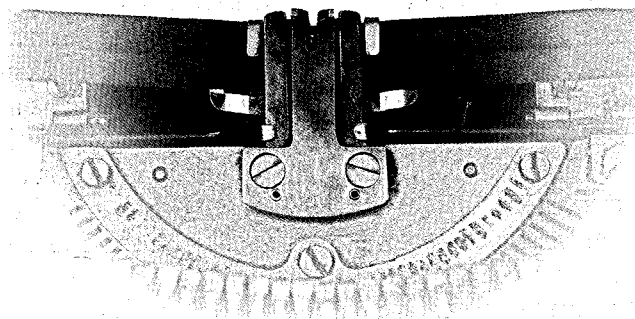
robbantak fel a földeken a világháborúból visszamaradt szerkezetektől, ezért megijedtem. Mint kiderült, ezek kis kaliberű gépágyú lövedékek voltak. Leszedtem a fejüket, és kiöntöttem belőlük a lőpor granulátumot. Így már veszélytelenné váltak, és lett egy közös titkunk. Cserébe meséltem neki Mészáros Pistáról.

Ez nagy hiba volt. Mindenáron meg akarta ismerni. Bemutattam őket egymásnak. Hiába nem vett részt az akkor már érdektelenné vált játékban, ismertté vált a neve. Szerencsére később, másodfokon elengedték, de megbélyegzett maradt, csak jóval később, nagyon nehezen vették fel az egyetemre. Végül építészmérnök lett. Egy darabig együtt dolgoztunk a Képzőművészeti Kivitelezőben, én vittem be, miután megvettem a lábamat.

A Gyűjtőben ott ült velem szemben, és miután elmeséltük, hogy kivel mi történt, a napok egyhangúsága ellen kitaláltunk egy játékot. Kíváncsiak voltunk, működik-e a gondolatátvitel. Lefektettük a játékszabályokat. Egymással szemben leültünk becsukott szemmel, hogy lehetőség szerint kiszűrjük a külső, zavaró tényezőket, és hogy ne láthassuk a másik fél testbeszédét, szeme árulkodását. Az egyikünk gondolt valamire, a másiknak pedig ki kellett találnia. Nagy, azonnali sikerre nemigen számítottunk, ezért tovább egyszerűsítettük a feladatot. Csak személyre volt szabad gondolni, és csak olyanra, akiről biztosan tudtuk, hogy a másikunk ismeri.

Lehet, hogy a normális életben nem sikerült volna a kísérlet. Azonban itt, ebben az időnként szürreális világban, ahol minden sejtünk egy másik életért kiált, ahol a valóság elől csak önmagunkba menekülhetünk, ahol megalkuszunk az önámítással, mert még mindig jobb, mint a valóság, amin nem változtathatunk, ahol minden szalmaszála belekapaszkodunk, ami mindegy, hogy mi, csak ne ez legyen, itt működött. Először csak döcögve, a találat véletlen is lehetett, hiszen viszonylag kevés volt a közös ismerős, azután hirtelen élesen láttuk a másik fejében megjelenő képet. Láttam a nővérét a fürdőkád szélén ülve, sárga fürdőköpenyben. Visszanézett, mintha mondott volna valamit, miközben csobogott a víz a kádba. Miklós pontosan ezt a jelenetet idézte föl magában, azt, amikor utoljára beszélt vele, mielőtt letartóztatták. Én azt sem tudtam, hogy Marinak van egy sárga fürdőköpenye, a fürdőszobájukban pedig soha nem jártam, mert a toalett külön volt.

A kém

Ő volt a harmadik ember ebből az időszakból, akinek az ügyére emlékszem. Ez a hidegháború korszaka volt, biztosan voltak nálunk is kémek, mint ahogy minden országban. Nem hiszem, hogy ezek hasonlítanak a filmhősökre, valószínűleg sokkal inkább belesimulnak a szürke átlagba vagy a társadalmi szerepükbe, és minden bizonnyal tökéletes fedősztorival rendelkeznek. Nem tudok olyat elképzelni, hogy egy disszidens, aki már eleve gyanús, a saját nevét használva hazajön, és vadul elkezd kémkedni. Ezt nyilván ők sem gondolták, de – mint említettem – kellett az ügyek. Ezekhez pedig alkalmas személyeket kellett találni. Ez az ember pontosan ilyen volt. Ő volt Köteles Mihály, nekünk Misi.

Ötvenhat után sok más társával együtt kiment, és szerencsét próbált. Nem volt azonban semmilyen képzettsége, képtelen volt egy nyelvet normálisan megtanulni. Végül Finnországban kötött ki, ahol segéd munkásként dolgozott. Állítólag együtt élt egy lánnyal, így valami ragadt rá a nyelvből. Azzal büszkélkedett, hogy a női nemi szervet többféleképpen is meg tudta nevezni finnül.

Azt mondják, hogy aki nem boldogul a nyelvekkel, annak sokkal nagyobb a honvágya, mint másoknak. Az amnesztia a disszidensekre is vonatkozott, büntetlenséget ígértek. Megírták a Honvágy című dalt, ez

állítólag sok embert hazacsábított. Mindenkit kihallgattak, aki hazajött, és aki alkalmasnak tűnt, azt megpróbálták csapdába csalni. Misivel is ez történt: hiszékeny volt, butácska és naiv. Azt mondták neki, hogy mindent tudnak róla, és ha elmondja az igazságot, semmi baja nem lesz. Persze nem tudott mit mondani azon kívül, hogy senki nem próbálta meg beszervezni Nyugaton. Akkor más módszerhez folyamodtak. Azzal próbálták meggyőzni, hogy ha nem is az igazat, de mond valamit, akkor sokat segít a veszélyes kémek leleplezésében, és ezt meg fogják hálálni. Elhitte. Kérte, hogy írják le helyette, mit kell vallania, mert ő nem ért az ilyesmihez, és majd aláírja. Ezek az emberek gyakorlatilag jogi védelem nélkül voltak, a kirendelt ügyvédek nem világosították fel őket a tettük következményeiről. Misit elsőfokon kémkedésért és hazaárulásért ítélték el, már nem emlékszem pontosan, mennyi időre, de sok évre. Mesélte, hogy a bíró utána odament hozzá, és azt mondta:

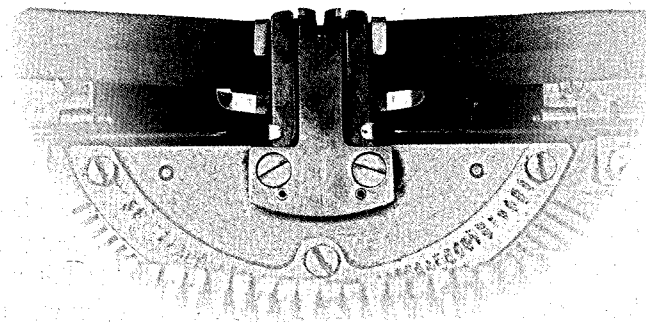
– Köteles, maga egy nagy marha!

Nem tudta elképzelni, hogy miért mondtak neki ilyet. A korábban említett ügyvéd cellatársunk, Gyuri azt tanácsolta neki, hogy másodfokon vonja vissza a vallomását arra hivatkozva, hogy azt kényszer hatása alatt tette. Megígérte, mert senkinek nem tudott nemet mondani, de másnap félrehívott.

– Csak neked mondom el, mert te biztosan megértesz. Olyan kedvesek voltak velem, nem hiszem, hogy rosszat akarnak. Azt mondták, hogy ez csak egy játék. Biztosan fel fognak menteni, hiszen én segítettem nekik.

A hírek különböző csatornákon mindig eljutottak hozzánk. Természetesen nem mentették fel. Az éber nyomozóhatóság újabb súlyos veszélytől óvta meg a népi demokráciát.

A másodfok

Eljött a végső, jogerős ítélet napja, ahonnan már nem volt tovább. Más volt a tárgyalóterem, mások voltak a bírák, és más volt az ügyész is. Vagy azért, mert már nem volt ismeretlen a tárgyalási ceremónia, vagy a magányban kiélesedett érzékeim jeleztek valamit, de könnyebbnek éreztem a vibráló úrt magam körül. Nem volt olyan sűrű és nyúlós a levegő, nem kövesedett rá a torkomra, mint először, és nem éreztem, hogy minden sarokból gonosz vigyorral leselkedik egy téboly-torzó. Az emelvényről a bírók kissé kényelmetlen, „jó lenne már túl lenni rajta” hangulatban igyekeztek ránk se nézni, nyoma sem volt rajtuk az előző garnitúra szigorú, fensőbbeséges, „majd most megtanulod, mi a magyarok istene” tekintetének.

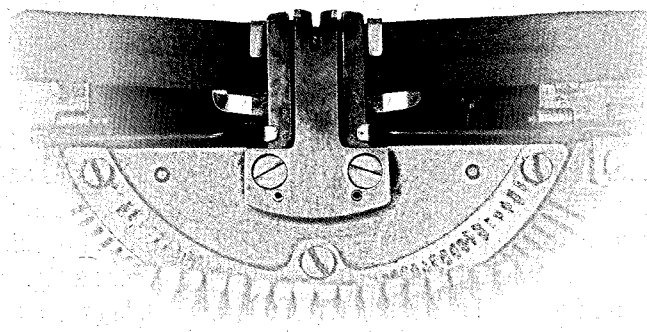
A fiatal, vékony, hirtelenszőke ügyész, mintha szégyellné magát, olyan halkan beszélt, hogy alig lehetett érteni. Nem állt középre, nem gesztikulált, hanem föl-alá sétált leszegett fejjel, miközben időnként gyors, bocsánatkérő pillantásokat vetett a bírókra. Csak annyit értettem belőle, hogy az ügyész az ügy veszélyességi fokára hivatkozva indokoltnak tartja a büntetések mérséklését. Az ügyvédem hozta a formáját. Hangos, a terem hangulatához képest harsány pátosszal előadta, hogy az elsőfokú ítélet őt személyesen is sérti, hiszen nem erről volt szó.

Nagyon hamar vége lett. A bíróság itt is elfogadta az ügyész javaslatát. Végül az „Ö” jóslata beteljesedett, a büntetésemet négy évre enyhítették, amibe az előzetest is beszámították. A mellékbüntetést, vagyis az öt év közügyektől való eltiltást és a teljes vagyonelkobzást helyben hagyták. Miklóst és még egy fiút, akit nem ismertem, feltételesen szabadlábra helyezték.

Most már véglegesen, visszavonhatatlanul és hosszú időre lakója lettem az itt élő közösségnek. Soha nem volt problémám a beilleszkedéssel, ráadásul a Gyűjtő politikai foglyait könnyű volt megszeretni. Ha valami enyhíthette a nyomorúságom, akkor az elsősorban a jó társaság volt. Elhatároztam, hogy ha már nem tudok a helyzeten változtatni, legalább megpróbálom a javamra fordítani. Ha úgy fogom fel, mint egy kemény bentlakásos iskolát, ahol az élet legsötétebb, legnehezebb részét tanítják, később valamilyen formában biztosan hasznát veszem az itt töltött időnek.

Csak meg kell érteni a tananyagot: a legsötétebb nyomortelep udvarán is nőhet virág.

Az operások

Erre az eseményre senki nem készített fel. Behívtak egy irodába. Ötven körüli, civilruhás férfi fogadott, leültetett, cigarettával kínált és bemutatkozott. Á. őrnagynak hívták. Leült velem szemben, karját az asztalra támasztotta, kezeit összekulcsolta. Maga volt a figyelem. Megkérdezte, miért vagyok itt, meséljem el részletesen.

Ekkor kellett volna gyanút fognom. Az aktám ott volt az íróasztala fiókjában. Én ezt persze nem tudhattam. Érdeklődött, hogy jól bántak-e velem, nem ért-e valamilyen sérelem. Azt hittem, hogy ő a börtönpszichiáter. Örültem, hogy végre valakinek, aki közéjük tartozik, elmondhatom, mennyire méltánytalannak tartom az egész eljárást, az ítéletet, és egyáltalán azt, hogy komoly, felelős beosztású emberek képesek ilyesmire. Ömlött belőlem a szó. Minden elnyomott, visszafogott indulatomat kiöntöttem, végre senki nem szakított félbe, senki nem mondott ellent.

Á. őrnagy megértően bólogatott, csóválta a fejét, azt mondta, majd megnézi, mit tehet, de addig is segítek neki. Tudja, hogy én nem vagyok ide való, ez csak egy „szerencsétlen véletlen”, éppen ezért jelentsem, ha valami olyat észlelek, ami veszélyt jelenthet a biztonságra. Addig is a legjobb munkahelyre fog betenni, a központi raktárba, ott sok emberrel találkozhatok.

Ekkor értettem meg.

Soha nem éreztem még magam ilyen megalázottnak. Ez valóban azt hiszi, hogy belőlem spiclit csinálhat? Hogy elárulom a sorstársaimat, előnyért cserébe? Ezt nézte ki belőlem? Ennyit érek a szemükben? Utolsó, jellemtelen, mindenki által megvetett, lenézett, semmi embernek tartanak?

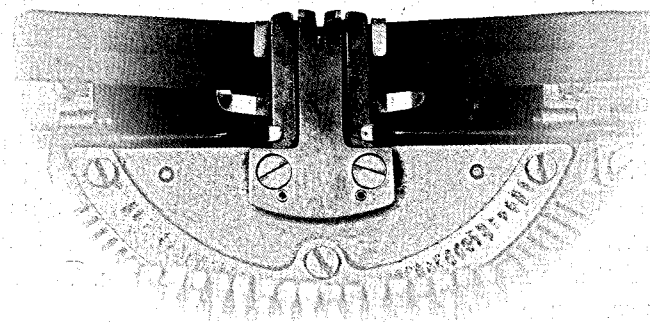
A zárkában elmeséltem, hogy mi történt velem. Legyintettek.

– Az operások mindenkinél próbálkoznak, vigyázni kell velük. Nem szabad nyíltan ujjat húzni, kerülni kell a konfliktust – mondták. – Azt kell mondani, hogy nem vagy alkalmas erre, félsz a többiektől, vagy valami ilyesmit.

Operásoknak az operatív tiszteket hívták. Előfordult, hogy valaki nyíltan szembeszállt velük, elküldte őket melegebb éghajlatra, és az lett a vége, hogy kétnaponként felhívták, egy órát ültették az üres irodában, hogy mindenki azt higgye, „énekel”, vagyis vall a társaira. Nagyon megkeseríthették az ember életét, ha úgy akarták. Egyébként a téglákat ők is megvetették, és előbb-utóbb úgyis mindig kiderült, ki az, a raboknak is voltak informátoraik.

Ottilétem alatt Á. őrnagy néhányszor még felhívatott. Mindig azt mondtam, semmi olyat nem tapasztaltam, ami a börtön biztonságára veszélyt jelentene. Talán a harmadik alkalom volt, amikor nyíltan megmondtam neki, hogy nem vagyok hajlandó hangulatjelentéseket adni, erre keresen mást. Amikor ezt közöltem, a legrosszabb munkahelyre tetetett, a zacskóragasztó üzembe, ott dolgoztam a szabadulásom napjáig.

A házirend

A Gyűjtőbe való beilleszkedés első lépéseként meg kellett tanulnom a szabályokat. Minden zárkának volt egy úgynevezett szobagazdája, akit a fegyőrök neveztek ki. Ez általában a cella legidősebb lakója vagy a legrégebben bent lévő fogoly volt. A rabokat gyakran cserélték, ilyenkor bejött az őr, rámutatott valakire, és azt mondta: maga lesz a szobagazda. A feladata abból állt, hogy ha hivatalos személy lépett a cellába, ő jelentett. Ilyenkor a fal mellé kellett állnunk vigyázzállásban, a megbízottnak pedig el kellett mondania, hogy mennyi a zárka létszáma, jelenleg hányan tartózkodnak ott, ki beteg, ki van a munkahelyén, kit vittek valamilyen egyéb célból máshová.

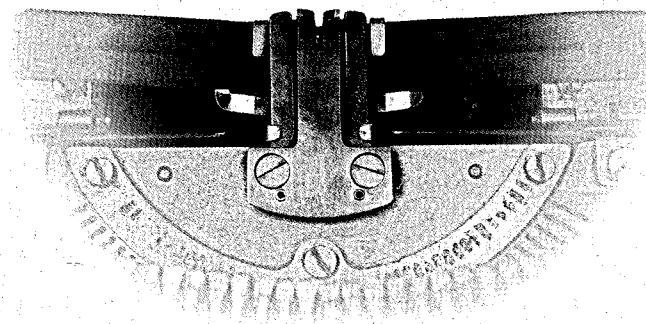
A ruházatunk először furcsa, skizofrén benyomást tett rám. A honvédségtől leselejtezett gyakorló egyenruhákat kaptuk meg, amire piros textilfestékekkel hosszanti csíkokat húztunk. Ez a munka a központi raktárban történt, én magam is csíkoztam. Semmilyen előírás nem létezett, sem a csík vastagságára, sem a sortávolságra vonatkozóan, hanem ahogy az ecset és a ruha kiadta, úgy csináltuk. A sötét khakizöld alapba beleivódott a sötétpiros, átlátszó festék, meghatározhatatlan bordóvá fakult, ami messziről alig látszott. Az egész valamilyen álomszerű, elátkozott hadsereg sírból előjött, tétova katonáinak a benyomását keltette. Aki messziről figyelt egy sétát az udvaron, azt hihette, hogy katonák gyakorlatoznak.

Napi háromszori étkezést írtak elő. A reggelit és a vacsorát helybe hozták, az ebédet a munkahelyeken kaptuk. A konyhai utasításban az állt, hogy a rabok kosztja legyen tápláló, de nem lehet ízletes. Ez itt nem jutalomüdülés, mondták. Így sokszor erősen hasonlított a moslékra, de ha optimisták akartunk lenni: legalább senki nem hizott el. Volt lehetőség az étrend kiegészítésére, kétféleképpen. Évente kétszer mindenki kaphatott otthonról egy maximum két kilós csomagot, ha nem állt büntetés alatt. Általában süteményt kértünk, mert az odabent ismeretlen volt, illetve hosszan eltartható élelmiszereket. Ezeket természetesen ellenőrizték, mielőtt megkaptuk. A másik mód a spájzolás volt. Ez azt jelentette, hogy akinek volt pénze, az havonta egyszer korlátozott mennyiségben vásárolhatott. Természetesen nem személyesen, hanem összeírta a listát. Pénzünk volt, mivel dolgoztunk, de otthonról is küldhettek. Persze nem tarthattuk a zsebünkben, az irodán tartották számon. A szabadulásom napján hétszázharminc forint volt az egyenlegem.

A havi vásárlást alaposan át kellett gondolni. Én általában egy kiló cukrot és két-három fej vöröshagymát rendeltem az apróságok mellé. Volt egy műanyag poharam, a hagymát vékony szeletekre vágva lesóztam, és ha nagyon takarékoskodtam vele, egy-két hétig elég volt. Tovább úgysem lehetett volna eltartani.

Jó magaviselet esetén évente négyszer fogadhattunk látogatókat, és havonta írhattunk, illetve kaphattunk levelet. Megadták, hogy maximum harminckét sor lehet, és cenzúrázták, meghatározták a tiltott témákat. Teljes volt a hírzárlat. A külvilágban történt eseményekről semmit nem tudhattunk. Hogy ez milyen veszélyt jelentett a börtön belső világára, arról fogalmam sincs, talán csak egyfajta büntetésnek szánták, de nagyon szigorúan vették. Éppen ezért komoly kockázatot vállalt, aki ezt kiját szította. Márpedig kijátszottuk, és ebben később én is szerepet vállaltam.

Lyuk a hírzáron

Dacára annak, hogy minden új foglyot testvéri szeretettel fogadtak, a bizalom csak előleg volt, azért meg is kellett dolgozni. Az szinte azonnal kiderült, ha valakit megpróbáltak beépíteni. Voltak olyan öregek, akik nem a hatalommal, hanem velünk szimpatizáltak. Olyanok voltak, mint a reménység kicsiny gyertyái az éjszakai temetőben. A napfényt nem tudták visszahozni, de feloldották a sötétséget, reményt adva a feltámadáshoz. Mindig figyelmeztettek, ha megpróbáltak valakit ránk állítani.

Nagyon érdekes és elgondolkasztató volt a politikai foglyok összetétele. Találkoztam egy Nagy Sándor nevű Sztálin-díjas íróval. Őt például ultrabalos nézetei miatt börtönözték be. Addig ostromozta az elvtársait bűnös puhányságuk miatt, amíg megunták, és eltakarították őt az útból. Voltaképp a legádázabb ellenségei közé került, azt hitte, meg vannak számlálva a napjai. Amikor kiderült, hogy senki nem akarja bántani, elveszítette a talajt a lába alól. Szembekerült a saját nézeteivel. Rá kellett jönnie, hogy az eddig helyesnek vélt út nem a paradicsomba, hanem a terror kínzókamráira épülő hatalom fenntartásához vezet. Olyan világba, ahol azt, hogy ki az ünnepelt és ki a kegyvesztett, valakinek a pillanatnyi szeszélye fogja eldönteni. Állandóan lehajtott fejjel, magába

roskadva láttuk őt. A saját börtöne sokkal szigorúbb volt, mint amiben valójában élt. Bár beszélgetett velünk, nem tudta eldönteni, hogy hová tartozik, lélekben hontalanná vált.

Elmesélte, hogyan kapta akkoriban rangosnak számító elismerését. Felsőbb szovjet utasításra minden szocialista országban ki kellett tüntetni egy író a Sztálin-díjjal. Magyarországon akkor, bár bőven akadtak nála tehetségesebb írók, nem volt olyan mű, ami orosz fordításban is megjelent volna, leszámítva az ő egyik novelláját, ezért lett az övé a díj.

Aki leginkább kilógott a sorból, az egy hajdani ávós főhadnagy volt. Nem is értem, miért minősült politikainak. Attól, hogy az egyik áldozata magas politikai tisztséget töltött be, szerintem a tette közönséges garázdaság volt. Talán azért tették közénk, mert a köztörvényesek között már rég „súlyos balesetet szenvedett volna...” Egy társával jó ideig büntetlenül terrorizálták egy vidéki kisváros és a környék lakóit. Amikor berúgtak, ami elég gyakran előfordult, elmentek egy kicsit „szórakozni”. Ez abból állt, hogy belekötöttek valakibe, és gumibottal agyba-főbe verték. Senki nem merte följelenteni őket, nehogy koholt vádakkal még a feljelentő kerüljön évekre börtönbe.

Egyik este a kocsma után kimentek a pályaudvarra „vadászni”, ott mindig akadt áldozat. Leszállt a vonatról egy jól öltözött, magabiztosan viselkedő férfi, aki egyből kivívta az ellenszenvüket. Odamentek igazoltatni, ő viszont előbb látni akarta az igazolványukat. A kórházban kötött ki. Csak azt nem tudták, hogy akit megvertek, az új megyei párttitkár volt.

Rabtársunk sunyi, rókaképű alak volt, az elemi udvariassági formulákon kívül nem álltunk szóba vele, pedig szívesen közeledett volna. Ki-rekesztett lett, és ez elég nagy büntetés volt a számára. Évtizedekkel később jutott eszembe, amikor a Mikroszkóp színházban Hofi Géza azóta legendássá vált nyuszikás viccét hallottam: „Nézd a rohadékot! Már megint nincs rajta sapka.”

Közel sem volt tehát egyértelmű az a szó, hogy „politikai”. Ráadásul volt ezen belül egy elit, ahová nem mindenki kerülhetett be. Nem egyfajta gőg miatt, hiszen mindenki nyitott, segítőkész és kedves volt, sokkal inkább a biztonság okán.

Itt az élet másképpen működött, mint a kinti, szabad világban. A legnagyobb különbség talán az volt, hogy ebből a társadalomból hiányzott a pénz. A legfőbb értékmérő nem az anyagiak voltak, hanem az erkölcsi

tisztaság. Az itteni „felső tízezerbe” a bizalom értékes valutája juttathatót be. Itt volt hozzánk a legközelebb Isten vagy – ha úgy tetszik – a különböző vallások tanításainak leszűrt erkölcsisége. A lényeges és lényegtelen közötti átrendeződés, az értékek átalakulása nem csak bennem ment végbe, hanem a társaim nagy részében is. Olyan lelki testvériség volt közöttünk, amit nem kísértett meg az „enyém” fogalma.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ez egy ideális világ lett volna. Nem! Szenvetünk a szabadság, a szerelem, az alkotás, a művészetek, a család és a hátrahagyott emberi kapcsolatok hiányától. Pusztán azt akartam érzékeltetni, hogy ha minden körülmények között a jót keresed, rátalálsz. Vak az, aki a vadvirágos réten csak a birkatrágyát veszi észre.

Már jó néhány hónapja bent voltam, amikor megváltozott körülöttem valami. Nem lett senki barátságosabb, hiszen eddig is azok voltak. Csak egész kicsi jelek utaltak a változásra, például ha kérdeztem valamit, ami belső titoknak minősült, már nem csak mosolyogtak, hogy „majd meglátod”, hanem el is mondták. Úgy látszik, a kicsiny gyertyák átvilágítottak, és rajtam hagyták a fényüket, amit csak a beavatottak láthattak.

Végre megtudtam, honnan kapjuk a külvilág naprakész információit. A rádióból.

Keringtek ugyan kósza szóbeszédok arról, hogy egyes raboknak van rádiójuk, de hittem is, meg nem is. Hova lehetne egy rádiót eldugni? Hiszen a zárkákat rendszeresen ellenőrzik, az emeletes vaságyakon kívül bútor nincs, még a vécébe is bevilágítanak, a rabokat pedig ilyenkor levetköztetik, és a ruháikat átvizsgálják.

Azután megtörtént a beavatás.

A raktárban összesen négyen dolgoztunk. Süle Pista volt a főnök. Dél körül félrehívott az egyik helyiségbe, a többiek már ott vártak rám. A kezembe adtak egy körülbelül másfél centis lapos hengert, aminek az egyik oldalán volt egy kis lyuk, és alatta látszott egy fényes lemez, a membrán.

– Ez a rádió – mondták –, dugd a füledbe, de vigyázz, nehogy leszátkítsd az antennáját!

Ezt eddig nem is vettem észre, pedig jó szemem volt. A hajszálnál is vékonyabb, két századmilliméteres sötét, zománcozott rézhuzal lógott ki belőle. Ha ezt veszély esetén letépték, senki nem találta meg. A rádiót pedig, ami alig volt nagyobb, mint egy kalmoppyrin, le lehetett nyelni. Igaz, ettől sajnos tönkrement, de a lebukástól megmentett.

Izgatottan tettem a fülembe. Éppen a híreket mondták. Halkan és kristálytisztán szólt, olyan volt, mint egy varázslat. Az ismerős hang, amit gyerekkorom óta hallottam, ami a kinti életben sokszor csak háttérzaj, most olyan volt, mintha angyalok suttoztak volna a fülembe. A magas falak, az árammal teli szögesdrót, a gépfegyveres őrtornyok mind-mind a semmibe vesztek, a hang felvitt az éterbe, a szabadságba. Az ész diadala az erőszak fölött!

Álltam meghatódva, barátaim szégyellős örömébe öltözve, és tudtam, hogy most kaptam meg életem legrangosabb kitüntetését. Hagyták, hadd élvezem ki a pillanat örömét, azután rátértek a gyakorlati tudnivalókra.

Valahogyan veszélybe került a biztonság, mert nagyon rájuk szálltak. Figyelmeztetést kaptak, hogy rendszeres zárkaellenőrzések lesznek, legyenek óvatosak. Így is lett. Két-három naponta ráholták ki őket, egyértelmű volt, hogy mit keresnek. Senki nem merte felvinni a rádiót a zárkába, elmaradtak az esti hírek. A készülék a Kossuth rádióra volt hangolva, az ellenőrzés mindig a hírek időpontjára esett. Már csak ez az egy rádió maradt, nem kockáztathatták az elvesztését. A raktárban ugyan biztonságosan el lehetett rejteni, de rizikós volt a hallgatása. Nem tűnhetett el valaki minden nap, amikor a híreket mondták, ez előbb-utóbb feltűnt volna. Erősen kezdett szűkülni a kör. Sürgősen kellett készíteni még legalább két rádiót, ezeket a megfelelő helyekre kiadni, és megoldani a biztonságos üzemeltetést. Ebben kérték a segítségemet. Izgalmas feladat volt.

Maga a szerkezet nagyon egyszerűen működött. Tulajdonképpen egy áramforrást nem igénylő detektoros rádió elvére épült. Volt egy háza, aminek olyan kicsinek kellett lennie, hogy az alkatrészek éppen elférjenek benne, és ne legyen mágnesezhető. Belül volt egy tekercs, amit egy kicsi mágnes vagy vasmag köré kellett föltekerni vékony rézdrótból meghatározott menetszámmal, és összekötni egy diódával. Úgy emlékszem, OC 1171-es dióda felelt meg erre a célra. A tekercs és a dióda egy rezgőkört alkotott, ami a rádió frekvenciájára volt hangolva, és az antennán keresztül rezgésbe hozta a membránt. A membrán a vasmag fölött helyezkedett el, ami a fazék alakú ház alsó felére ült rá. Ez határozta meg a pozícióját. Ez nagyon pontos munkát igényelt, mert minél közelebb volt a mágneshez, annál jobb volt a hatásfoka. Az volt az ideális, ha majdnem hozzáért. Az egészet a fazék felső része fogta össze, ami

rászorult az alsóra, és a közepén volt egy furat, amin keresztül a hangot hallhattuk.

Ez a mindössze négy alkatrészből álló kis szerkezet a szabad világban „igen primitív” minősítést kapott volna, itt azonban csúcstechnológiának számított, mert igen nehezen és kockázatosan lehetett összehozni. A legnagyobb kockázatot a ház elkészítése jelentette, amit rézből esztergáltak egy olyan munkahelyen, ahol nem dolgozhattak politikaiak. Ők adták hozzá a mágnes is, a membrán légrését ez a két alkatrész határozta meg. Ezeket az alkatrészeket cigarettáért kellett megvásárolnunk. Az volt a szerencsénk, hogy minden anyagot a központi raktárban tároltak, ezért itt minden munkahelyi vezető megfordult. El voltak nekünk kötelezve, mert a leltározásnál előforduló hiányokat kölcsönadtuk, így soha nem buktak le.

Minden más alkatrész nálunk volt. A drót megszerzése, amit nagy, több kilós tekercsekben tároltak, nem okozott problémát, ilyen minimális mennyiség nem hiányzott. A fejfájást a diódák okozták, amikből már így is hiányunk volt. Ezt végül nekem sikerült megoldanom. Drótból és fából műdiódákat készítettem, és lefestettem. Voltak bent zománccfestékek. Ezeket óvatosan felnyitottam, és ecsetként vékony szöveget használva, készre agyusztáltam a művet. Olyan minimális festék fogyott, hogy lehetetlen volt észrevenni. Külsőre az áldiódáimat nem lehetett megkülönböztetni az eredetitől. Időnként ezeket kiadtuk, majd, mint hibás alkatrészt, leselejtezték. A membránokat szintén én készítettem cipőpasztás doboz tetejéből. A raktárban szerszámok is voltak, ollóval körbevágtam és méretre reszeltem.

Egyszer majdnem lebuktam. Csak a szerencse és a lélekjelenlétem mentett meg. Az egyik membrán már majdnem készen volt, le lett csiszolva, karckörzővel körberajzolva, ollóval körbenagyolva. Már csak a méretre reszelés hiányzott. Siettem. Úgy döntöttem, este a zárkában befejezem, hogy másnap össze tudjam állítani. Bakosi Pál volt a cellatársam, egy jászkarajenői születésű, abszolút megbízható jó barát, nem kellett tőle tartanom. Felvittem magammal a majdnem kész lemezkét meg egy tűreszelőt, hogy majd ott méretre reszelem. Pali villamosmérnök volt, az ő instrukciói alapján állítottam össze a rádiókat. Ő számolta ki például a rádió tekercsének a menetszámát. Nagyon sokat tanultam tőle. Volt egy iskolai füzetem, abba jegyzeteltem. Rendszeresen tanított,

mivel érdekelt az elektromosság, ő pedig fejből tudott rengeteg adatot, képletet, és ami a legfontosabb: mivel korábban ilyen helyen dolgozott, ezek gyakorlati alkalmazását. Tőle hallottam először az akkor még igen-csak gyerekcipőben járó számítógépekről is.

– Mi értelme van ezeknek? – kérdeztem.

– Most még igen nehézkes, de meglátod, a jövő technológiája nem képzelhető el nélkülük – válaszolta. – Majd ha a ferritgyűrűs memóriatárolókat felváltják a kisebb és nagyobb kapacitású tárolók, minden munkafolyamatot ezek fognak vezérelni.

Ez elég utópisztikusan hangzott.

A tanulást és a füzetet nem tiltották, időnként ellenőrizték, hogy mi van benne, egyébként békén hagytak. A szabaduláskomkor magammal vihettem, később jó hasznát vettem. Az ebben leírt képletek alapján készítettem például olyan transzformátorokat, amikhez a kereskedelmi forgalomban nem lehetett hozzájutni, de a munkámhoz szükség volt rájuk. Mindegyik tökéletesen működött.

Pali egyébként ötvenhatos volt, életfogytiglani ítélettel. Semmit nem tudtak rábizonyítani, de a lakásán fegyverrel a kezében tartóztatták le. Elmesélte, hogy amikor kora hajnalban érte mentek, kiszólt az ajtó mögül, hogy menjenek el, mert fegyvere van, és nem hagyja magát elfogni. Akkor bementek a szomszéd lakásba, kirángattak az ágyából egy kisgyerekes anyukát, a karjába adták a gyereket, és őket tolták előre, fedezékül, amikor betörték az ajtót. Pali persze nem lött ártatlan emberekre, pláne nem nőre és gyerekekre, így elfogták. Az ítéletében ez állt: pontosan meg nem határozható helyen, pontosan meg nem határozható időben, pontosan meg nem határozható bűncselekmények miatt, életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik.

Pali tehát száz százalékgig megbízható volt. Amikor elmondtam, hogy a cellánkban akarom befejezni a membrán elkészítését, ő ezt rizikósnak találta, de nem hallgattam rá. Tele voltam önbizalommal, úgy éreztem, sérthetetlen vagyok. Odaálltam a vécé fölé, hogy adott esetben le tudjam húzni rajta a kis lemezdarabot, és nekiálltam reszelni. Ez szinte semmilyen zajjal nem járt. A két ujjam, ami között szorosan tartottam az alkatrészt, elnyelte a reszelő okozta rezgéseket. Azt viszont nem tudtam, hogy egy ideje figyelnek. Volt egy fiatal, bizonyítani vágyó ő, aki rám szállt. Mindenáron érdemeket akart szerezni magának. Levett cipővel közelítette

meg a zárkát, és a circlin keresztül kifigyelte, hogy mit csinálok. Olyan halkan dugta be a kulcsot a zárba, hogy nem vettük észre. Egyszer csak kivágódott az ajtó, az ő beugrott a zárkába, és elkiáltotta magát.

– Mutassa a kezét!

A börtönökben befelé nyílnak az ajtók, így egy pillanatra takarásba kerültem. Arra már nem volt időm, hogy a lemezkét lehúzzam a vécén, így egy régi bűvésztrükköt alkalmaztam, bízva abban, hogy nem ismeri. Gimnazista koromban megvettem Rodolfo mester bűvészkönyvét, hogy a családban lévő kisebb gyerekeket szórakoztassam, a trükk ebből volt. Szerencsémre nem ismerte. Döbbenten nézte a két üres tenyeremet, amiben ott volt a tűreszelő, és semmi más. Az elemlámpájával belevilágított a vécékagylóba, az egész területet körbepásztázta, majd rám parancsolt, hogy lépjek hátrébb, és mutassam a cipőtalpamat. Semmit sem talált. Akkor arra utasított, hogy vegyem le a ruhámat, és tegyem magam elé. Egyenként átnézte mindet, még ki is rázta, belevilágított a cipőmbe, majd intett, hogy felöltözhetek. Láttam, hogy Pali barátom sápadtan áll a fal mellett, és ő sem érti.

– Hova tette? – kérdezte mérgesen az ő.

– Mit? – adtam az ártatlant.

– Ne tettesse magát hülyének! Amit reszelt.

– A körömömet reszeltem, mert beszakadt – mondtam higgadtan. – Ma estére elkértem ezt a körömreszelőt, hogy rendbe hozzam a kezemet.

A tűreszelő valóban hasonlít a körömreszelőre, reméltem, annak nem fog utánajárni, kitől kértem körömreszelőt. Ez nem jutott eszébe, de más módszerhez folyamodott. A becsületszavát adta, hogy nem büntet meg, semmi bajom nem lesz, ha megmondom, hogy hol van az, ami a kezemben volt. Kívülről ugyanis tisztán látta, hogy valamit reszelek, és az nem a köröm. Azt válaszoltam, hogy hiszek neki, hálás vagyok a jóindulataért, és oda is adnám, de higgye el, hogy tévedett, mert tényleg nem volt semmi a kezemben. Biztosan a rossz világítás miatt látszott úgy, hogy fogok valamit. Láttam, hogy nem hisz nekem. Dühösen, értetlenül és csalódottan ment ki. Megúsztam, de jó lecke volt. Ma is szégyellem, hogy önhittségemben a figyelmeztetések ellenére felesleges kockázatot vállaltam. Nem mentség, hogy csak magámnak okoztam bajt, sőt, nem is igaz, mert ezzel a küldetést is kockáztattam, a szabad információ-áramlást, ami annyira fontos volt mindannyiunknak!

A trükk egyébként nagyon egyszerű, most már elárulhatom, ezzel szoktak a fül mögül vagy zsebekből pénzürmeket, kártyalapokat elővarázsolni. Ezt a mutatványt minden kisméretű, lapos tárggyal elő lehet adni. Az érem mindvégig ott van a mutatványos kezében, csak nem látszik. Minden ilyen mutatvány a nézők beidegződéseire épül. A membránt a két ujjam közé szorítottam úgy, hogy csak a kézfej felé állt ki egy kicsit, így a tenyerem teljesen üresnek tűnt. Az őt a tenyeremet akarta látni, a kézfejemet közben nem nézte.

Egyelőre tehát megmenekültem, de még nem volt vége. Másnap a munkahelyi vezető behívatott az irodájába. Nagydarab, nyugodt, jóindulatú tiszt volt, ízig-vérig kommunista, aki hitt az eszmében. Nem akart senkit legázolni, bármikor nyitott volt a vitára. Szerinte egy rendszer hibás működéséért nem az elv a felelős, hanem azok, akik hibásan gyakorolják a hatalmat, és meggyalázzák az eszmét. Mint ahogy a hit a szeretet elvén alapul, még akkor is, ha voltak vallásháborúk vagy inkvizíció, példálózott. Gondoltam, nem fog a reszelő miatt túl szigorúan megbüntetni, mert úgy véltem, többet tud, mint mutatja, de arra, amit mondott, nem számítottam.

– Ha legközelebb el akar valamit vinni, előre szóljon, ne utólag kelljen magát kihúznom a slamasztikából. A rádiót meg jól dugja el, mert ha azzal lebukik, nem tudok segíteni.

Akkor gondolkoztam el először komolyan azon, hogy mindegy, milyen elveket vall valaki, ha tiszta a szándéka, becsületes és másoknak jót akar. Akinek nyitva van a szíve és a szeme, az jó ember, bármilyen eszmében is higgyen. Nem tudhatom, ki milyen poklot járt be, és amíg ezt nem ismerem, nincs jogom ítélni.

A tanácsot mindenesetre jól megfogadtam. Sokáig töprengtem, hogy a majdnem üres zárkában hová lehet egy mégoly kicsi tárgyat is, mint egy ilyen rádió, észrevétlenül elrejteni. A cellák átvizsgálása nagyon alapos és mindenre kiterjedő volt. Az őrköt erre külön kiképezték, csak azt nem találták meg, amit nem akartak. Ilyen esetre pedig nem volt példa. Az átvizsgálás, börtönnyelven a hippis, a következőképpen zajlott. Először is, ilyenkor soha nem az ügyeletes őr jött be, aki egyedül felügyelt egy folyosót, hanem két másik. Mindig párban dolgoztak. Kinyitatták a szolgálatos őrral a cellát, közölték, hogy zárkaellenőrzést tartanak, hagyjunk mindent a helyén, és menjünk ki a folyosóra. Ott a külső ő

felügyelt ránk addig, amíg a kutatás tartott. Kint nem volt szabad beszélgetni vagy bármit átadni egymásnak. Bent erős fényű zseblámpákkal bevilágítottak az ágyak alá, a vécébe és mögé, a sarokba. Ezután lerámolták az ágyakat, átkutatták a párnákat, a takarókat és a matracokat. Majd következtek a személyes holmik. Mindent átnéztek, átlapozták a füzeteket, az élelmiszeres dobozok tartalmát pedig kiöntötték a takarókra. A süteményeket, ha valaki éppen csomagot kapott, vékony tűvel átszúrták, a fogkrémes tubusokat pedig hátulról kibontották, és szintén tűvel belepiszkáltak. Amikor ezzel végeztek, jött a személyi motozás. Visszahívtak a cellába, a falhoz állították, és meztelenre vetkőztettek. A ruháinkat és a cipőnket ugyanilyen alaposan, centiről centire átfésülték, és csak ezután öltözhettünk fel ismét. Mire végeztek, úgy nézett ki az „otthonunk”, mintha bomba robbant volna benne. Sok időbe telt, amíg mindent rendbe raktunk.

Végül mégis találtam egy jó megoldást, ami nem volt ugyan egyszerű, de bevált. Mivel a padlót bitumenből öntötték, a felülete érdes, egyenetlen volt. Az ágyam lába mellett, közvetlenül ott, amerre a fejem esett és ahová könnyen le tudtam nyúlni, kapartam egy kicsi lyukat a padlóba.

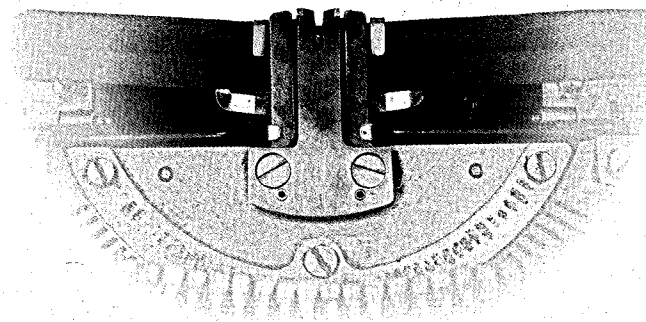
Nem volt egyszerű. Egy kis üvegben benzint kellett becsempészni a cellába, a kijelölt részre ráönteni, meggyújtani, így a meglágyult felület egy kis részét el lehetett távolítani. Nagyon lassan és nehezen ment, majdnem egy hétig tartott. Annyira kemény volt az anyag, hogy a folyamatot nem lehetett felgyorsítani. Közben imádkoztam, nehogy ellenőrzést kapjunk. Árnyékban volt ugyan, és a fekete felületet látszólag semmi nem törte meg, de egy ilyen alapos ellenőrzésnél lebukhattam volna.

Mikor akkora lett a lyuk, hogy a rádió kényelmesen belefért, és fölötte maradt még jó fél centi, jött a befedés. Ez már sokkal egyszerűbb volt. Összerágott papírból készítettem egy kicsit nagyobb tömböt, mint a készülék, és ezt betettem alulra. Utána az üreg falát és a papírt bezsíroztam, és tintaporral feketére festett kenyérbelet nyomkodtam a tetejére. Egybehoztam a padló szintjével és a textúrájával. A kenyér kőkeményre kötött, és mint egy fedelet, ki lehetett szedni. Ezután kiemeltem a papírt, és a helyébe tettem a rádiót. Tökéletesen működött. Még közvetlen közelről sem látszott semmi, teljesen egybeolvadt a környezetével.

Mielőtt élesben használtam volna, gyakoroltam. Kivettem a fedelet, és a lyuk mellé tettem. Csak egy pozícióban lehetett visszarakni, mert

nem volt szabályos. Néhány próbálkozás után sikerült a feladatot any-
nyi idő alatt megoldanom, hogy biztonságosnak ítélttem. Csak ezután
tettem bele a rádiót. Sikerült létrehoznom a tökéletes rejtkehelyet, két
ellenőrzés után sem találtak rá. Majdnem fél évig közvetítettem a híre-
ket, addig, amíg másik zárkába nem költöztettek. Amikor szabadultam,
tudtommal a rejtkehely még mindig megvolt.

Sötét titkok

Mint említettem, a központi raktárban négyen dolgoztunk. Rajtam kívül
mindenki ötvenhatos volt, ahogy Bakosi Pali is, akiről már meséltem.
Nem tévedés! Az után, hogy állítólag „mindenkit kiengedtek”, aki 56
miatt került be, csak én személyesen több mint tíz ilyen rabbal találkoztam,
illetve laktam egy zárkában! Emlékszem, hogy amikor a Szabad
Európa Rádió bement, hogy vannak még bebörtönzött 56-osok, azt
a nyugati propaganda aljas rágalomhadjáratának minősítették. Mint
ahogyan azt is, hogy az ötvenhatos elítélteket „exportálják” a Szovjet-
unióba. Óriási felháborodással tiltakoztak, noha ez is igaz volt. Egyedül
a fizikai kényszer, magyarul a verés betiltása volt igaz, azt betartották.

A börtönben lévő forradalmárokat két kategóriába lehetett sorolni.
Az elsőbe azok tartoztak, akiket „elfelejtettek” kiengedni. Olyan rabok,
akik nem voltak ismertek, nem volt közeli hozzátartozójuk, és életfo-
gytiglani börtönbüntetést kaptak. A második pedig azok csoportja volt,
akiket visszavittek. Ez úgy történt, hogy nem sokkal a szabadulásuk után
kaptak egy udvarias levelet, hogy adategyeztetés, valamint a személyi
okmányok kiadása illetve cseréje miatt fájadjanak be ide és ide, ekkor
és ekkor. Aki „befáradt”, soha többé nem ment haza. Azok úszták meg,
akik később kapták kézhez a „behívót”, mert nem otthon laktak, vagy

akik visszaírtak, hogy az adott időpont nem jó, jelöljenek ki másikat. Mivel az akciót hamar leállították, őket már nem rángatták vissza.

Egy ideig együtt laktam Sz. Rezső barátommal, aki az első kategóriába tartozó ötvenhatos volt, azaz „elfelejtették” kiengedni. Gyanítom, hogy ennek más oka is lehetett. Nevezetesen az, hogy ő volt az egyik, akit elindítottak a Szovjetunió valamelyik ismeretlen fogolytábora felé, hogy, mint korábban sokan mások, végképp eltűnjön a rendszerben.

Magas, jó felépítésű fiú volt, akin első ránézésre nem látszott, mennyire sérült. Ha beszélgetett vele az ember, időnként elkezdett dadogni, és ilyenkor furcsán ugrált a szeme.

Engedélyezték számára a gumilepedő használatát, mivel éjszakánként nem mindig tudta visszatartani a vizeletét. Elmondta, hogy mielőtt beke-
rült, nem voltak ilyen panaszai.

– Tudod, az volt a baj, hogy ellenálltam. Tudhattam volna, hogy én itt nem győzhetek. Dühös voltam és elkeseredett, amolyan minden mindegy állapotban. Amikor az egyik éjjel bevitték egy üres cellába, és megverték, megkérdeztem, hogy szabad-e itt verekedni. Azt válaszolták, hogy itt bizony szabad, mire az egyiket leütöttem...

Ettől kezdve minden éjszaka különböző időpontban jöttek érte, hogy kiszámítani se tudta, és addig verték, amíg nyűszító roncsot nem csináltak belőle. Állítólag az orvos állította le a veréseket, miután folyton véreset pisilt, és féltő volt, hogy belehal. Ő mesélte, hogy egyszer az éjszaka közepén felébresztették a rabtársaival együtt, és közölték: tíz percük van rá, hogy felöltözzenek. Levitték őket az udvarra, ahol már többen álltak rabszállító autók mellett. Mindenkit sorba állítva megmotoztak, azonban feltűnő felületességgel. Amikor azt kérdezték, hová viszik őket, túlzott hangerővel, mintha szerepet játszanának, rájuk kiabáltak, hogy ne beszéljenek.

Ezután sokáig tétlenül várakoztak. Ezalatt az örök idegesen, cigaret-
tázva toporogtak, senki nem tudta, mire várnak.

Végre történt valami: ismeretlen egyenruhások jöttek, akik oroszul beszéltek, és elfoglalták a várakozó autók vezetőfülkéjét. Ezután az elítélteket betelerelték a kocsikba. Az örök zavarban voltak, nem néztek a rabokra, mintha szégyellnék azt, ami történik. Az egyik odasúgta, hogy nem lesz több motozás.

Az autók elindultak az ismeretlen, ijesztő éjszakába.

Az egyik budapesti pályaudvar elhagyatott, félreeső részén kötöttek

ki, amit magyar ávosok őriztek, és azonnal betelerelték őket az ott vá-
rako-
zó tehervagonokba. Az egész pár perc alatt lezajlott. A magyarok elhajtottak az autókkal, az oroszok pedig felszálltak a vonatra, ami még a közelgő hajnal előtt kifutott az állomásról.

A felkelő nap fénycsíkokat húzott a vagonok falára, és a deszkák résein lassan fogyott a magyar táj. Kétség sem fért hozzá, hogy hová tartanak.

Számba vették a lehetőségeket. Kiderült, hogy a motozásnál a ma-
gyar örök semmit sem vettek el. Ha valakinél ceruzát találtak, szó nélkül visszaadták. Többeknél papír is volt. Kis csíkokra felírták a neveket, a címeket, azt, hogy forradalmárok, és hogy viszik ki őket az orosz mun-
katáborokba. Kérték, hogy aki megtalálja, mondja el mindenkinek, és
valahogyan küldjön értesítést a hozzátartozóknak a megadott címekre. Ezután a vagonok résein át kicsúsztatták a szabadba az üzeneteket. A grafitírást nem mosta el az eső, így igen sok célba talált.

Az út a határ felé – valószínűleg a biztonság miatt, hiszen a szállít-
mányt nem lehetett könnyű titokban tartani – több napig tartott. Még
oda sem értek, a Szabad Európa Rádió már bemondta, hogy mi történik,
és megkezdődtek a nyugati tiltakozások. Jött a hivatalos cáfolat, ami le-
járato propagandahadjáratnak minősítette az egészet, de tény, hogy az
oroszok a végén nem vállalták a kockázatot. Végül pár napos várakozás
után a vagonok megindultak vissza.

A börtönben ezeket a tényeket nem lehetett elhallgatni, hiszen a poli-
tikai elítéltek külön társadalmat alkottak, ahol nem voltak titkok. A kinti
világra érvényes titoktartási kötelezettség számonkérése bent értelmet-
len lett volna, hiszen nem lehetett ellenőrizni, hogy a zárkában vagy a
munkahelyeken az elítéltek miről beszélnek egymás között. Magyarul:
mindenki mindent tudott, ami a „megbékélés” időszakában nyilván fej-
fájást okozott a hatalomnak. Ezért volt a szigorú cenzúra, és ezért pró-
báltak minél több embert minél hosszabb ideig bent tartani.

Séta közben gyakran láttam egy szelid tekintetű, halk, kulturált beszé-
dű idősebb férfit, aki két bottal járt olyan görnyedten, hogy állandóan
a földet nézte maga előtt, mintha keresne valamit. A lábait soha nem
emelte fel teljesen, kissé vonszolta őket. Azt hittem, hogy beteg. Egyszer,
gyerekkoromban ismertem valakit, aki hasonlóan nézett ki, csak nem
volt ennyire eltorzulva. Azt mondták rá, hogy súlyos, gyógyíthatatlan
ízületi gyulladása van.

Nem értettem, hogy ilyen állapotban miért tartják bent. Mikor rákérdeztem, megtudtam, hogy foglalkozására nézve ügyvéd, és igen nagy tekintélye van az elítéltek között. Mindenkinnek mindig szívesen segített, és nyomorékon is képes tanácsot vagy vigaszt nyújtani a rászorulóknak. Egyébként pedig soha nem volt beteg. Attól lett ilyen, hogy Recsken több mint egy teljes évet töltött a „Rákosi-ketrecben”. Ez egy „fegyelmezőeszköz” volt, ahová büntetésből hosszabb-rövidebb időre bezárták az elítélteket. Egyszerű és kegyetlen, igazi recski találmány. Formáját tekintve egy szabályos, 1x1x1 méter nagyságú ketrec, amiben nem lehetett kiegyenesedni. Aki bent volt, azt végére sem engedték ki, az ürüléket slaggal mosták ki alóla, ugyanígy történt a „tisztálkodás” is. Valószínűleg így akarták megölni, azért tartották ilyen hosszú ideig bezárva, de túlélte. Amikor megszűnt a recski tábor, az elítéltek egy része vele együtt a Gyűjtőbe került. Sajnos számára későn jött a megváltás. Soha többé nem tudott kiegyenesedni, véglegesen nyomorék lett.

Ma leginkább a szemérem emlékszem. Ilyen kegyetlen bánásmód után azt vártam, hogy időnként felizzanak a téboly gonosz lángocskája a feneketlen sötétségből, és vádlón rám mutatnak, de nem ez történt. Inkább mintha egy boldog világból átnézne biztatóan egy titkos tükrön keresztül: „tartsál ki, egyszer vége lesz, én tudom, és azt is, hogy a lelket soha nem tudják megölni, mert az halhatatlan, mert abban lakik Isten”.

Mekkora hite lehet annak az embernek, akit ennyi borzalom nem tudott megtörni?

Kezdem érteni, miért akarták örökké a ketrecben tartani, miért akarták a halált hívni segítségül a legyőzéséhez, és végül is miért nem sikerült.

Az egész börtön legsötétebb és legfélelmetesebb része a halálos zárkasor volt. Mint egy díszlet, amit a sátán tervezett egy különlegesen ihletett pillanatában! Talán mindössze kétszer voltam ott ágyneműt szállítani a központi raktárból, de ez alatt a rövid idő alatt is rátelepedett a lelkemre. Úgy éreztem, hogy beszív, elnyel, és soha nem enged el. Fekete padló, sötétszürke falak, világítás alig, pontosan olyan, mint egy ravatalozó, azzal a különbséggel, hogy itt nem voltak ezüstdíszítések és gyertyák. A levegő is szürke volt, lelkek kétségbeesett sikolyától nyúlós, és vastagon rám tapadt, mint a lázas veríték. A zárt, alagútszerű folyosóról oldalt nyíltak a cellák, szemben „az Ajtó”, ami a halálba vezetett. Amelyik elítéltet ide hozták, az többnyire élve már nem távozott. A börtön magas falába rejtett

ajtón át elnyelte a szemben lévő temető névtelen, gazos, háromszázegyesnek nevezett titkos parcellája, ahová a hozzátartozók nem tudták kiültetni az emlékezés és a lelki vigasz eleven virágait.

Ebben a környezetben várták a halálraítéltek az ólomsúlyú döntést: vagy most és itt mindennek vége szakad, és könnyörtelen karmok kitépik belőle a szívével együtt utolsót dobbanó reményt, vagy visszatérhet a mások számára oly nyomorúságos, ám neki most a végtelen lehetőségeket jelentő Élethez. Itt várta a döntést Fónay Jenő barátom is, akiről bent hallottam ezt a történetet, és akit a rendszerváltás előtt ismerhettem meg személyesen. Négy hónapot, az elítéltek közül a legtöbb időt töltötte a halálsoron inkább kétségek, semmint remények között.

Tizenötven voltak a Széna téri csoportban, tizennégyet már kivégeztek. Eljött a lidércszárnyú hajnal, amikor vele is átlépték „az Ajtót”. Odaállították az akasztófa alá, és elkezdték felolvasni a vádakat. A szavak lassan elveszítették az értelmüket, átalakultak a halált kíséző háttérzajjá. Gyorsan kellett a levegőt venni, mert nem lehetett tudni, melyik légvétel lesz az utolsó. „Még tart a zaj, még lélegezhetek... Milyen édes a levegő!”

És eljött a csend... Majd egy hang...

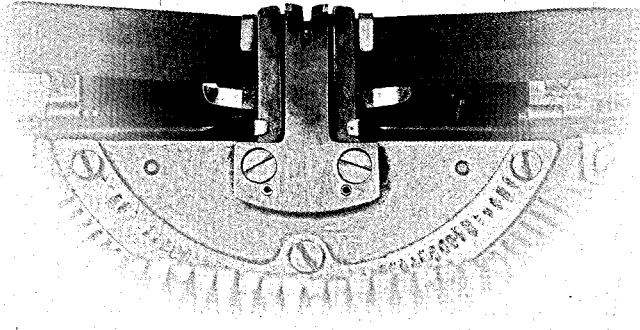
– Megértette?

Mit kellett érteni?

A lába alig tudta megtartani a súlyát, ketten támogatták, leszedték az akasztófáról, és visszavitték a cellába. Nem tudta, mi történt.

Később derült ki: úgy gondolták, megviccelik, így közlik vele, hogy kegyelmet kapott. A bánásmód miatt a börtönorvos hivatalosan, írásban tiltakozott.

Szállasi udvari festője

Amikor a múlt vásznán életre kelnek a figurák, vannak főalakok, akik a kép előterében állnak, és vannak mellékszereplők, akik kitöltik a teret hol itt, hol ott bukkanva föl, elnagyoltan vagy élesebben rajzolva, ahogy az emlékezet furcsa, néha sűrűbb, néha ritkább szűrőjén átsejlenek. Púza Sándor barátom mindig főalakként jelenik meg, markáns megvilágításban, tisztán és részletgazdagon, uralva a múlt által megszépített kompozíciót.

Amikor közös zárkába kerültünk, az első gondolatom vele kapcsolatban az volt, hogy úgy néz ki, mint egy festő, illetve, mint ahogy az emberek a festőket általában elképzelik. Határozott, markáns orr, a vesébe látó, sötét szem és hosszú, sötét haj. Erőtéljes kézfogás, szépen faragott művészkezek, csak a jellegzetes sapka hiányzott a fejéről. Ötven körülnek nézett ki, és látszott rajta, hogy tele van belső energiával.

Elképedtem, amikor a bemutatkozásnál kiderült, hogy tényleg festőművész. Az egész találkozás kezdett hasonlítani egy furcsa, szürrealista filmhez, ami egy börtönben játszódik.

– Szesztay... Szesztay... Szesztay... – ízlelgette. – Ismerős a neved. Honnan jöttél?

Mondtam, hogy Budapesten lakom, összeesküvésért vagyok bezárva, de nemigen figyelt rám, mintha máshol járt volna.

– Nem laktál te valamikor Vecsésen? – kérdezte hirtelen.

– De igen – mondtam óvatosan, mintha kételkednék a kérdés valódiságában. – Ott jártam iskolába.

– Mond neked az a név valamit, hogy Drazsnyák Imre?

– Ő volt a rajztanárom – feleltem, várva, hogy mi fog ebből kikerekedni.

– Nem hittem volna, hogy valaha találkozunk! Azt meg végképp nem, hogy éppen egy börtönben. A sorsnál senki nem tud bizarrabb képet festeni – merengett. Látszott rajta, hogy szemezgeti a múltat, válogatja az emlékeket, hogy feltűzdelje a MOST tablójára. Nem akartam megzavarni, magamnak is idő kellett, hogy a történetek átszűrődjenek a valóságba. Tudtam, hogy soha nem láttam ezelőtt, még csak nem is hallottam róla, mégis tudja, hogy ki vagyok. A nevemet nehéz összetéveszteni máséval. Kezdttem hinni a sorsszerű véletlenekben. Vártam a folytatást, mint gyerek a mesét csillagfényes, tündértáncos este a tűz fényénél.

Újra megszólalt kicsit akadozottan, mint aki a gondolatok gyors sodrású áradatából nehezen tud átváltani az élőszó lassabb tempójára.

– Jó barátom volt... Együtt jártunk a főiskolára... Csak én nem taníthattam... Nagyokat beszélgettünk. Egyszer mondta, hogy van egy ígéretes tanítványa. Akkor hallottam a nevedet. Emlékszem, mert sokat töprengtet, hogy mivel tudna ösztönözni.

Előttem lassan kibontakozott egy izgalmas, kalandos, tragikus, dacos és folyton igazságokat kereső világ, mely a létezésem előtt kezdődött, hogy itt találkozzon velem egy rövid időre, részévé válva további életemnek. Napjainkban, amikor az írással újraélem a múltat, ez az emlék még mindig képes új kérdéseket felvetni. Akkoriban természetesnek tartottam, hogy egy Tanító életének részévé válhat a tanítvány, mint ahogy azt is, hogy a tanítvány kötődik a mesteréhez. Habár ez ma is előfordul, már egyáltalán nem természetes. Viszonylag rövid idő alatt bizonyos fogalmak és viselkedési normák eltűntek.

Még emlékszem arra az esetre, amikor drága nagyanyám beszámolt édesanyámnak az első osztályos szülői értekezlet eredményéről, amin ő nem lehetett jelen. Lőrincen dolgozott, ahová vonattal járt be Vecsésről, mert ő volt a családfenntartó. Engem már ágyba dugtak, de még nem aludtam el, így hallottam, hogy a konyhában Mamika büszkén

meséli imádott tanító nénim dicsérő szavait, végül idézve őt: „ilyen emberek kellenek a hazának”. Ezen a kijelentésen anyámék egyáltalán nem csodálkoztak, mert a haza fogalma akkor még szerepelt az átlagember szótárában. A tanító tömören és szépen fogalmazott. Egyetlen szóval festette le a kérdéses kisdíák jellemét, tehetségét, őszinteségét, környezetével és társaival való kapcsolatát, és úgy vélte, ennek alapján minden esély megvan arra, hogy később hasznos tagja lehessen a társadalomnak. Amit akkor hazának hívtak. Mi lehet az oka annak, hogy egy ilyen kijelentés ma dagályos, és minden bizonnyal hamis értelmezést kapna? Talán a mindenkori aktuálpolitika járatta le, vagy a globalizáció tükrében kezd elavulni? Én úgy hiszem, ez a fogalom soha nem avulhat el. Ha egyszer az egész bolygónk egységes lesz, ha az ember megtanul élni, mielőtt elpusztítaná magát, a haza akkor is létezni fog, legfeljebb kicsit nagyobb lesz, mint most. Mert a haza nem egy konkrét területet jelent, hanem hitet, erkölcsöt és felelősséget, tehát csupa olyan dolgot, aminek nincs szavatossági lejárata. A haza fogalma a világot uralni vágyó mindenkori érdekcsoportok egyik legnagyobb elensége. Érthető tehát, hogy megpróbálják lejáratni, félremagyarázni és hamis, kreált istennel pótolni, mint például a pénz: ha elég sokat birtokolsz, bármit megtehetsz, általa istenné válhatsz, hirdetik. A másik fogalom, ami ennek a negatív folyamatnak ellenáll, az a kultúra. Nem csoda, hogy ezt a bástyát is komoly támadások érik. Ráadásul ez a háború titokban zajlik, észrevétlenül. Nem kell egy virágot tövestől kitépni ahhoz, hogy elpusztuljon. Elég, ha nem adunk neki vizet. Majd kicseréljük művirágra, a legtöbb esetben úgysem veszik észre! Erről az oktatási rendszer is gondoskodik. Hogyan ismerjem föl a művirágot, ha soha nem láttam még igazit?

Akkor, ott a zárkában még az idegen hatalom által ránk kényszerített szocializmus tűnt a haza legnagyobb ellenségének. Nem tudtuk még, hogy a szabadságot nem csak az útlevél és a szólásjog megvonásával lehet korlátozni, hanem az anyagi javak rafinált, kiszámított adagolásával, a kultúra elsorvasztásával és a gagyi elterjesztésével, megcsúfolva ezzel a demokrácia lényegét.

De hogy visszatérjek a történethez: Drazsnyák tanár úr, akit különben nagyon szerettem, sajátos módszert talált ki az ösztönzésemre. Hetedik-től a félévi bizonyítványomban négyest adott rajzból, mondván, hogy

engem külön mércével mér, mert csak saját magammal tud összehasonlítani, és szerinte többet is ki tudnék hozni magamból. Én ezt igazságtalannak tartottam, mert az egyébként kitűnő bizonyítványomat lerontotta jelesre, de ezt nem mondtam senkinek, mert akkoriban egy diák nem kérdőjelezhetette meg a tanára véleményét. Év végén mindig megadta az ötöst, így aztán év végén mindig kitűnő lettem, így nem tudtam rá tartósan haragudni.

Ez az egykori tanárom volt a rabtársam évfolyamtársa a Képzőművészeti Főiskolán, aki ráadásul ugyanabban a faluban lakott, mint én. Ha ezt a történetet kitalálom, biztosan megkapom a kritikát: egy írás akkor jó, ha hihető, ne rugaszkodjak el nagyon a valóságtól.

A művészdiploma tanári képesítést is adott. Hogy ennek ellenére Púza Sándor miért nem taníthatott, az egy elgondolkodtató huszadik századi történet.

A festőművész hallgatók többnyire szegények. Sokszor a normális étkezést sem tudják maguknak biztosítani. A mindennapi élet fenntartása, különösen a háború éveiben, leleményességet követelt tőlük. Inter arma silent musae. Fegyverek között hallgatnak a műzsák. Mióta ismerjük a történelmet, tudjuk, hogy a háború és a szegénység nem kedvez a művészetnek. Mikor a városlakók legfőbb gondja az élelmiszer beszerzése, keveseknek jut eszébe képet rendelni.

Vagy mégis? A hatalom mindig szerette, ha dicsőítik. Minél kegyetlenebb volt, annál jobban. A különböző pózokban lefestett bölcs vezér a huszadik század műfaja lett. Nálunk, a szocializmus kezdetén például szó szerint szalagon gyártották. A gyárakat államosították, és minden nagyobb üzemben megalakult a dekorációs részleg, ahol az éppen aktuális élő vagy elhunyt „bölcs vezéreket” négyzethálójával, később vetített kép segítségével lehetett sokszorosítani, kicsinyíteni, nagyítani, ahogy az állami ünnep és a hely megkívánta. Volt ennek előnye is. Aki úgy tudja, hogy nálunk a korai szocializmus nem állt másból, mint kitelepítésből, ávósból, kulákból, reakcióból és Recskből, azt egyoldalúan félrevezették. A dekorüzemek például munkát adtak az állástalan képzőművészeknek, és az állam minden vonalon átvette a mecénás szerepét.

Édesanyám a Lőrinci Fonó dekorjából ismerte legjobb barátnőjét, Benkes Irént, aki a Nagybányai Iskolát képviselő, erdélyi származású fes-

tőművész volt. Gyönyörű portrékat festett anyámról, akinek a szépsége tündökölt. Imádtam a terpentín illatát, amikor festett, engem semmi más nem érdekelt a világból! Hogy ezt a színvonalat valamennyire érzékeltetni tudjam, mellékelem édesanyám egyik általa festett portréját:

(színesben a kötet végén)

Hoztak egy törvényt, miszerint minden állami beruházás két ezrelékét művészeti alkotásokra kell költeni. Ez volt a sokat vitatott szocreál stílus, amikor minden épületet, külső vagy belső teret díszített valamilyen műalkotás. Ma már ezeknek sajátos bájuk van. Ekkor váltunk „zenei nagyhatalommá” Kodály Zoltán kétségbevonhatatlan tekintélye segítségével, aki köröndi lakásában tehetségápoló műhelyt rendezett be. A legjobbak abban a kiváltságban részesülhettek, hogy láthatták a Mester legbelső szobáját, a „szentélyt”. Megszületett a népi kollégium intézménye, ahol sok tehetséges gyerekből válhatott jó nevű művész vagy

tudós, akiknek e nélkül nem lett volna esélyük. Még a mutatványos társadalomra is gondoltak. Az ország összes mozijában időnként rá kellett fizetni a jegyre ötven fillért, mert a filmet, illetve a híradót artistaműsor előzte meg.

A rendszer viszont nem viselte el a kritikát. Mindenkitől elvárta, hogy feltétel nélkül kiszolgálja, és ne kérdőjelezze meg a döntéseit. Minden, ami a múlthoz, a hagyományokhoz kötődött, ami nélkül nincs nemzet-tudat, „kispolgári csökevénynek” számított, ami a nemzetközi proletá-riátus egyik legnagyobb ellensége. (Lásd az internacionálé szövegében: „a múltat végképp eltörölni” ...) Tele voltunk viszont névtelen hősökkel, akik sokszor az életüket kockáztatták ez ellen. György történetet hal-lottam bent egy idős építész mérnökről, akinek a nevét sajnos nem árulta el a mesélő, mert a rokona volt, és akkor még élt.

Valamelyik minisztériumban dolgozott 1952-ben, amikor parancsot kaptak Rákositól a Budai Vár felrobbantásának a kidolgozására. Vá-laszul írt egy tanulmányt, miszerint a robbantáshoz szükséges statikai vizsgálatokból kiderül, hogy a palota a háborús sérülések miatt sokkal rosszabb állapotban van, mint azt bárki gondolta volna. Nem javasolja tehát a felrobbantását, mert sokba kerül a népgazdaságnak, és az egész épületegyüttes egy, de maximum két éven belül úgyis magától összeom-lik. Ezért, hacsak nem kell azonnal a terület, gazdaságosabb kívárni. A következő évben Rákosit menesztették, a Budai Vár megúsza. Köszön-jük! Bár csak később meg tudta volna akadályozni Nemzeti Színházunk felrobbantását is! Ez is azokhoz a büntettekhez tartozik, amikért soha senkit nem vontak felelősségre.

Na de vissza a mi szegény festőnkhez! A háború a végéhez közeledett, egyre nagyobb lett a nyomor. Púza Sándort nem várt szerencse érte. Nemcsak hogy képet rendelték tőle, hanem jól meg is fizették érte. Egy napon megkereste valaki, aki nem mutatkozott be, de hozott előleget, és egy fényképet Szálasi Ferencről, amit bizonyos előírások alapján meg kellett festeni. Púza tehetséges diák volt, különös érzékkel a portréfes-téshez. A kép jól sikerült, meg voltak vele elégedve, a maradékot is kifi-zették.

Azt hitte, hogy jó üzletet csinált, egészen addig, míg az új rendszerben be nem vitte az ávó, háborús bűnök miatt. A Szabad Nép első olda-lon közölte: „letartóztatták Szálasi udvari festőjét”. Végül egy kiadós

„lecke” után kiengedték, de visszavonták a tanári képesítését, és örökre eltiltották a tanítástól. Akkoriban ez nem volt egyedülálló. Az a szomorú, hogy ezt az „ügyet” nagy valószínűséggel csupán egy előléptetés kedvéért kreálta valaki.

Sokat beszélgettünk arról a dilemmáról, hogy meddig mehet el egy művész a rendszer kiszolgálásában, annak érdekében, hogy megszólalhasson. Végül is arra jutottunk, hogy ez nagymértékben tehetségfüggő. Köztudott, hogy a nagyon gyenge, vagy legfeljebb közepes képességű emberek gyakran eveznek a politika sodrásában, hogy megelőzzenek másokat. De a gyors sodrású vizek tele vannak veszélyes sziklákkal és örvényekkel, ezek kikerülése pedig sok energiát leköt. Mi marad az alkotásra? Ez az élet csak azoknak jó, akiknek a célja maga az evezés, és elég gátlástalanok ahhoz, hogy bárkit belökjenek a vízbe, aki eléjük kerülhet.

A művészet célja és felelőssége egészen más, sokkal mélyebb, bonyolultabb. Púza Sándor Rudnay Gyula tanítványa volt, bálványozta a Mestert, és sokat mesélt róla. Művészetére és véleményalkotására egyaránt nagy hatást gyakorolt.

A művészet az agy legmélyére hatol, az őszinte zónába, ahol magunk vagyunk, ahol merünk sírni, nevetni, szeretni, szánni, reménykedni és hinni, ahol merünk játszani, ahol lehetünk újra tiszták és gyermekiek. Azt mondják, az ember felnőtt korában már nem változik. Ha mégis, akkor azt csak egy nagyon mély hatás tudja előidézni. És máris eljutottunk a művészet felelősségéhez: a művészhez, mint közvetítőhöz és a műhöz, mint közvetítő eszközhöz.

De vajon a festészetben ez hogyan alakul?

Vannak műfajok, amiknél ez teljesen nyilvánvaló. A zene olyan dimenzióba röpít minket, amiről addig nem is tudtunk, lebegünk valahol a meghatározhatatlanban, egyszerre akarunk sírni és nevetni, libabőrösek leszünk, mint a kedves érintésére, és begyógyulnak a sebeink. A könyvekben és a nézőtereken elhagyjuk az egónkat, megtanulunk azonosulni mások életével, örömeivel, bánatával, tragédiájával, amit az életben egyébként csak nagyon ritkán teszünk, mert a szívünket kéreg fedi. Az igazi művészet e kéreg alá hatol, és közel visz Istenhez, az isteni megértéséhez. Olyan erőre kap a bennünk lévő szeretet, hogy szinte fáj. Ha csak rövid időre is, de lemállnak a ránk aggatott különböző szerepek, és a puszta lelkünkkel látjuk a világot, megértve annak lényegét. Ezt az

ajándékot egyedül az ember kapta meg a teremtőjétől, talán még fel sem fogtuk egészen, hogy mire jó. Eldobhatjuk, mint akadályt az „előrejutásban”, vagy észrevehetjük, hogy egy szörnyű betegség ellenszerét tartjuk a kezünkben.

Ha valamikor egy legény szívében kivirágzott a szerelem, azt fába faragta, a lány pedig ráhímezte a ruhájára, hogy saját szívébe csomagolva adja át magát a szerelmének. Az utókor pedig külön múzeumot szentelt ezeknek a tárgyaknak, és elnevezte népművészetnek. Gondolt már valaki arra, hogy a fejlődéssel miért sorvad el a spontán népművészet?

Mit tehet hát egy festő, ha meg akar felelni annak, amit Petőfi a művészet és a művész felelősségéről megfogalmazott:

„Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetésihez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalomad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak.
S azért a szent fát félretedd!”

Egyet biztosan nem! A világ legszebb gondolata sem ér semmit, ha olyan nyelven írták, amit senki nem ért. Ha valaki festékes nadrággal ráül a vászonra, az a „saját fájdalomad s örömed” kategória, bővli, könnyen eladható tudatlanoknak és sznoboknak. És itt az eladhatóságon van a hangsúly. A pikúrát súlyos, gyógyíthatatlannak tűnő betegség támadta meg, ezért sorvad. Ezt a vírust, amely folyamatosan fertőzi a világunkat, és amelyre jelenleg nincs ellenszer, úgy hívják, hogy pénz. A tündértollú, varázshangú madarat kalitkába zárták. A haszonsóvár, aranyborjú előtt térdeplő kufárok karomrá torzult kezei között a műalkotások értékálló fizetőeszközzé, trezort hizlaló befektetéssé alakultak át.

Ma az emberek nem képeket, hanem szignókat vesznek, amiknek az

értékét nem a mondanivalója, a színvilága, az ecsetkezelése vagy a kora, hanem a piac határozza meg. Bizalmas információk keringenek arról, „mit érdemes gyűjteni”, és itt szó sem esik arról, hogy mit ábrázol a kép. Ennek ugyanis már semmi jelentősége nincs. A kortárs festők munkáit a világ vezető galériái minősítik, amihez több köze van az üzletnek, mint a művészetnek. De a gyémántok szikrázása és a selymek suhogása között még senki nem merte kimondani, hogy a király időnként bizony meztelen.

Az ezen üzletágat kiszolgáló szakemberekből túltelített a piac. Érthető tehát, hogy a felkapott és jól megfizetett művészettörténészek bármilyen nyelvet lefordítanak, és állítják magukról, hogy ha senki más nem is, de ők biztosan értik a képet. Szívesen megmagyarázzák, már ha a tartalom egyáltalán érdekelt valakit. Ez még önmagában nem is lenne olyan nagy baj, ha a sznob társadalom kételkedne. De elhiszi. Elhiszi, mert így egyrészt a műveltség látszatát keltheti, másrészt meg van győződve arról, hogy értéket birtokol.

Az irányító cinikusok erre azt mondják, hogy a világon minden pontosan annyit ér, amennyit az emberek hajlandók fizetni érte. Ez ugyan első hallásra logikusnak tűnik, de nem igaz. Annyi az ára! De az értéket nem mindig árral mérjük. A pénzvilág bárkit híressé tud tenni, ha az érdekei úgy kívánják. A médiában ezt ma celebgyártásnak hívják.

Hová kerültünk Rudnay mester Púza Sándor barátomba táplált ars poetikájától?

Tarts tükröt az emberek elé, és mutasd meg, hogy milyenek! Ragadd meg az elmúlást, és add oda az utókornak! Teremts egy világot, és gyógyíts vele!

De mindenekelőtt: közelíts megfelelő alázattal a szakmához, és köszönd meg a tehetséget a Teremtőnek! Légy nagyon felkészült, gyakorolj sokat! A talentum törekeny virág, ápolni kell.

Erre utal az a híres anekdota, amit először a rajztanáromtól, később Púza Sanyitól is hallottam, és ami – ki tudja, mióta – kering a festők világában.

Egy gazdag kínai mandarin elmegy egy híres festőhöz, és rendel tőle egy kakast. Telik-múlik az idő, de a kakas képe nem készül el. A mandarin újra felkeresi a festőt, és emlékezteti a megrendelt képre. A festő azt válaszolja, hogy nem felejtette el, de ehhez idő kell. Megint eltelik néhány év, de a festő megint ugyanazt válaszolja a sürgetésre. Mikor a mandarin harmadszor is meglátogatja, a mester leülteti, teával kínálja, és azt mondja: várja meg a képet, mindjárt készen lesz. Kifeszít egy darab selymet, és félóra alatt olyan kakast fest, hogy a mandarin sokáig nem tud megszólalni. Mikor végre megjön a hangja, megkérdezi, hogy mennyivel tartozik.

– Száz arany – mondja a festő.

– Egy félórai munkáért száz aranyat kérsz tőlem? – háborodik fel a mandarin.

Erre a mester bevezeti őt egy szobába, ahol rengeteg kakas rajza van mindenhol, és azt mondja: nem azért az egy kakasért kértem a száz aranyat, hanem az itt látható sok százért.

A másik kedvenc témánk a zene volt. Az a megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan dolog, ami teljes egészében képes azonosulni a lélekkel, gyönyört ad és gyógyít. Képes rá, hogy műzsaként inspiráljon, vagy részt vegyen egy alkotási folyamatban. Ismertem festőket, akik, miközben megpróbálták életet adni az anyagnak, zenét hallgattak. El Kazovszkij, miközben súlyos betegen élete utolsó képét, a Papírfíz II-t festette a B32 galériában, Mahler szimfóniákat hallgatott.

Púza Sanyi Beethoven zenéjére szeretett festeni, ő volt a kedvenc zeneszerzője. Mindent tudott róla, én pedig úgy ittam a szavait, mint itatós a tintát.

– Amikor a recsegős, fekete bakelitből kiszabadul a szellem, a vászon valahogy mindig élém áll, az ecset pedig a kezembe simul – mondta.

A hét csúcspontja a vasárnap volt, amikor nem mentünk dolgozni. Ilyenkor az ébresztő után „lí” felkiáltással, szertartásosan rágyújtottunk egy cigarettára az előző napról kimondottan erre a célra félretett feketekávéhoz, és azt játszottuk, hogy kávéházban vagyunk. Soha egy percig nem gondoltam arra, hogy a kávé rossz minőségű, hideg és mű, és asztal híján

a bitumenpadlós zárka feketére festett vaságyán ülve tartom a kezemben. Nekem forrón gőzölgött a tonettasztalka törtfehér márványán.

Akkor jöttem rá, hogy a szivárványfényű beszélgetés szivárványfényű teret varázsol körém, bárhol is vagyok. Ha belülről világítasz, soha nem vagy sötétben.

A „lí” egyébként a spangli rövidítése volt, ami a börtönszlengben cigarettát jelentett.

Sanyi idősebb, tapasztaltabb volt nálam, okos, művelt és érett művész, mégis mindig meghallgatta a véleményemet. Többnyire persze ő mesélt, én pedig akkoriban mindent tudni akartam, amit csak lehet. Zenét belső füllel is lehet hallgatni, képet belső szemmel is lehet látni, a képzelet pedig olyan világot varázsol, ami áttörheti a valóságnak látszó jelent. Egyedül csak a beszélgetéseink által megteremtett világnak volt értelme a gonosz alkotta káoszban.

Miközben azt próbáltuk megfejteni, hogy mi a célja a piktúrának, olyan messze kerültünk fizikai nyomorúságunktól, hogy az a legkisebb szenvedést sem okozta nekünk. A szabadságot pótolta a gondolat szárnyalása.

A szabadságot persze semmi nem helyettesíti, de a boldogság, az elégedettség belső állapot, amit kevésbé befolyásolnak a külső körülmények. Nem egy olyan emberrel találkoztam későbbi életem során, aki ezt igazolta, az egyikkel éppen ott, a börtönben. Róla később még külön mesélek.

Púza Sanyi, akiben kezdett felolvadni az embertelenség jege, egyre élénkebb lett. Már tudott beszélni hátrahagyott szerelméről anélkül, hogy üvöltve fejjel akarná áttörni a falakat. Képes volt humorizálni, ami a gyógyulás biztos jele. Elmondta, hogy kezdetben a lány a modellje volt, egymásba szerettek.

– Oldalról nézve ennivalóan és egyedien kerekedett a popsija, ezért elneveztem husimusinak, amitől mindig elpirult és megfenyegedett – mesélte kuncogva, és láttam a szemén, hogy átszökött a valamikori boldog életébe. Ilyenkor soha nem mertem megszólalni vagy kérdezni, mert féltem, hogy visszatántom vele a valóságba.

Egyik nap közölte, hogy hiányzik neki a festés, és ezt nekem köszönheti.

– Soha nem hittem volna, hogy egy férfi is meg tud ihletni – tréfálkozott.

Ott bent, ahol mindenki magányos harcot folytatott, és az ember soha nem tudhatta, kit és milyen trükkel próbálnak ráállítani, ahol rendszeresen

cserélték a cellatársakat, nehogy a meggyötört lelkünk egy kis levegőhöz jusson, nehezen alakultak ki igazi barátságok. Ha mégis, akkor a bajtársiasság és az egymásra utaltság olyan erőssé tette, ami a civil életben ismeretlen. Talán csak a fronton egymás mellett harcoló katonák érezhetnek hasonlót. A börtönben mesterségesen létrehozott társadalom volt, ahol minden máshogyan működött, mint a szabad életben. Ez az emberi kapcsolatokra is vonatkozott. Az lett volna a csoda, ha nem így lett volna. A másik dolog, ami odabent az emberi kapcsolatokat befolyásolta, az, hogy a szeretetet velünk együtt bebörtönözték. Keringett a falakon belül, mint egy csillagfelhő, nem lehetett tudni, kiben tükröződik vissza, kiben talál fekete lyukra, ami elnyeli. Nem csoda, hogy aki hosszú idő után kijött a börtönből, azt kezdetben a háta mögött kicsit dilisnek tartották. Volt benne igazság. A kérdés csak az, milyen a normális, milyen „norma” viszi közelebb az emberiséget a gyógyuláshoz. Mert hogy beteg, az kétségtelen. A gyógyulást pedig mindenki értse saját hite szerint. Végül is mind ugyanazt fogja jelenteni, legfeljebb más megfogalmazásban vagy más nyelven. Mivel emberek vagyunk, soha nem fogjuk pontosan meghatározni és érteni Istent, de én azt hiszem, nincs is erre szükség. Elég, ha érezzük.

Én egyelőre Sanyi gyógyulásának örültem a legjobban, na meg annak, hogy részem volt benne. Akkoriban sokat töprengtem azon, hogy az ilyen gondolatok, egyáltalán a büszkeség, nem azonos-e a hiúsággal? Úgy hiszem, hogy az egészséges léleknek kell a sikerélmény. Ha ez egy jól elvégzett feladat, magatartási forma vagy teljesítmény pozitív visszajelzése, akkor azt jelenti, hogy jó úton jársz, és nincs köze a hiúsághoz. Ha nem teszel érte, hanem töled független tényező váltja ki másokból az elismerést, például a szép arcod, és erre vagy büszke, az a hiúság. Ez nem azt jelenti, hogy nem eshet jól egy ilyen dicséret, hiszen emberek vagyunk. Bár néha egyenesen bosszantó, ha a teljesítmény helyett a külsőt értékelik, adott esetben még megalázó is lehet. Milyen keskeny a mezsgye egészséges önértékelés és hiúság között!

Púza Sanyival megbeszéltük, hogy kérvényezni fogja a festéshez illetve rajzoláshoz szükséges felszerelések engedélyezését. Azzal indokoltuk, hogy ezek az ő számára munkaeszközök, és általa a börtön vállalkozhat például könyvek illusztrálását. Nem tűnt reménytelennek az ügy, hiszen az intézményen belül működött például egy fordítóiroda, ahol korábban többek között Göncz Árpád dolgozott. Darvas Ivánnak pedig annak ide-

jén, amikor szintén itt raboskodott, engedélyezték, hogy behozassa a gitárját. Meséltek csodálatos előadásairól, amelyeken önmagát kísérte gitáron, mondták: sokszor a börtönőrök is megkönnyezték. Esténként, ha olyan volt a váltás, kinyitották a cellája ajtaját, és a rabok néma csendben hallgatták a visszhangos folyosók által továbbított léleksimogató csodát. A legsötétebb megtorlás időszakában néha olyan virágok nyíltak, melyek táptalaja a gyötrelmek okozta sebeket gyógyították.

Sanyi kérvényét meglepően hamar elutasították, mondván, hogy ez nem üdülő, hanem büntetőintézmény. Sanyit ez annyira csalódottá tette, hogy depressziós lett. Hiába mondogatta, hogy nem bízott benne, hogy megkapja, ez nem volt igaz. Beleélte magát abba, hogy megfesti nekem Beethovent. Amikor megkérdeztem, honnan veszi hozzá a mintát, azt válaszolta:

– A kép bennem van, csak néha be kell csuknom a szemem ahhoz, hogy közelebből is megnézzem.

A jó festőknek általában belső látásuk van. Ez olyasmi, mint a zenével foglalkozó embereknél az abszolút hallás. Bármikor csalhatalan pontossággal kiéneklük a 440 hertzes „á”-t. Sanyi csodás történeteket mesélt híres festőkről, akiknek elég volt egy-két ülés ahhoz, hogy elfoglalt, nagy formátumú uralkodókról vagy politikusokról tökéletes, élethű képet fessenek. Az elfoglalt modell ruháját egy szolga vette fel, és beleállt – vagy ült – abba a környezetbe, amit megbeszéltek. Elmesélte, hogy főiskolás korában meglátott egy lányt a villamoson, és azonnal beleszeretett. Nem merte megszólítani, ezért otthon festett róla egy képet, amit attól kezdve több mint fél évig magával vitt mindenhová, hátha újra találkoznak valahol, és így végre bemutatkozhat neki. Sajnos soha többé nem találkoztak.

Az elutasítás nekem is csalódást okozott, de én nem voltam hajlandó belenyugodni.

Ez egyelőre lett volna azzal, hogy harc nélkül feladtam. De ha ezt feladom, akkor feladom az álmaimat, az elveimet, a jövőmet és a múltamat. Feladok mindent, amiért érdemes élni, és fejet hajtok a zsarnoknak. Erre sem akkor, sem későbbi életem folyamán nem voltam hajlandó. Barátaim később gyakran kérdezték, hogyan voltam képes a súlyos, megrendítő csapások után mindig újra talpraállni úgy, hogy nem veszítettem el a hitemet. Erre általában azt szoktam válaszolni, hogy szerencsés természetem van, mert ez mindenki számára elfogadható, racionális magyarázatnak tűnik. A

valódi ok viszont egyszerűbb, mint bárki gondolná. Azért nem veszítettem el a hitemet, mert a hitem segített a talpraállásban. Amikor összecsaptak a fejem fölött a hullámok és lenyomtak a víz alá, amikor eltűnt a nap, amikor a Gonosz, fölényes, szadista vigyorral készült az utolsó csapásra, akkor kinyújtottam a kezemet, mint kisgyerekként, régen: fogd meg, édesanyám, mert nehéz a terep, és nélküled biztosan eleszek.

Egyébként mindig megfontolt voltam. Fiatalkoromban, ha csak tudtam, jelentős fizikai erőm ellenére kerültem a verekedést, és igyekeztem elsimítani a konfliktusokat, ahogyan imádott Mamikámtól tanultam. Mégis, volt egy határ, amin túl képtelen voltam a toleranciára. Ezt általában az igazságtalanság, az agresszió vagy az ártatlanok bántalmazása váltotta ki belőlem.

Púza Sanyi újbóli széthullását nagyon nehezen viseltem. Most, amikor újraélem, felmerül bennem: talán szokatlan, ha egy alig húszéves ember atyáskodik egy ötven felettin, de ez akkor természetes volt a számomra. Egyszerűen erősebbnek éreztem magam, és azt hiszem, ez abban a szituációban igaz is volt. Annyira természetesnek tartottam, hogy segítek, mint azt, hogy levegőt veszek.

Közöltem Sanyival, hogy a Beethoven-képről semmiképpen nem mondom le, és meg is fogjuk csinálni. Mindössze, csak néhány dologra lesz szükség.

- Hordozóanyagra, amin a kép készül.
- Valamilyen festékre.
- Olyan eszközre, lehetőleg ecsetre, amivel a festéket fel lehet hordani.
- Ellenőrzésmentes időszakra, ami alatt a kép elkészülhet.
- S végül egy rejtékhelyre, ahol el lehet dugni addig, amíg valahogyan haza nem juttatom.

Mikor ezeket elmondtam, úgy nézett rám, mint arra, aki megbolondult vagy nagyon durva, kegyetlen tréfát űz. Biztosítottam, hogy halálosan komolyan gondolom.

– Egy percig sem hiszem azt, hogy könnyű, de akkor nem is lenne kihívás – mondtam. – Egyébként pedig a magam részéről nem akarom harc nélkül, birka módjára feladni. Vagy te talán igen?

Láttam, hogy erre meginog, de még nem tudtam meggyőzni. Ekkor el-

meséltem neki a börtönőr lányáról készült rajzom történetét. Döbbenet hallgatta, a végén, mint kicsinyke gyémántok, kiültek a szemére „férfihoz méltatlan” érzelmei. Azzal fejeztem be, hogy amennyiben lebuknánk, az egészet magamra vállalom. Ettől felélénkült.

– Szó sem lehet róla! Minek nézel te engemet? Nem vagyok gyáva, és nem szoktam mások mögé bújni – méltatlankodott, és én tudtam, hogy győztem. Közölte még, hogy teljesen örült vagyok, de ő sem normális, hogy ilyesmibe belemegy. Majd később kópés, kisfiús mosollyal azt is, hogy végre megtalálta régi önmagát.

Gyönyörű napok következtek. Az ötletek, mint mesebeli tűzijátékok, magas hőfokon izzottak fel, majd hulltak alá. A tervezés maga olyan örömet szerzett, ami már önmagában megérte a törődést. A végén minden kialakult. A megbízható rejtékhellyel kellett kezdeni, mert egyrészt ez vette igénybe a legtöbb időt, másrészt ez biztosította azt, hogy ne bukjunk le.

Szerencsés voltam. Éppen ekkor vált aktuálissá évi négy beszélőm egyike. Egyébként is ünneplőbe öltözött lélekkel, izgatottan vártam édesanyámat, de most még tétje is volt.

A beszélő mindig ugyanúgy zajlott, bevált szertartás szerint. Ennek az volt a lényege, hogy megpróbáltuk becsapni egymást. Álltunk a rács két oldalán, és miközben az örök minden mozdulatunkat figyelték, úgy mosolyogtunk egymásra, mintha most futottunk volna össze a lépcsőházban. A semmitmondó válaszokkal – otthon mindenki jól van – szegénykém leplesni akarta azt, amit a szeme mondott. „Nem sírok, kisfiam, mert nem akarom, hogy szomorú légy. Látnod, nem karikás a szemem, fodrásznál is voltam, csinos vagyok és szép, hogy büszke lehess rám. Erős vagyok, ahogy szeretnéd, és nem fogok összeroppanni a beszélő után. Addig legalábbis nem, amíg látják, mert nem akarom ezt az örömet megszerezni nekik. Tarts ki, meglátod, hamar vége lesz! Jaj, mit is mondok, hiszen tudom, hogy itt bent minden óra a végtelenségbe nyúlik...”

Én pedig a legszívesebben ordítottam volna, hogy bocsáss meg a fájdalomért, amit okoztam, de hidd el, nem volt szándékos, és csak azért vagyok sápadt, mert nem ér a nap, és egyáltalán nem szenvedek, és erős vagyok, és szeretlek, szeretlek, szeretlek...

Ehelyett azt mondtam, hogy tanulni szeretnék, és hozza be a nagyobbik méretű tüzeléstechnika szakkönyvemet, a keményfedelest, amit a Porcelángyárban használtam. És ha a nevelőapám, vagy bárki más azt mondja, hogy

annál van jobb is, tudom, de ne hallgasson rá. Nekem pontosan az kell. Nem kérdezett semmit, csak bólintott: „...megértettem, és kérek, vigyázz...”

A börtön átnevelő hatásáról és a rabok képzéséről hangoztatott propaganda most jól jött. A tanulást simán engedélyezték. A kért könyvet átlapozták, lebélyegezték és beadták a zárkába, mint saját, beküldött tanulmányt. Megvolt tehát a rejtékhely, ami egyben meghatározta a kép maximális méretét is.

Valamikor a középiskolában tanultam könyvkötészetet, és a régi, vagy a puha kötésű könyveinket nagy műgonddal és élvezettel kötöttem át. Volt egy bolt Budapesten, ahol minden kelléket meg lehetett vásárolni, ami ehhez kellett. Így visszagondolva furcsa, hogy egy humán gimnáziumban ilyet lehetett tanulni. Alighanem a történelem tanárunk egyéni akciója volt, aki délutánonként a műhelyt vezette, nem volt kötelező, és osztályzatot sem kaptunk rá. Engem mindenesetre, mint minden manuális, kreatív munka, nagyon érdekelt.

Az adta az ötletet, hogy régi könyvek restaurálása közben találtak olyan értékes szövegtörödékeket, amiket a kötészetben használtak fel papírként. Miért ne lehetne egy kemény fedélbe képet belekötöni? A belső borító első, vaklapja alá tett rajz vagy írat nem vehető észre, soha senki nem gyanakodna. Nem kellett hozzá más, mint megfelelő méretű papír, ami volt a munkahelyemen, és amit a meglévő kemény fedél belső felére lehet ragasztani, a befelé fordított képek fölé. A kemény kötésben az a szép, hogy nincs rá semmiféle szabvány, a fedél bármilyen vastag lehet, és bármilyen anyagból készülhet (papír, vászon, bőr, fa, fém, elefántcsont, stb.). Ragasztót pedig hordószámra tartottak a raktárban a zacskóüzem részére. Minden készen állt tehát hozzá, hogy a kész alkotást öt perc alatt el lehessen tüntetni.

A szakkönyv két darab, körülbelül 18x24 centiméteres kép befogadására volt elég. A hordozóanyag természetesen csak papír lehetett, mert más nem volt. Festék ugyan akadt a raktárban, de az egyrészt nem volt alkalmas ilyen célra, másrészt mindössze néhány alapszínre terjedt ki. Úgy döntöttünk, hogy a vízben oldott tintapor tökéletesen megfelel erre a célra. Igaz, hogy nem színes, de tussal is szoktak képet festeni. A tintapor pedig, kissé lilás árnyalatától eltekintve, majdnem ugyanolyan.

Technikailag az ecset bizonyult a legkeményebb diónak, de végül ebben műreket alkottam. A központi raktárban volt szinte mindenféle szög,

csavar és szegecs. Levágtam egy tincset a hajamból, és behúztam egy ötmilliméteres csőszegecsbe a közepénél fogva vékony dróttal úgy, hogy erősen beleszorult. A másik végébe öntöttem egy kis ragasztót, és belefartam egy darab fát. A „szőrös” végét durva csiszolópapírral fazonra igazítottam – kihegyeztem -, és készen állt a tökéletes akvarellecset.

Sajnáltam, hogy a végén ki kellett dobnunk, és nem tarthattam meg egy nehéz, letűnt korszak apró győzelmi jelképe gyanánt, bizonyítandó, hogy szívvel, hittel, ésszel, akaratval, kitartással és összefogással néha lehetetlennek tűnő helyzetekben is meg lehet oldani lehetetlennek tűnő dolgokat.

Minden készen állt tehát az alkotáshoz, már csak az időzítést kellett összehangolni. Erre a szombat vagy a vasárnap mutatkozott a legalkalmasabbnak, többféle szempontból. Egyrészt munkaszüneti napok voltak, nem kellett dolgozni. Másrészt az örök ilyenkor csak a biztonsági előírásokhoz legszükségesebb, minimális létszámmal adtak szolgálatot. Természetesen előfordult, hogy valamilyen nagyszabású akciót, például egy általános börtönhippist (cellaellenőrzést) ilyenkor tartottak, mert úgy gondolták, a rabok ébersége is minimálisra csökken, de ez nem volt jellemző. Végül is a szombati nap mellett döntöttünk.

Feljöttünk a sétáról, ebédig elméletileg ellenőrzésmentes időszak következett. Elméletileg! De mi van, ha éppen mostanra találtak ki valamit? Mindegy! El kellett kezdeni. Amikor elugrasz a partról, tudod, hogy hideg lesz a víz, de ha nem teszed, soha nem fogsz úszni.

Sanyi keze remegett, miközben előkészítette az eszközöket. Akkor vettem észre, amikor benyálazta az ecsetet és az ablak felé tartotta, hogy még utoljára ellenőrizze a hegyét. Én pedig, hogy oldjam a bennem lévő feszültséget, egy pillanatra magamba vonultam segítségért, és akkor tisztán és biztosan éreztem, hogy nem vagyok egyedül. Megdöbbenő és felemelő érzés volt. Sanyinak csak annyit mondtam: ne aggódjon, tudom, hogy minden rendben lesz. Rám nézett kissé csodálkozva, és láttam, hogy elhiszi.

Azután a szemem láttára megszületett a csoda.

Hosszú ujjú, erős festőkeze táncolt a papíron. Nem méricskél, nem rajzolt a levegőbe a rajzlap fölött, hanem egy helyen ráhelyezte az ecsetet, és csak akkor vette le, amikor a „festékbe” mártotta.

Néztem az egyre növekvő foltokat, és egy darabig nem is tudtam, hogy mit látok, mert a foltok nem álltak össze az agyamban.

Azután berobbant a tudatomba egy arcrészlet.

De nem! Nem egy arcrészlet, hanem Beethoven arcának egy részlete! Semmihez sem fogható érzés volt. Végignéztam a csoda születését. A zene születését, az emberi szellem születését, minden művészetek születését, az isteni szikra születését.

És a diadalt! Diadalt az elnyomás fölött, diadalt a butaság fölött, diadalt a sötétség fölött, diadalt a rabság fölött, és diadalt a halál fölött.

Elkészült. Alig mertem levegőt venni. Sanyi törte meg a csendet.

– A halotti maszkját ismered?

– Nem – válaszoltam.

Szó nélkül másik lapot tett maga elé, és néhány perc alatt felvázolt valamit.

Elém tette. Ilyen volt, mondta, majd kis gondolkodás után visszavette, és mögé festett egy tájat, ami által a maszk gigantikus méretűvé nőtt.

– És ilyen volt a szelleme.

Rátett még egy babérkoszorút, aláhintett néhány kottát, majd mindkét művet felém nyújtotta.

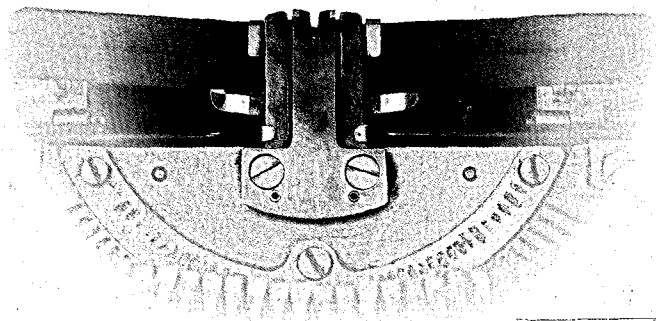
– Ne mondj semmit! Én köszönöm.

A képeket sikerült belekötni a szakkönyvbe, amit még a szabadulásom előtt hazaküldtem. Rendben meg is érkezett. Anyámék nem tudták elképzelni, hogy mire kellett, de meghagytam, hogy vigyázzon rá nagyon. Szabadulásom után izgatottan bontottam ki, valahogyan nem tudtam elhinni, hogy még mindig ott lapulnak a képek, és nincsen semmi bajuk. De ott voltak!

(színesben a kötet végén)

Doktor Csokoládé a nyolcból

Nemsokára másik cellatársat kaptam. Doktor Csokoládé a nyolcból, így mutatkozott be, a becsületes neve Izsák Sándor volt. Egy ötvenhatos, akinek nem lett volna szabad már itt lennie.

Alacsony, csupaizom ember volt, körülbelül százhatvan centiméter magas lehetett. Ötvenöt év körülinek saccoltam. Amíg zárkatársak voltunk, állandóan drapp zokniban, barna szandálban és világosbarna rövidnadrágban járt, ami majd' szétrepedt rajta. A vádlója erősebb volt, mint másnak a combja. Egymástól távol ülő, vesébe látó, sötétbarna szeme, kissé kopaszodó, magas homloka, pisze orra, közép barna haja és széles nyaka adta meg a karakterét.

A mai kutatások keveset tudnak róla. Eörsi László a Corvinisták I. című kötetében így ír róla:

„...Izsák Sándor parancsnok (kézikocsi fuvarozó) 20 főnyi csoportja október 27-28-án szerveződött, a Práter utca 53-Szigony utca 14-es háztömbben... Egy lakó szerint Izsák (Csoki vagy Csoki bácsi) az után jutott vezető szerephez, hogy elesett a korábbi, számunkra ismeretlen parancsnok... Izsákék fegyverszünet alatti tevékenységéről nem sokat tudunk. Egyik közlés szerint megakadályozták a környékbeli közért kifosztását... November 4-én a Baross, a Bókay és a Tömlő utcánál keveredtek harcra a szovjetekkel. Ez a csoport még 6-án és 7-én is harcolt. A részleteket csak Izsák vallomásaiból ismerhetjük meg. Főleg az Üllői úton vonuló páncélosokat vették célba, és megkísérelték feltartóztatni a Práter utcába nyomuló szovjeteket...”

A valóság azonban ennél sokkal összetettebb. Az, hogy megismerhettem, hogy a zárkatársa lehettem, elsősorban annak köszönhető, hogy elmebetegnek nyilvánították, ezért nem végezték ki, életfogytiglant kapott. Ezt ki is használta.

Korábban említettem, hogy az étel leginkább az „emberi fogyasztásra nem alkalmas” kategóriába volt sorolható. Ennek azonban további fokozatai voltak. A legnagyobb undort talán az általunk vízbegríznek nevezett ételköltemény keltette. A vízben megfőzött, minden fűszertől, sótól, cukortól mentes masszát tényleg alig lehetett lenyelni. Egyik este is ez volt a vacsora. Mikor Csoki meglátta, fölháborodott.

– M-m-m-már m-m-megint e-e-ezt a sz-sz-szart kell enni?!

Ha indulatba jött, mindig dadogni kezdett, és ezt nem megjátszotta.

Az ő, aki az ételosztást felügyelte, a túlbuzgó, fiatal és kíméletlen örök közé tartozott. Mikor ezt meghallotta, behajolt a kisablakon, és gúnyos mosollyal azt mondta:

– Ilyen finomságot kap, és még reklamál? Úgy látszik, ez magának túl jó.

Erre Csoki halálos nyugalommal, dadogás nélkül azt válaszolta:

– Igen? Akkor zabáld meg, te barom!

Azzal az egész csajka forró grízt az ő arcába nyomta. Az a fejét fogva, ordítva elrohant.

Nagyon megijedtem, de Csoki leintett:

– Nyugi – mondta. – Nem lesz belőle semmi. Engem itt mindenki boldognak hisz.

Valóban nem lett következménye. A „mi örüntől” – aki jókat kuncogott a történeten – úgy tudtuk, hogy még meg is fedték a pórut járt nyikhajt: „Figyelmeztettük az elvtársat, hogy az őrizetes nem normális, miért kellett provokálnia?” Állítólag hetekig röhögtek rajta a kollégái, annál is inkább, mert nem szerették a kis nyomulós „buzgómócsingot”, aki állítólag az operatív tiszt örökre állított spiclije volt. Igazi jó elvtárs. Mindenesetre attól fogva, ha ő volt szolgálatban, éppen csak vigyázzba nem állt, amíg a kisablak nyitva volt, azt is jó messzire.

Az affér után elmeséltem Csokinak a Disznószemű történetét. Lenyűgözte. Pontosan le kellett írnom, hogyan nézett ki. Azt mondta, valószínűleg ráismer, ő az egyik hóhérsegéd.

– Nem lehet más, kevés az ilyen szadista állat, aki ráadásul pont így néz ki – vélekedett. Ez mindenesetre elősegítette, hogy őszinte barátság alakuljon ki kettőnk között.

Megpróbálom elmesélni a történetét az ő elbeszélései alapján. Amit hozzáteszek, azok lényegtelen részletek csupán, és csak a teljes képalkotás kedvéért teszem annak reményében, hogy mást is úgy megragadjon, ahogyan akkor engem. Amikor mesélt, életre keltek a tárgyak, a figurák, az illatok és a hangok.

Amikor Sanyi fiatal volt, a nyolcadik kerület még másképpen nézett ki, mint ami az emberek tudatában a szocializmus idején kialakult róla. A háborút követően az új rendszer a gyárak után államosította a házakat is. A nagy, polgári lakások zöméből több kisebb lakást alakítottak ki, mindenki számára megfizethető lakbérért. A lakáshiányt nem tudták ugyan megszüntetni, de legalább csökkentették. Új fogalom született, a társbérlet. Ez úgy jött létre, hogy egy lakást két családnak utaltak ki közös konyhával és fürdőszobával. Létrehoztak egy állami vállalatot a vagyron kezelésére, de az IKV-nak (Ingatlan Kezelő Vállalat) nem volt elég pénze, hogy megfelelő karbantartást végezzen, még a háborús sérüléseket sem tudták mindenhol befoltozni. Az egykor híresen szép bérházak lassú haldoklásba kezdtek. Aki csak tudott, menekült az egyre

lepusztultabb belső utcák reménytelenségéből. A hanyatlás csak a rendszerváltás után állt meg, amikor megindult a rehabilitáció.

A háború előtt viszont egészen más volt a helyzet. 1777-től II. József tiszteletére a kerületet Józsefvárosnak nevezték. Az építészetben ez az időszak volt a copf stílusé, ami különlegesen elegáns épületeket eredményezett. Józsefváros az egyedülállóan szép, egyedi épületeiről és bérpalotáiról híres Budapest meghatározó részévé vált, tele zöldterülettel. Itt volt többek között a Pál utca, a híres regényből ismert grund, a Fűvészkert, a Múzeumkert, a Ludovika, mi több, saját pályaudvarral rendelkezett. A Kerepesdülő nevű városrészében volt a Kerepesi Temető. Minden a múlt és a hagyományok tiszteletéről mesélt. Istvánmezőt, melynek egy része szintén ide tartozott, József nádor fiáról, István nádorról (1817–1867), Magyarország utolsó nádoráról nevezték el. Ez volt Izsák Sanyi szűkebb hazája, és büszke is volt rá.

A boldog békeidők ugyan már rég elmúltak, és Európa még nem gyógyult fel teljesen az első világháborúnak nevezett lázas fertőzésből, de legalább a másodikat még nem kapta el. Budapest élt. Illatos tavaszi estéken – néha mindenki gyönyörűségére –, egy szép lány ablaka előtt szólt a szerenád, és sokáig visszhangzott a fülekben a halhatatlan szerelem dala. A macskaköves utcák parkokba torkolló részein még hallani lehetett a tücsköket, a hajnali virágillat rásimult a párnákra. Az álmodozó, belső udvarok sárga keramitkockáin időnként furcsa taktust vert egy verkli vasalt fakereke, és a Csárdáskirálynő egyik slágerének elpengő dallama után a háziasszonyok papírba csomagolt aprópénzzel hálálták meg a múlt pillanatát, ami kimozdította őket a konyhából. A kis cseleklányok a Városliget helyett egyre gyakrabban jártak inkább moziba. Hollywood csillagai plakátokon mutogatták magukat városszerte fiatal, vagy sokszor már nem is olyan fiatal szívek ezreit ejtve rabul.

Izsák Sanyi megküzdött az étellel, és győzött. Hivatásos nevelőszülők táplálta vézna testét acélosra keményítette. A Józsefvárosi Pályaudvaron tevékenykedő szenekocsisok kisegítőjéből önálló vállalkozó lett. Maszszív kézikocsija vidáman táncolt a kövezeten, és végtelen energia fesztette. Meg volt róla győződve, hogy egyszer még sokra viszi. Példaképe Clark Gable és Spencer Tracy volt. Önálló lakást bérelt, és gyűjtötte a pénzt a továbblépésre.

Izsák Sanyi konok fejét is megsimogatta a szerelem. Átlátszó bőrű,

légius jelenség volt, nem lehetett biztosan tudni, hogy a földön jár, vagy egy picit fölötte. Nem akart zajt csapni, nem akart zavarni, nem akarta, hogy lássák. Árvagyerek reflexei figyelmeztették, hogy ebből mindig baj származott. Soha le nem tehető, súlyos batyuként hurcolta magával a büntudatot, hogy beteg. Hogy, amint gyakran mondták is neki, azzal tenné a legjobbat, ha végre meghalna.

Epilepsziás volt. De mélyen hitt a Jézuskában, így önkezeléssel soha nem okozott volna kárt magában. Arra kérte Istent, hogy ha nincs vele szándéka, engedje őt az angyalok közé, ha már itt a földön nem szolgálhatja, betegen ugyanis nem vették fel apácának. Meg volt róla győződve, hogy ő semmire sem jó.

Ekkor jött a forgósél, az örvény, mely Izsák Sanyival egymáshoz préselte és a magasba röpítette őket, oda, ahol rajtuk kívül senki más nem létezett. Feleség, szerető hitves lett belőle. Soha nem érezte magát ilyen biztonságban. Felfedezte, hogy a teste, ami addig sokszor nyűg volt, földöntúli boldogságot is adhat, és nem csak neki, de a szeretett férfinak is, ami még boldogabbá tette. Többé nem érezte magát haszontalannak.

Végre gyönyörű, saját konyhája lehetett. Gondoskodhatott valakiről, főzhetett rá, és minden reggel kikészíthette a tisztára keményített ruháit. Sanyi életének pedig új célja lett: igazi férfihoz méltóan gondoskodni, felelősséget vállalni valakiért, ha Isten is úgy akarja, valakikért.

Az orvosok nem javasolták a terhességet, de ők úgy döntöttek, hogy ezt a Teremtőre bízzák. Mivel végtelen jóságában végtelen jóval ajándékozta meg őket, biztosan nem akar rosszat, de ha mégis úgy dönt, hogy újabb próbatételt ró rájuk, azt is elfogadják. Kislányuk lett. Egészséges, okos és gyönyörű. Duplán kapta a szeretetet, az is az övé lett, amit a szülei annak idején nem kaptak meg. Több gyereket nem adott a Jóisten, de ez az egy minden álmukat valóra váltotta. Már egészen kicsi korában elhatározta, hogy orvos lesz, és meggyógyítja Édest. Akkor majd soha többet nem lesz rosszul. Szépségénél csak a tehetsége volt ragyogóbb. Azonnal fölveték az orvosi egyetemre. Közben átvészelték a háborút és a Rákosi-korszakot.

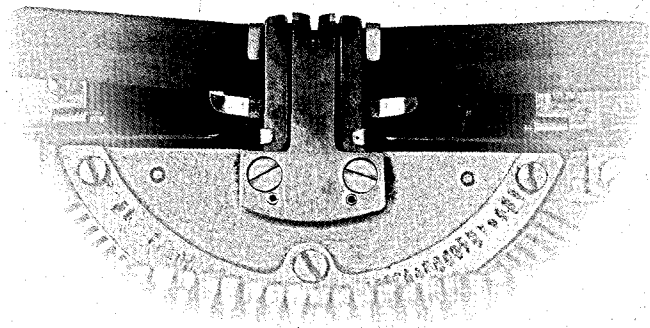
A forradalom kitörésekor Sanyi lánya ötödéves orvostanhallgató volt. Tudta, hogy mi a felelősségtudat, hiszen ebben nőtt fel. Egyik reggel közölte, hogy bemegy a klinikára, mert sok a sebesült. Mikor le akarták beszélni róla, azt válaszolta, hogy tudja, mi a hazájával és a szüleivel

szemben a kötelessége. Napokig sebesülteket látott el, magyarokat és oroszokat egyaránt. Azt mondta, ő csak a szenvedő embert látja, nem tesz különbséget, erre kötelezi a hippokratészi eskü is, amit majd letesz, ha lediplomázott.

1956. október 26-án egy orosz tank belőtt a klinika ablakán, és Sanyi számára többé nem kelt fel a Nap. Ezért alakult meg a különítménye csak október 27-én, és ezért vadászott a tánkokra még november 6-án és 7-én is. És ezért vette föl a Dr. előnevet a Csokoládé elé. Páncéltörő ágyúján ülve fogták el. Nem sokat tévedett a börtönorvos, amikor beszámíthatatlannak nyilvánította. Amikor elfogták, alighanem valóban az volt. Számára a szabadsággal együtt elbukott a szépség, a jóság, a hősiesség, az értelem és a remény.

Hát ő volt Izsák Sándor kézikocsi fuvarozó.

Szigeti atya

Ő külön fejezet helyett külön könyvet érdemelne. Amikor megismertem, mindketten a börtön legrosszabb hangulatú munkahelyén, a zacskóragasztó üzemben dolgoztunk. Ma már ennyi év és tapasztalat birtokában hajlamos vagyok azt hinni, hogy az ott uralkodó légkört mesterségesen hozták létre a „kezelhetetlen” politikai rabok büntetésére. Azok megbüntetésére, akiknek a lelkét nem tudták megtörni. Tudomásom szerint egyedül itt tértek el attól a szabálytól, hogy politikai elítélteket nem kevernek közbüntényesekkel. Betettek közénk három, politikainak álcázott figurát, akiket valójában prostituáltak futtatásáért, garázdaságért és súlyos testi sértésért ítélték el: Esses Róbertet, Jancsovics Miklóst és Kovács Kálmánt. Ez utóbbi csak Cigánynak szólíttatta magát. Azt, hogy valójában mit követtek el, csak jóval később, Szabó László egyik bűnügyi könyvéből tudtam meg. Hogy pont őket állították ránk, annak az lehetett az oka, hogy elég elvetemültnek tartották őket, feltételezték, hogy nem jelentünk számukra „ideológiai veszélyt”. Nem is barátkoztak velünk, külön klikket alkottak. Bár elméletileg az üzemben szigorú normarendszer működött, ők hárman szinte soha nem dolgoztak. Csak ha nagy ritkán bejött egy őr, akkor hagyták abba azt, amit egyébként egész nap műveltek, a kártyázást. Időnként ugyan a látszat kedvéért a kártyát el-

kobozták, de ez legfeljebb tíz percre hátráltatta őket. Azonnal téptek harminckét új fecnit, amire ceruzával ráírták, hogy piros ász meg makk hetes, és máris folytatták a játékot. A ceruzát és a papírt érdekes módon soha nem vették el tőlük. Viszont gyakran vitték el őket „orvosi vizsgálatra”, egyértelmű volt számunkra, hogy miért vannak ott.

Cigaretában játszottak, és időnként hangos, idegesítő szóváltásba keveredtek egymással, ami azonban, amíg én ott dolgoztam, soha nem fajult tettelegességgé.

Lehet azt mondani, hogy mindez magánügy, vigyázunk arra, hogy mit mondunk hangosan, és mindenki éli a maga életét. Csakhogy ez közel sem volt ilyen egyszerű. Amikor hangosan vitatkoztak, ami naponta többször előfordult, trágáran és agresszíven, az ehhez nem szokott kis közösségünkben félelmet keltettek. Ha ezek így beszélnek, mire képesek még? Elképesztően zavaró volt, nem lehetett nem odafigyelni rá, figyelmen kívül hagyni a nyilvánvalóan provokatív agressziót. Ilyenkor egyébként körül is néztek, hogy ki az, akinek nem tetszik, ki meri fölvenni az odadobott kesztyűt. Érdekes, hogy amíg oda nem kerültem, senki sem szólt rájuk. Vagy azért, mert nem akarta kockáztatni a feltételes szabadlábra helyezését, vagy mert félt, vagy egyszerűen már közömbössé vált.

Amikor megtudtam, hogy az egyik ragasztóztársunk egy Szigeti József nevű domonkos rendi szerzetes, akit nagy tisztelet vett körül, és akiről a börtönben legendák születtek, nem álltam meg szó nélkül. A legközelebbi vita után odamentem, és nagyon udvariasan közöltem velük, hogy nekem ugyan teljesen mindegy, mivel töltik az idejüket, csak ne hangosan tegyék, mert ez itt rajtuk kívül mindenki más zavar. És mivel mi lényegesen többen vagyunk, sajnos nekik kell alkalmazkodniuk. Különben pedig legalább az atyára tekintettel lehetnének.

Rá lehetett támaszkodni a csendre. Mint amikor álomból ébrednek, mindenki fölállt, és „hogy ez nekem eddig miért nem jutott eszembe” nézéssel nézte őket. Ezután jelentős mértékben csökkent a viták hangereje.

Persze a stílusa nem szelídült. Ez újabb feszültség forrása lett mindaddig, míg Kovács Kálmán úgy nem döntött, hogy pontot tesz a végére. Elhatározta, hogy megver, megaláz, így majd a többiek sem mernek keckedni. Nem sikerült neki. Jóval erősebb voltam nála, olyannyira, hogy még csak nem is kellett bántanom. Elég volt lefogni, amíg jobb belátásra nem bírtam. Így hát amíg ott voltam, az ingatag egyensúlyi helyzet folya-

matosan mérgezte a közérzetünket. Igaz viszont, hogy a börtön vezetősége így csak fél győzelmet aratott felettünk, mert az eredeti felálláshoz képest mégiscsak jobb lett a helyzet.

Mivel soha nem voltunk cellatársak, ezen a munkahelyen kezdődött az atyával való – sajnos igen fősvény időre korlátozott – baráti kapcsolat. Már az első beszélgetésünk döbbenetes élmény volt számomra. Megköszönte, hogy szót emeltem a trágársággal szemben, de megkért, hogy ne legyen harag vagy gyűlölet bennem irántuk, és ne ítélkezzek, mert nem tudhatjuk, hogyan jutottak el idáig.

– Krisztus nem tett különbséget ember és ember között – mondta. – Ő mindenkit szeretett, és mindenkiért szenvedett. A jó embereket könnyű szeretni, arra bárki képes. Mi próbáljunk meg ennél többet tenni felebarátainkért!

Először azt hittem, viccel. De amikor belenéztem őszinte, gyermeki tisztaságú szemébe, elszégyelltem magam. Jól látta. Valóban volt bennem harag és gyűlölet. Pedig akkor még semmit sem tudtam róluk azon kívül, ahogyan viselkedtek! És igen, valóban ítéletet hirdettem magamban felettük. Ráadásul tudtam, hogy ez nem helyes.

Akkor, ott, hirtelen nagyon vágytam Isten jelenlétére, egy beszélgetésre valakivel Róla, olyannal, akit nem nekem kell vigasztalnom, hanem aki engem vigasztal, mert erős.

Szigeti atya pontosan ilyen volt. Úgy sugárzott, hogy azt éreztem, ez az ember a sötétben biztosan világít. Átvitt értelemben ez így is volt.

Mondtam neki, hogy egy-két dolgot szeretnék kibeszélni magamból, és ha már itt tartunk, volna-e rá mód, hogy ilyen körülmények között is meggyóntasson. Gyerekkoromban gyóntam utoljára, és egészen idáig nem is éreztem ennek szükségét. Talán nem is hittem benne, hogy valaki ezzel levetheti a bűneit, mint egy kinőtt zakót. Nem tudom megmagyarázni, miért éppen akkor éreztem úgy, hogy nekem most ezt meg kellene tennem.

Ő a legnagyobb természetességgel azt válaszolta: persze, hozzam ide a munkához szükséges kellékeket, és miközben dolgozunk, megejthetjük a gyónást. Ha bejön egy ór, akkor sem lesz gond, hiszen csak halkan beszélgetünk. Meglepett gyakorlatias profizmusa. Akkor még nem tudtam, hogy mire képes. Hamar végeztünk, úgy fejezte be, hogy mondjak el egy miatyánkot.

– Azt egyébként is elmondom – feleltem. Erre felemelte a fejét, rám nézett, és végtelen szelídséggel és szeretettel azt mondta: Mondjál el egy miatyánkot! Én pedig úgy éreztem, hogy most valamiért nagyon boldog vagyok.

Ezt a munkahelyi felállást megtartottuk, és attól fogva rengeteget beszélgettünk. Pontosabban szólva ő beszélt, én főleg kérdeztem. Nem létezett olyan téma, amiben ne lett volna otthon, amiről ne lett volna véleménye. Hihetetlen tudása mellé naprakész tájékozottság jellemezte. Nem volt benne semmi papos felhang. Olyan volt, mint egy jóságos tanító bácsi, akit feltétel nélkül imádnak a nebulók, még azok is, akiknek folyton valamilyen csínyen jár az eszük. Mert érzik a szeretetét. Nem tudom, hogyan érte el, de soha nem éreztem mellette, milyen tudatlan vagyok hozzá képest.

Azt hiszem, egész életemre hatással volt. Utólag úgy gondolom, hogy a későbbi időkben, amikor nekem is sok ismeretet kellett átadnom másoknak, tudat alatt mindig őt próbáltam utánozni. Semmilyen általam ismert mércével nem tudtam őt mérni, és semmilyen általam ismert típushoz nem tudtam hasonlítani. Mert nem lehetett. Fölötte állt mindenkinek úgy, hogy közben mindenki volt. Sok mindent át kellett értékelnie annak, aki őt jól ismerte. A vagy-vagyból egység lett, a skatulyák elvesztették értelmüket, rádöbbsentünk, hogy a világ madártávlatból másként fest, és jobb, ha nem valamilyen szemüvegen keresztül nézzük. És ezek csak címszavak.

Amikor megismertem, közel járt a hatvanhoz. Törekenynek tűnt. A börtönkoszton lefogyott, kissé ráncos, vékony nyakával, enyhén elálló fülével és szelíd, tiszta, messzenéző szemével úgy nézett ki, mint aki állandó felügyeletre szorul, mert azt sem tudja, hol van. De valójában kemény volt, mint a szikla. Hajthatatlan, következetes, mindenfajta megalkuvást teljesen kizáró. Védő és vigasztaló erő sugárzott belőle.

Összességében tizenhat évet töltött börtönben. Azt hiszem, ennek a jelentős részét megúszhatta volna, ha jobban odafigyel a saját érdekeire, de ez számára mindig másodlagos szempont volt. Egyszer azt mondta nekem, hogy soha nem tagadta meg a segítséget azoktól, akik kérték, mert ez a hivatása, erre esküdt fel.

Érdekes, hogy életművéhez képest milyen kevesen és milyen keveset tudnak róla. Ennek valószínűleg az egyik oka az, hogy önmagáról min-

dig roppant szűkszavúan nyilatkozott. Nem csak azért, mert zárkózott volt, hanem mert önmagát nem tartotta fontosnak, mert nem szeretett dicsekedni. Nagyon sokan ismerték, de az életének csak azt a szakaszát, ami éppen a jelenhez kapcsolódott. A múltjáról szinte semmit. Nem az életrajzi adataira gondolok, azok nagyjából ismertek, hanem a munkásságára, a tetteire. A másik ok nyilvánvaló: az akkori hatalom igyekezett őt kitörölni a köztudatból.

Mezey András a Keresztény Frontról írt egyik tanulmányában említést tesz róla, mint aki dr. Soltész Jenő mellett a Keresztény Front teoretikusa, de csak a párttal kapcsolatos munkásságával foglalkozik részletesen. Úgy jellemzi, mint lánglelkű, csillogó tehetségű szerzetestanárt, aki viszont könnyen befolyásolható.

Azt hiszem, kevesen ismerik róla az összes tény. Talán a legtöbb és leghitelesebb adatot vele kapcsolatban Hetényi Varga Károly gyűjtötte össze és írta le. Úgy gondolom, talán pontosabb képet rajzolhatunk a korról, ha néhány szóval megemlékezünk Hetényi Varga Károlyról is.

1932-ben született Pécsen. Miután 1949-ben államosították a pécsi jezsuita gimnáziumot, ahova járt, mindjárt ki is csapták, mivel nem volt hajlandó éltetni Rákosit, ráadásul nem írta alá a Mindszenty József bíboros letartóztatását követelő ívet. Az igazgatónak köszönhetően 1951-ben mégis leérettségizhetett a Nagy Lajos Gimnáziumban, majd 1956-ban a pécsi Pedagógiai Főiskolán tanári oklevelet szerzett. Komlón kezdett tanítani. Miután a hatóságoknak szemet szűrt, hogy a tanár úr és a családja vasárnaponként templomba jár, az ÁVÓ házkutatást tartott nála, és veszélyes iratok birtoklásáért letartóztatta. Az iratok valóban nagyon veszélyesek voltak. Két fordításról volt szó, amin dolgozott. Az egyik egy német nyelvű imakönyv, a másik pedig Inge Scholl: A fehér róza című könyve, amely a Hitlerrel szembeszálló német fiatalokról szólt. Miután kijött a börtönből, még egy darabig taníthatott, de végül a felletesei nem bírták a rájuk nehezedő nyomást. 1958-ban felszólították, hogy vonuljon rokkantnyugdíjba, mivel tébécés volt, 1959-ben az egyik tüdőlebenyét eltávolították. Ettől kezdve németórákat adott, ebből tartotta el a családját. Egész életét a diktatúrák által üldözött papok és szerzetesek sorsának felkutatásával és megírásával töltötte, nehogy ezek az áldozatok feledésbe merüljenek. A Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában című könyvében ír többek között Szigeti atyáról is.

Sajnos egyik könyve sem jelenhetett meg, csak a rendszerváltás közeledtével, amikor már érezni lehetett a változást, és fellazult az ideológia.

A terror éveiben a magyar egyháztól sem anyagi, sem erkölcsi segítséget nem kapott. Amikor kiszabadult a börtönből, előfordult, hogy be sem engedték a püspökségre vagy a plébániára. Ebben az időben született egy új, eddig ismeretlen fogalom: a békepap. Hivatalosan ez egyfajta közeledést, békét jelentett a rendszer és az egyház között, ténylegesen azonban a politikai rendőrség rábírt néhány papot, hogy jelentsen neki. Úgy gondolták, ha kívülről nem tudják támadni a katolikus egyházat, majd belülről bomlasztják. Létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt, ami lényegében az egyház nyakára ültetett ellenőrző szerv volt. A püspökségekre beültettek úgynevezett egyházügyi megbízottakat (bajuszos püspököknek csúfolták őket), és ettől kezdve gyakorlatilag teljes ellenőrzést gyakorolhattak. A magyar egyház pedig fulladozott és küzdött a túlélésért.

Végül 2007. június 7-én a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Hetényi Varga Károlynak a Pro Ecclesia Hungariae díjat adományozta, posztumusz.

De hogyan került Szigeti atya a Keresztény Frontba? Az olvasottakból és Szigeti atya szűkszavú utalásaiból a következőket hámoztam ki.

A háború után – még a kommunista hatalomátvételt követően is – sokan úgy hitték, hogy van esély Magyarországon egy normális többpártrendszeri demokráciára. Soltész Jenő is erre számított, aki akkor a Földművelésügyi Minisztérium Földbirtokrendező Tanácsának a munkatársa volt. Elkezdett tehát egy pártot szervezni, aminek kezdetben a Keresztény Agrár Front nevet adta. Mindszenty József bíborostól kért tanácsot és erkölcsi segítséget 1947 decemberében kihallgatáson, és később levélben. A hercegprímás, bár ezt nem írta le, zavarosnak és kiforratlannak találta a tervét, és azt tanácsolta, hogy dolgozza át. Például ne csak konkrétan a parasztokra és a római katolikusokra építsen, hanem általánosságban a keresztényekre. Soltész Jenő ekkor elhagyta az Agrár szót, és így a párt neve Keresztény Frontra változott.

Az viszont a későbbiekben sem sikerült, hogy tiszta, áttekinthető, gyakorlatias és alkalmazható formába öntse a mondanivalóját. Megkeverte ezért Sigmond (Strecke) Ernő ciszterci szerzetes tanárt, hogy segítsen ebben, de ő a lebukás veszélyétől tartva visszautasította. Ezután

ismerkedett meg jó egy évvel később, 1950-ben Szigeti atyával, és bár ő éppúgy tisztában volt a kockázatokkal, elveihez hűen nem tagadta meg a segítséget. Ettől kezdve ő lett a Keresztény Front teoretikusa. Tiszta, világos, gyakorlatias formába rendezte az egészet, nélküle a párt nem létezhetett többé.

Akkor kerültek az ÁVO látókörébe, amikor Mindszenty bíborost letartóztatták, és a házkutatásnál megtalálták Soltész 1947-ben hozzá címzett levelét. Kezdetben nem vették túl komolyan, de azért beépítettek közéjük egy informatort, egy építésmérnök fedőfoglalkozású ávos tiszt feleségét, aki „Kőrösi” fedőnéven írta a jelentéseit. Végül 1956. július 16-án Szigeti atyát letartóztatták, életfogytiglani börtönre ítélték. A forradalom alatt kiszabadult, de annak bukása után – dacára a kéréseknek és a rá kirótt, még érvényben lévő ítéletnek – nem volt hajlandó külföldre szökni. „Nem hagyom el a bajban a hazámat, és nem tagadom meg a hivatásomat” – mondta. Pedig addigi munkássága alapján mindenütt tárt karokkal fogadták volna, ráadásul több európai és antik nyelvet beszélt illetve ismert. 1931. július 12-én – huszonnégy évesen – Grazban szentelték pappá. Neki mégis meggyőződése volt, hogy itthon a tomboló terrorban nagyobb szükség van rá.

Annak alapján, amit tudok róla, azt hiszem, igaza volt. Más kérdés, hogy milyen árat kellett fizetnie érte. 1963 tavaszán az általános amnesztiával kiszabadult, de továbbra sem tagadta meg a segítséget a hozzá fordulóktól. Senkitől, aki kérte. És kérték. Összejöveletekre járt, tanított, reményt adott, kitartásra és türelemre intett. És ez nagyon veszélyes tevékenység volt akkor, amikor toborozták a párttagokat és szalonképessé akarták átmázolni a megtorlást. Ez volt az az időszak, amikor sem magas vezetői beosztást, sem magas tudományos fokozatot nem lehetett elérni párttagság nélkül. 1965-ben Szigeti atyát ismét letartóztatták, és csak tíz év múlva, 1975-ben szabadult ismét. Láncra vert éveinek ebben az időszakában ért a megtiszteltetés, hogy találkozhattam vele, hogy a barátomnak mondhattam. Ez az ő története dióhéjban. Milyen ember volt? Erről szeretnék pár szót ejteni, részben saját tapasztalatom, részben az ötvenhatos elítélteknek az elbeszélései alapján.

Fiatal voltam, és mint ilyen, bizonyos dolgokban lázadó, újítani vágyó. Haragudtam a katolikus egyházra, mert túl dogmatikusnak tartottam. Úgy éreztem, hogy képtelen a fejlődésre, és nem tud lépést tartani a

korral. Korlátok közé akarja szorítani az én nagyszerű, hozzám közel álló Istenemet, és egy merev, hideg, megközelíthetetlen ikont akar belőle faragni. Minden kétségemet, minden kritikámat, minden bizonytalanságomat az atyára zúdítottam. Végre találtam valakit, akinek a bennem lévő, régóta gyülemelő, megválaszolatlan kérdéseket fel tudtam tenni.

Közöltem vele, hogy a tömjén és az aranyozás bennem semmilyen kaput nem nyit ki. Az ima nálam párbeszéd valakivel, aki a legközelebb áll hozzám, aki ismeri minden titkomat, akivel együtt nőtem fel, aki szeret és akit szeretek. Meg voltam győződve: mély értelme van annak, hogy Isten „saját képére teremtette az embert”. Ez számomra nem azt jelentette, hogy két lábon járó humanoid, mert az egyáltalán nem biztos, sőt, lényegtelen. Mint ahogyan az is, hogy fehér, fekete vagy sárga, zsidó, keresztény, buddhista, mohamedán vagy egyéb. A lényeg az, hogy a születésünkkel megkaptuk az isteni szikrát, az iránytűt a helyes út megtalálásához, és vele együtt a szabad akaratot. Ez jelenti számomra azt, hogy a saját képére teremtett. Nem háríthatjuk tehát a felelősséget másra, a tetteinkért mi felelünk, mondtam, és így tovább. Ő ilyenkor mindig komoly, odaadó figyelemmel hallgatott, amíg be nem fejeztem, jelezve, hogy érti. Soha nem szólt közbe, akkor sem szólt rám, ha zagyaságokat mondtam.

Amikor például kikeltem magamból, miért hiszik azt, hogy Isten nem becsüli a hűséget, hiszen azt mondják, jobban szereti az elbitangolt, majd hazataláló bárányt annál, aki végig kitartott mellette, Szigeti atya sokáig gondolkodott a válaszon. Úgy kezdte, hogy a kérdéseim egyáltalán nem provokatívak, hanem a fiatalságomból adódó természetes útkeresés, a válaszok keresése a felmerülő kérdésekre. Az egyházzal kapcsolatos dolgokra később visszatérünk, monda, mert úgy látja, hogy ott nem a saját véleményemet mondtam el, vagy legalábbis nem teljesen. Ebben ugyanis tettenérhető az a hivatalos propagandaszöveg, amit tananyagként tettek, és amit a magyar állami iskolákban a történelem tanárok kötelezően kiemelnek, különös hangsúllyal. A Bibliában és a vallási tanításokban viszont éppen az a csodálatos, hogy egy gyönyörű szimbólumrendszer, ami minden kor emberéhez szól, és ezáltal örök értékű. Nem a vak hiten alapul, hanem gondolkodásra készítet. Állandóan lehet kutatni, korokhoz igazítani. Az általam említett példa, monda, amit én a hűség lebecsülésének gondolok, ilyen szimbólum.

– Mert gondolj csak bele! Nem mindenki olyan szerencsés, mint te – mondta. – Nálad két, nehezen definiálható, kora gyermeki élmény hatására a hit kézzel fogható valósággá vált egy életre. Ez azonban már-már csodaszámba menő ritkaság. Egyáltalán nem ez a jellemző. A gondolkodó, útkereső fiatalokban gyakran felmerül a kérdés: biztos, hogy van Isten? A kérdés jogos. Hiszen számunkra, a földi érzékszerekkel rendelkező emberek számára ez nem magától értetődő, megfogható valóság. Háromdimenziós korlátok közé zárt világunkból még akkor sem tudunk kitörni, amikor a tudomány már számol az n-edik dimenzióval.

Ezért is nevezik hitnek. Háromféle hívő van. Az első, aki neveltetésénél fogva, automatikusan hisz. Isten létezésében nem is mer kételkedni, mert már azt is bűnnek tartja. Ha zavarja is valami, elúzi magától, mint a Sátán kísértését. Ezek azok a bárányok, akik sohasem bitangolnak el a nyájától. A második kategóriába tartoznak az úgynevezett megtért bárányok, akik oly értékesek Isten számára. Miért? Azért, mert gondolkodnak és kérdéseket tesznek fel. Azt mondják, ha már Isten értelmet adott nekünk, azért adta, hogy használjuk. Ez azért különösen értékes, mert a tudás által megszerzett hit stabil, mint a szikla, és meggyőző. Nagyon sok tudós és művész tartozott, tartozik ebbe a csoportba. De ne felejtse el, a hit csak akkor ér valamit, ha a tanítása szerint élünk! Hiába tartozik valaki látszólag az első csoportba, hiába jár minden vasárnap templomba, és hiába tartja be a böjtöt, ha közben veri a családját, vagy mások kárán gazdagodik. Ezek nem hívő emberek. A hit csak biztosíték számunkra, hogy bármit is követnek el, Isten úgymégbocsát. Látod, milyen kapukat tár fel a szimbolikus értelmezés? Lehet, hogy valaminek egészen más a jelentése, mint amit elsőre ki lehet olvasni belőle. Sőt, lehet, hogy több jelentése is van. Használd tehát bátran Istentől kapott értelmet, és élj a tanítása szerint! Így teheted ugyanis a legtöbbet azért, hogy a Föld elviselhető legyen.

– És el is jutottunk a harmadik csoporthoz – folytatta. – Csupán az bennük a közös, hogy tagadják Isten létezését, de egyébként sokfélék. Vannak, akik tudatlanságból és egyfajta arroganciából nem hajlandók semmit elfogadni, amit nem látnak vagy nem tapinthatnak. Erre az egyik legtöbbet említett példa Verseggy Ferenc: Az igaz Bölcs című híres epigrammája:

Nézd a' búzakalászt, büszkén emelkedik az égnek,
még üres; és ha megért, földre konyíttya fejét.
Kérkedik éretlen kincsével az oskola gyermek,
még a' tellyes eszű Bölcs megalázza magát.
(1806)

– Mások túl gyakorlatiasak, mondhatni, földhözragadtak és fantáziátlanok ahhoz, hogy bármi más létezzen a számukra, mint az őket körülvevő tárgyi valóság – fejtegette az atya. – Megint mások ateista vagy más kultúrkörben szocializálódtak, és a vallás, mint olyan, teljesen idegen és ismeretlen számukra. Legalábbis ez a vallás. Mert ne felejtjük el, hogy a zsidó-keresztény hitvilág kialakulása előtt is éltek jó emberek a földön. És ez a kulcsszó! A jóság! És a szeretet. Akit ez vezérel, aki így él, mert ezt hiszi helyesnek, az: hívő. Mert aki a szeretetben hisz, aki a jóságban és az önzetlenségben hisz, aki embertársai és a természet tiszteletében hisz, aki a művészetekben és a tudományokban hisz, az Istenben hisz. Albert Einstein így fogalmazott: „A tudomány vallás nélkül sánta, a vallás tudomány nélkül vak.” Az élet és a halál elfogadása az egyik legnehezebb kérdés, amivel a hit foglalkozik. Anélkül, hogy ebbe komolyan belemerülnénk, az egyik legszebb mondás, ami valaha ezzel kapcsolatban született, az ókorból, a kereszténység előtti időkből származik. Rövid, és minden benne van. Így szól: sapiens non timet mortem. Vagyis a bölcs nem fél a haláltól.

Ismét kénytelen vagyok egy rövid kitérőt tenni a jelenbe, mert a történet idősíkjá óta lerakódott több mint fél emberöltő sok mindent más megvilágításba helyez, és ma már nem ugyanaz vagyok, mint aki akkor voltam. Ezzel minden ember így van, csakhogy!

Csakhogy Szigeti atya tanításai azóta nemhogy elhalványultak, hanem az idő múltával egyre erősebb megvilágításba kerülnek, mint a próféciák. Főleg az egyházzal kapcsolatos megállapításai, illetve jóslatai.

De mielőtt erre rátérnék, el kell, hogy meséljem egyik gyönyörű és bennem igen mély nyomot hagyó élményemet. Jóval a börtönének után részt vettem egy dél-olaszországi autóbuszos társasutazáson, amelynek

egyik állomása San Giovanni Rotondo volt. Itt építette fel Pio padre, azaz Pio atya adományokból „a szenvedés enyhítésének a házát”, egy korszerűen berendezett kórházat a szegények gyógyítására. Az atyát már életében szentként tisztelték, ezért 1968-ban bekövetkezett halála után rengeteg zárandó kereste fel a helyet, amely erre nem volt felkészülve. Megbízták ezért Renzo Piano olasz építész, hogy tervezze meg a zárandók helyét. Ide érkeztem meg egy kissé ködös, esős őszi napon. Már a hegyen ülő kórház is sokkal nagyobb, mint gondoltam. Látszott, hogy a lábához simuló, ma is fejlődő kis település teljes egészében a zárandók befogadására jött létre. Megállt a busz az erre a célra épített nagy parkolóhelyen, és ettől kezdve úgy éreztem magam, mint egy furcsa, valószínűtlen álomban. Pio atya tiszteletére templom épült a kórháztól balra a hegyen, amelyet több irányból meg lehetett közelíteni. Az altemplomban látható Pio atya földi maradványa egy kristálykoporsóban. 2008-ban került ide, miután a holttestét kihantolták, és kiderült, hogy a teste – arcát kivéve – negyven éven át épen maradt! Arcát élethű szilikonmaszk pótolja.

Amikor kiszálltam a buszból, elsőként egy monumentális kökeresztet láttam, ami uralta a magasságot. Fölfelé keskenyedett, és az amúgy is magas építményt a mesterséges perspektíva szinte a felhőkbe fúrta. Egyik irányból égre törő gyertyaciprusok által szegélyezett, hosszú út vezetett fel hozzá. A kereszt balról a templom előtt állt magányosan. Mi egy másik úton közelítettük meg a teret, ahol tulajdonképpen kezdődött, és ami a legmesszebbre esett a templomtól. Olyan hatalmas volt, hogy a másik oldalán álló épület alig látszott. Mint később megtudtam, negyvenezer hívő egyidejű befogadására szolgál.

Már ekkor elvarázsolt az építész zsenialitása. A tér ugyanis sem megalomán, sem nyomasztó nem volt. Ellenkezőleg! Szívet simogató intimitás áradt belőle. A napsütötte, fehér, nagyméretű, kvadrátos mészkőburkolat szabálytalan ritmusokban megszakadt, hogy felfedje az ősi talajt, amiben egy-egy öreg olajfa bölcsekedett az épített környezet és a természet tökéletes összhangján. Minden fa élő műalkotás, hívogató, mesélő árnyal a forró napsütésben, vagy bölcs kívárással a zivatarban. A görcsbe csavarodott, fájó törzsek megőrizték Krisztus szenvedését, és hirdetik a bölcsesség és a szeretet diadalát.

Az esernyőfordító szélben fedetlen fővel mentem fától fáig. Kézen fog-

va bevezettek a templomba. Hagytam, hogy a szemerkélő eső tisztára mossa az arcomat és a lelkemet. Azután ott találtam magam a világmindenség közepén, az ősi teremtség burkában, melynek én is része lettem. Az oltártól kiindulva, mely valahol a tér közepén helyezkedett el, hatalmas ívek törtek a magasba, hogy később, valahol a föld alatt találkozzanak eget-földet magukba zárva. Mintha születése közben most akarná elhagyni a földet, hogy a mennybe szálljon. A hatalmas rózsablak már majdnem félig kibújt a föld alól, színpompás fénnel árasztva el a hatalmas teret. Bárhol jártam, le tudtam ülni valahová. Gyönyörű, illatos élővirág zuhatagok buktak át a hótiszta, fehérmárvány domborművekkel szegélyezett ágyások oldalain. A hatalmas tér szelíden, óvón simult rám.

Ezen kívül csak egyetlen templomban éreztem ilyen áhítatot, Isten és az emberi alkotás térdre kényszerítő egységét: Barcelonában, Gaudi Sagrada Família katedrálisában.

Mivel korábban nagyon keveset tudtam Pio atyáról, itthon utánanéztem az életének. Meglepően sok anyagot találtam róla, és közben eszembe jutott Szigeti József atya. Nem lehetett nem észrevenni a párhuzamot, a hasonlóságot.

Mikor Pio atya fejében megszületett a gondolat, hogy felépíti a szegények kórházát, orvos barátját, Guglielmo Sanguinettit kérte meg az építés szervezésével. Ő azt válaszolta, hogy nem vállalhat egy ilyen jellegű munkát, mert nem hisz Istenben. Pio atya erre azt mondta: nem baj, elég, ha Isten hisz benned. Ettől kezdve Sanguinetti rögeszméjévé vált a kórház létrehozása. Segített minden akadályt elhárítani, és befejezte a művet.

Mit mondott nekem Szigeti atya? Azt, hogy tulajdonképpen mindenki hívő, aki úgy él.

Pio atya kérte Istent, hogy átvehessen valamit a világ szenvedéséből. Szigeti atya önként vállalta a börtön kegyetlen megpróbáltatásait, hogy hivatását ott gyakorolja, ahol a legnagyobb szükség van rá.

Pio atya alázatosan elfogadta az igazságtalan bántalmazásokat, ha róla volt szó, de kiállt a barátaiért és a kórház építéséért. Jelen voltam, amikor Szigeti atya az íztelen ebéd miatt reklamálónak azt mondta: ne szidjátok a mindennapi kenyerünket. Ez itt nagyon finom. És mosolyogva, üdvözült arccal elkezdte enni a moslékot, mintha a világ legjobb ételét enné. Erre mindenki elszégyellte magát. Egy alkalommal tíz nap

sötétzárkára ítélték, mert megtagadta egy politikai broszúra görögre fordítását. Mikor kiengedték a sötétzárkából, megköszönte a kitűnő lehetőséget, hogy végre oly sok idő után zavartalan, elmélyült lelki gyakorlatot tarthatott.

Nem akarom a két embert összehasonlítani. Nem is lehet. Más a kor, és más a politikai környezet. De a két magatartási formát igen! Mert az ugyanaz. Mint ahogyan a motiváció is: önzetlenül szeretni embertársainkat, és áldozatot hozni értük. Oly sokan próbálják a világunkat megrontani, hogy nagy szükség van azokra, akik gyógyítani szeretnék.

Szigeti atya hatására teljesen más nézőpontból láttam az egyházat is, mint korábban. Rájöttem, hogy a kritikák nagy része, vagy talán az egésze valóban a gimnáziumban belénk sulykolt agymosás következménye. Emlékszem, a történelem tanárunk milyen hevesen, szinte gyűlölettel beszélt a katolikus egyházról, ahányszor csak szóba került. A történelemről beszélve erre elég gyakran került sor. Kegyeletből nem írom le a nevét, mi egymás között csak Lalának hívtuk, és nem tartozott a népszerű tanáraink közé.

– Úgy nézd az egyházat, mint valós hatalommal rendelkező, független országot, melynek erkölcsi alapon bárki a polgára lehet – mondta Szigeti atya. – Bármely más hatalommal ellentétben gazdagsága nem a tagjai gazdagságán alapszik. Tisztségviselőinek biztosítja a munkához szükséges körülményeket, akik ezen felül mást nem is igényelnek. Feladatuk egyszerű és időtlen: boldoggá tenni az Embert. Magas műveltségű tudósok vezetik, akik pontosan tudják, hogy mit miért tesznek. Az egyház hagyománytisztelő, de nem igaz, hogy tudományellenes, hiszen volt idő, amikor továbbvitte a tudományokat. Döntéseit kollektív bölcsesség alapján hozza, amelyeknek mindig van értelmük. Mivel emberek alkotják, követhet el hibákat, ezekből azonban mindig tanul. Létjogosultsága és küldetése azonban nem ebben rejlik. Sokan támadták, és támadják napjainkban is. Ebből is látszik, hogy valamit jól csinál. Eljön majd az idő, amikor a jelenlegi pénzcentrikus közgazdaság csődbe megy, mert nem tud hová fejlődni. Az olyan tudósokat, mint Rudolf Steiner, nem hallgatják meg. Az emberek minden vágya leszűkül a pénz birtoklására, és ennek érdekében hajlandóak bármit elkövetni. Gondolj csak egy másik régi figyelmeztetésre, szimbólumrendszerre, melyre olyan sok művész hívta már föl a figyelmünket, mégsem tanulnak belőle azok, akik

tehetnének ellene. Gondold csak át az aranyborjú fogalmát! Vagy azt, hogy mit jelent, ha valaki eladja a Sátánnak a lelkét! Napjainkban néhány hatalom az emberek többségének csak annyi javat juttat vissza az általuk megtermeltből, amennyi a minimális létfenntartáshoz elég. Ez pedig, akárhogy is csúrrjuk-csavarjuk, a rabszolgaság definíciója.

Máshol többet juttat, hiszen a tömegtermelés által keletkezett rengeteg árut és szolgáltatást valakinek el kell adni, másként az amúgy is ingatag rendszer összeomlik. A hatalom nem törődik az egyén tiltakozásával, mert nem jelent rá veszélyt. Aki veszélyt jelenthet számára, azt vagy megveszi, vagy elhallgattatja. És itt jön majd el az egyház igazi szerepe! Ugyanis van annyira erős, hogy sem megvásárolni, sem elhallgattatni nem lehet. Pláne másokkal együtt nem. Más egyházakkal összefogva talán visszavezetheti a jelenleg súlyosan beteg Embert a valós értékek birodalmába, oda, ami egyedül méltó a Teremtő saját képére alkotott emberéhez, a homo sapienshez – magyarázta nekem az atya.

Ezek a gondolatok akkoriban nekem túl távolinak, utópisztikusnak tűntek. Ma már nem annyira, pedig mindössze néhány évtized telt el.

II. János Pál pápa 1983-ban Lengyelországba utazott, és találkozott Jaruzelskivel, aki a Szolidaritás megmozdulásai ellen szükségállapotot vezetett be. A húsz percre tervezett találkozás másfél órán át tartott. Utána nem sokkal a tábornok feloldotta a szükségállapotot. A későbbiekben erről így nyilatkozott: „mélyrehatóan megváltoztatta az életemet a II. János Pál pápával való találkozásom.” A pápa az intelmek ellenére ellátogatott a Gdansk-i Hajógyárba is, ahol találkozott Lech Walesával, jelentősen felgyorsítva ezzel a kertek alatt lopakodó rendszerváltások kelet-európai folyamatát. A Vatikán nem véletlenül választott lengyel pápát ezekben az időkben.

Azóta tudom azt is, amit Szigeti atya már nem tudhatott. 2013. március 13-a óta az argentin püspök, Ferenc pápa, a „szegények pápája” vezeti a katolikus egyházat, aki nemrég kijelentette, hogy az evolúció és az ősrobbanás elmélete nem ellentétes az egyház tanaival, az Istenben való hittel. Az ő megválasztása sem lehetett véletlen.

Szigeti atya tehát sok tekintetben prófétának bizonyult, ehhez azonban nem okvetlenül kellett látnoki képességekkel rendelkeznie. Átfogó, széles látókörű, tudása és alkotó, elemző elméje alkalmassá tette rá, hogy előre valószínűsítse a folyamatokat.

Nem is ez emelte őt számomra mindenekfölött álló emberré, hanem az, amit tett. Az a hősie, önfeláldozó, hihetetlenül bátor magatartás, amiről, amikor én bent voltam, már csak nagyon kevés ember tudott. Amivel sohasem dicsekedett, és amit én is csak azoktól a kevesektől tudok, akik a börtönben meséltek róla. Azoktól, akik áhítattal ejtették ki a nevét, amikor az atya történetéről és tevékenységéről meséltek.

Ötvenhatos szabadulása után Szigeti atyát ötvenhét tavaszán újra letartóztatták, és ezzel belekerült a tomboló, őrző, velőt bomlasztó terror haláltáncába. Oda, ahol a rettegéstől sötét és nyúlós lett a levegő. Oda, ahol naponta tömte feneketlen bendőjét a sötét, hajnali udvaron kushadó, halálszagú akasztófa, tátott szájából sikolyokat bőföve, amelyek bekúsztak a zárkaajtók alatt, és faggyá dermesztették a reményt. Oda, ahol a jó elvtársak, Borbély János, Ledényi Ferenc, Mátyás Miklós, Tusek Gusztáv, Vida Ferenc, hogy csak a „legnagyobbakat” említsem, készséggel gondoskodtak a fenevad táplálásáról. Eörsi László történész szerint legalább kettőszázhuszonöt embert küldtek halálba az ötvenhatos összefüggő események miatt. A börtön hangulatáról pedig az idelent szolgáló jó elvtársak gondoskodtak. Például a korábban említett Fónay Jenő barátomról, akinek az akasztófa alatt, kötéllel a nyakában hirdették ki, hogy kegyelmet kapott. Vagy Mányi Erzsébetéről, akit Mátyás Miklós húsz évesen halálra ítélt, mert a gyulavári határőrlaktanyából fegyvereket hozott el. Amikor a fiatal lány kétségbeesésében sírva fakadt, gúnyos mosollyal így „vigasztalta”: ne féljen, a kivégzés általában nem tart sokáig.

Ebbe a reményét veszített, tébolyult, sötétbe zárt környezetbe lépett be az atya, és azonnal elkezdte a hivatását gyakorolni olyan körülmények között, ahol ez minden józan emberi számítás szerint abszolúte lehetetlen volt. De ő ezt a szót nem ismerte. Racionális elmével felmérte a lehetőségeket, hol tudna szót váltani halálraítélt rabtársaival, és hol a leggyengébb az ellenőrzés. Figyelt, és rájött a megoldásra. A rabokat naponta közös sétára vitték a börtönudvarra, ahol szigorú felügyelet alatt libasorban, egymástól legalább egy méter távolságban gyalogoltak körbe-körbe, nehogy valaki át tudjon adni valamit a társának. Mindezt néma csendben, csak a bakancsok kopogtak a kerámiton furcsa, elvesző ritmusban. Csak lehajtott fejjel, suttogva lehetett szót váltani, azt is csak olyankor, amikor egy-két másodpercre két szomszédos őr közé kerültek,

akik egy belső kört alakítottak ki az udvar közepe felé. Vagy olyankor – és ez volt a kevésbé rizikós –, amikor egy velük szimpatizáló őr mellett haladtak el. Bár a munkahelyeket kivéve ez volt a zárkán kívüli találkozás egyetlen lehetősége, nem volt alkalmas arra, hogy az atya vigaszt nyújtson, vagy hogy bárkit hite szerint felkészítsen a halálra.

Ámde a raboknak az udvarig valahogyan el kellett jutniuk. És ezt használta ki az atya. A lépcsőházat! Azt ugyanis lehetetlen volt ellenőrizni.

Az őrkettesével jártak. Kinyitották a cellaajtókat, és a rabokat kiállították a függőfolyosóra. Amikor mindenki kint állt, a foglyokat elindították. Az egyik őr elől ment, a másik hátul. Amikor elérték a viszonylag szűk lépcsőházat, felborult a rend. Mindenki tudta, hogy az ellenőrzés számára ez a leggyengébb szakasz, ezért igyekeztek minél gyorsabban áthajtani rajta az embereket. A lépcsőn viszont nem lehet futni. A sietség azt eredményezte, hogy az egymástól viszonylag távol induló elítéltek egymás mellé kerülhettek, és így a sorrend is felbomlott, ami természetesen a sétaudvaron is megmaradt. A bakancsok kopogása elnyomott minden más zajt, a halkan kiejtett szavakat nem lehetett meghallani. A káoszról, mint igazgyöngyök, hosszú, végtelen másodpercek születnek, ezalatt az atya repült, mint az angyal. Vigasztalt, feloldozott, megfogta a kezeket. Végtelen erő áradt belőle. Felengedett körülötte a fagy, és a zaklatott lelkekből a megnyugvás kiszorította a vergődő rémületet, a halálba induló egyedüllét iszonyatát. Gyászmisét mondott a meggyilkoltakért, és híre a rabok között szinte mindenhová elért.

Szigeti atya eloszlatta a rettegést, a másodperceket egy időn túli világba nyújtotta át, mindenre futotta az idejéből, és minden szenvedőhöz igyekezett eljutni. Megtanult úgy beszélni, hogy közben nem mozgott a szája. Nyugalma, határozottsága és profizmusa hatékonyan ellensúlyozta a terror pszichózisát.

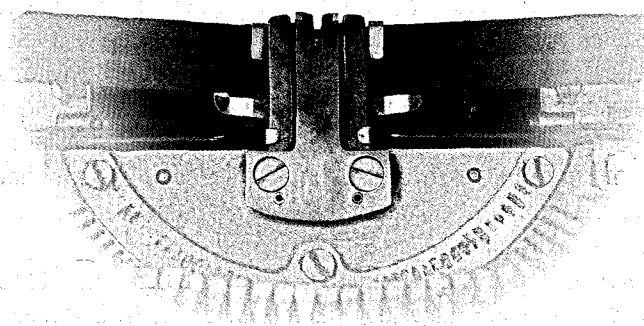
Mert erről volt szó! Aki fegyvert fog a hazája védelmében, az számol azzal a lehetőséggel, hogy meghalhat. De csak nagyon kevesen képesek ellenállni a rafinált lelki kínzásoknak, amik idővel a legerősebb embert is megtörik. A KGB-ben erre kitűnő szakemberek álltak rendelkezésre, a magyar elvtársak pedig szívesen tanultak.

De Szigeti József atyával senki sem számolt! Senki nem számolt a hit erejével, azzal, hogy egyedül képes megtörni a gonosz hatalmát. Dohány Pálné: „Megemlékezés a 100 éve született SZIGETI JÓZSEF domonkos

atyáról Budapesten 2007. április 14-én, a Mester és tanítványok címmel megtartott baráti találkozó alkalmából” című művében így ír: „Szeretünk volna többet megismerni, de csak itt-ott villantott fel egy-egy eseményt a börtönélet idejéből. Egyetlen dolog azonban többször is visszatért: a pasztorációt soha egyetlen pillanatra sem adta fel. Hűséges maradt papi hivatásához, és ahhoz az elhatározáshoz, hogy miért is nem volt hajlandó 1956-ban hazáját elhagyni. Ez volt az ő életének, hivatásának hűséggel betöltött és megélt útja.”

Ez számomra a legszebb és legőszintébb írás, amit róla olvastam. Sajnos, mint arról meggyőződtem, ma már a szerzetesek sem mind ismerik a nevét. De hadd idézzek még valakit, aki emlékszik Szigeti József atyára. Georges Cottier, aki II. János Pál mellett a Pápai Ház teológusa volt, ezt írta: „Megkaptam az értesítést Szigeti atya haláláról. Emlékszem a vele való találkozásra, a fényre, amely belőle áradt, a fényre, amelyet Isten adott nektek a sötétség éve alatt. Róma 2001. szeptember 17.”

Rózsa a hómezőn

Sokat gondolkoztam, hogy ezt a történetet egyáltalán elmondjam-e. Ezt a történetet, amit annak idején mindössze hat ember ismert, és mára már – ez majdnem biztos – csak én. Ezt a történetet, mely, ha annak idején kiderül, embereket tett volna tönkre nagyon hosszú időre.

Végül két dolog miatt úgy döntöttem, hogy mégis elmesélem. Egyrészt, mert a szereplőket ma már nem lehet kérdőre vonni, mivel nagy valószínűséggel már senki sem él közülük, és különben sem írok le semmi olyat, amiről bárki következtetni tudna kilétükre. Másrészt úgy érzem, ha elhallgatnám, az olyan volna, mintha hazudnék.

A börtön őrei és az elítéltek között általában zsigeri ellentét van, hiszen ugyanazon intézmény két ellentétes pólusához tartoznak. Ha egy őr tisztességesen viselkedik, vagy netán szánalmat érez egy rabbal szemben, az nem jelenti azt, hogy adott esetben ne akadályozná meg őt a szökésben. És fordítva: hiába elnéző vagy emberséges egy őr, hiába szálít híreket, ha tiltott dolgot művelek, nem fogom őt abba beavatni. Már csak az ő érdekében sem.

Ez az ősi alapfelállás rogyant meg kissé ötvenhat után, legalábbis ami az őrköt illeti. Ugyanis sokan közülük egyetértettek a szabadságharc eszméjével. Ezért alkalmaztak görög foglárakat – mint korábban

említettem –, és ezért figyeltették őket a soraikba beépített spidikkel, akik az előrejutás reményében hajlandóak voltak elárulni kollégáikat.

A hatalomnak az volt a célja, hogy mindenki féljen mindenkitől, és ezt nagyjából el is érte. De, mint általában, a hatalom sose számol az érzelmeikkel és ezek hatásaival. Nem számol az emberben megjelenő Teremtővel, nem számol azzal, hogy van, ami még az életnél is becsebb az ember számára. Ezért vannak törvényszerűen bukásra ítélve a félelemre épülő rendszerek, és ezt a történelem számtalanszor bebizonyította. Aki egy cél érdekében képes a saját életét feláldozni, az ellen nincs védekezés. Ha egy kritikus tömeg úgy gondolja, hogy még a halál is jobb annál, mint ami van, bekövetkezik a robbanás, és az elnyomó hatalom összeomlik. A robbanást előidéző szikra pedig általában egy személy, aki hajlandó a kritikus tömeg élére állni.

Persze az élet feláldozása kétélű fegyver, amit rosszra is lehet használni. Ha egy érdekcsoport úgy tudja fanatizálni egyes tagjait, hogy azok képesek legyenek az öngyilkosságra, átmenetileg látványos sikereket érhet el. Ez éppen olyan megrázó vagy félelmet keltő, mint az önmagukat felgyújtó magányos tiltakozók.

Csak hogy a két viselkedési forma között óriási különbség van. Akik végső kétségbeesésükben a terror ellen fordulnak, azok soha nem akarnak meghalni, sőt, győzni szeretnének. Hiszen az áldozatnak csak úgy van értelme, ha esély van a győzelemre. De eljutottak egy olyan szintre, ahol az esetleges halál többé már nem számít visszatartó erőnek. Sokat lehetne erről beszélni, de nem véletlen, hogy a vallások általában tiltják a szándékos öngyilkosságot.

A börtönörök politikai bizonytalansága sok problémát okozott a hatalomnak. Mivel örökből hiány volt, „helytelen magatartás” esetén elbocsátás helyett általában az áthelyezést választották. A fogház egyik részét elzárták a másiktól, és itt őrizték a női rabokat. Itt az őrszemélyzet is nőkből állt. Az egyik fiatal foglárnök, aki szimpátiával viseltetett a forradalommal szemben, rendszeresen ellátta hírekkel a bent lévő ötvenhatos női elítélteket. Nyílt volt, naiv és óvatlan. Az egyik kolléganője könnyedén a bizalmába férközött, majd följelentette. Bizonyítani ugyan nem sikerült semmit, de meghurcolták. Ahhoz, hogy bizonyítani tudják, amit megtudtak, szükség lett volna legalább egy elítélt vallomására. Ezt azonban még a beigért előnyökért cserébe sem kapták meg senkitől.

A foglárnököt a vizsgálat idejére felfüggesztették, majd a veszélyességi pótlék megvonása mellett próbaidőre áthelyezték a férfi részlegbe, egy olyan munkahelyre, ahol közvetlenül nem érintkezhetett a rabokkal. Dolgozott ugyan ezen a helyen négy politikai elítélt, de nem az ő feladata volt a munkájuk ellenőrzése, hanem a főnökéé. Elméletileg persze találkozhatott velük, de a vezetőség úgy ítélte meg, hogy ez nem jelent olyan veszélyt, amiért pótlék járna.

A foglárnök viszont az új főnökétől már előre félt, mert az megkérdőjelezhetetlen tekintély volt, akitől még az operatív tiszt is tartott. Már a háború előtt párttag volt, ráadásul a Partizánszövetség tisztségviselője, mert Tito alatt harcolt a németek ellen. A foglárnök úgy gondolta, azért helyezték ide, hogy szigorú felügyelet alatt álljon, még a gondolatait is ellenőrzés alatt tartsák. Így kezdett ismerkedni az új feladatával: sérült lélekkel, a csalódástól bizalmatlanul, begubózva gyenge csigaházába. Mint minden nyílt, őszinte ember, akit e tulajdonsága miatt csalódás ért, ő is úgy gondolta, soha többé nem lesz képes megbízni senkiben. A női politikai elítélteket érezte magához a legközelebb, mert tudta, hogy egyedül ők nem árulták el. Velük viszont már nem találkozhatott.

Ilyen állapotban hívta be őt az új főnöke eligazításra. Teljesen más lett, mint amire számított. A főnök leültette, hosszan, komolyan, mérlegelőn nézett rá, és bár akkora volt, mint egy medve, a foglárnök félelme valahogyan egy csapásra elmúlt. A hangja halk volt, mély, magabiztos és megnyugtató. Nyoma sem volt benne sietségnek, kioktatásnak vagy türelmetlenségnek. Lassan és körültekintően fogalmazott. A hallgatójának az volt a benyomása, hogy jelen pillanatban ez a legfontosabb beszélgetés a világon. Mióta ebben az intézményben dolgozott, először érezte úgy, hogy emberszámba veszik, és nem csak egy figura a sakktáblán, akitől elvárják, hogy gondolkodás nélkül végrehajtsa a kapott parancsokat. Megtudta, hogy mi lesz a feladata, és azt is, mit várnak el tőle.

– Kedves kolléganő! Ez egy fegyveres testület, még akkor is, ha idebent biztonsági okokból nem hordunk fegyvert. Bizonyára megkapta a szükséges alapképzést, tehát ezt tudja. Azt is tudja, hogy itt veszélyes bűnözőket őrzünk. Jelenleg ugyan tele vagyunk politikaiakkal, de remélem, ez csak átmeneti állapot, mert ők valójában nem idevalók. Amit viszont nem tud, mert sajnos ma erre nem készítik fel a kollégákat, az

a következő. Ilyen munkát csak egymás iránti feltétlen bizalommal, bajtársi alapon lehet ellátni. Háborúban ez sokkal egyszerűbb, mert ott nyilvánvaló, hogy ki az ellenség. Ott az árulókat meg kell semmisíteni, nehogy ártani tudjanak. Itt, a falakon belül, sajnos ez sokkal bonyolultabb. Itt az eligazodáshoz tiszta, racionális gondolkodás kell. Tudom, hogy mi történt magával. Elárulták, ráadásul intézményesen, felsőbb jóváhagyással, bután, az esetleges következményekkel nem törődve. Azt teszik labilissá, ami itt bent a legfontosabb, a bajtársiasságot. Felejtse el, amit a politikai fejtágításokon a fejébe vertek! Ezek stratégiai szempontból egetverő marhaságok. Olyanok találták ki, akik soha nem voltak háborúban, és egy esetleges börtönlázadás esetén soha nem kerülnek életveszélybe. Nekünk nem az a dolgunk, hogy politizáljunk, hanem az, hogy a hazánkat védjük a veszélyes elemektől, nehogy azok elszabaduljanak. De gyűlölnünk sem szabad őket, mert akkor valamit érzelmi alapon fogunk tenni, ami miatt meghalhatunk. Különböztetnem sem hiszem, hogy az ember eredendően rossz, és soha nem változhat meg. Még akkor sem, ha itt a legtöbb példa sajnos ezt mutatja. Tehát mi az, amit elvárok magától? Otthon azt csinál, amit akar, nem érdekel, hacsak nem szeretne valamiben tanácsot kérni. Itt viszont nem lehet magánélete. Nem tehet, és nem mondhat senkinek olyat, amiről ne tudnék, vagy amit előzetesen nem beszéltünk meg. Maga is tudni fog minden itteni utamról, tettemről, beszélgetésemről. A bizalmat nem lehet másképp kiérdemelni. Ne felejtse el, hogy én vagyok a közvetlen előljárója, tehát magának más nem adhat parancsot. Ha azt mondják, hogy úgysem fogom megtudni, ne áltassa magát. Megtudom. Ha mégis olyan helyzetbe kerülne, hogy nem tud ellentmondani, utána azonnal tájékoztasson, és mondja meg, hogy így fog tenni, mert én parancsba adtam. Garantálom, hogy senki nem fogja magát emiatt szankcionálni, és amíg így tesz, addig biztonságban érezheti magát.

Világos, tiszta, egyszerű felállás. Végre volt mihez igazodnia. Hálát és mély barátságot kezdett érezni a főnöke iránt. Nem értette, miért és hogyan alakult ki félelmetes híre. Mikor ezt megemlítette, azt a választ kapta: örüljön neki, hogy nem tudja.

A foglárnök ezzel elkezdte a munkáját. Egyre jobban bántotta, hogy nem ugyanúgy gondolkodik, ahogyan a főnöke. Néhány héttel később összeszedte a bátorságát, és kihallgatást kért. Elmondta, hogy szégyelli

magát, mert csupa jót kapott, visszatért az önbecsülése, de úgy érzi, hogy elhallgatott valamit, és ez egy ideje bántja.

– Ismerem az elkötelezettségét a szocialista eszme iránt. Tudom, hogy harcolt a nácik ellen, és azt is tudom, hogy megsebesült. Egyébként ezt mindenki tudja. Őszintén tisztetem, és nagyon jó embernek tartom. Mindenben, amit idáig tanítani próbált, azonosulni tudtam a nézeteivel. Ezért is érzem úgy, hogy becsaptam, mert ugyan soha nem beszéltünk róla, de én nem értek egyet a politikai elítéltek kivégzésével, sőt, a fogvatartásukkal sem. Ezért, ha ön úgy gondolja, hogy emiatt nem tudom jól ellátni a munkámat, leszerелеk. Tudom, hogy önnek milyen fontos a tisztesség, és én nem akarok éppen önnel szemben tisztességtelenül viselkedni, mert nem érdemli meg.

– Azt hiszi, hogy én ezt nem tudtam? Mindenesetre köszönöm, hogy végre elmondta. Tudja, kedves kolléganő, ha valaki ilyen munkát végez, csak akkor tudja jól csinálni, ha nem halt ki belőle az empátia. Mindenesetre egyet ne felejtsem el: én sem értek egyet azzal, amit a háború után egyesek a szocialista eszme takarója alatt elkövettek, de soha nem egy eszme, hanem mindig az emberek felelősek az elkövetett gaztettekért. És erre számos példát lehetne felhozni. Tudomásul vettem, amit mondt, ezt a témát lezártuk.

A következő lépés az volt, hogy a főnök visszaadatta a veszélyességi pótlékot azzal az indoklással, hogy többé nem lehet elkerülni az elítéltekkel való munkahelyi kapcsolatot, mivel a betanítás után az elvtársnő lesz az itt dolgozó rabok közvetlen főnöke. Úgy tűnt, hogy végre rendbe jön a foglárnök élete, újra tud hinni az emberekben, és tervezni tudja a jövőt. De nem egészen így történt. Néha meglepően jelentéktelennek, hétköznapiak tűnő, apró történések indítanak el olyan lavinát, ami tartósan képes átrendezni a völgy arculatát. Ezt a lavinát jelen esetben egy kötelező protokolltalálkozás indította el. A főnök összehívta az ott dolgozó négy politikai elítélteket, és bemutatta az új kolléganőt, akitől „mától kezdve a közvetlen parancsokat kapják”.

Anyi történt, hogy valahol egy munkahelyi értekezletet tartottak.

Anyi történt, hogy ezen az értekezleten két kiválasztott ember megállta egymást. Két ember. Sok olyan embérpár van, akik térben, korban és időben soha nem találkoznak, és így élnek le átlagos életüket. A többség soha nem képes felfogni azt a csodát, amit egy ilyen találkozás

létrehoz. És ők alkotják azt a tömeget, amely meghatározza azt az erkölcsöt, amit ők a józan ész erkölcsének neveznek, és attól eltérőt nem is hajlandók elfogadni.

De ahogyan a lavinát nem lehet feltartóztatni, úgy a világ összes Montague-ja és Capuletje is kevés ahhoz, hogy egy ilyen csoda útjába álljon. Mert itt nem a hormonok játéka zajlik. Nem lehet a logikára hivatkozni ott, ahol nem létezik logika, megfontolás, mérlegelés és félelem. Mert ezek földi dolgok csupán, és semmi közülük nincs ahhoz, ami ilyenkor történik. Ilyenkor, amikor lényegtelen a haj vagy a szem színe, a magasság, a hang, az életkor vagy bármi más, mert ezek együtt mind a lelkükbe vannak kódolva, születésük pillanatától.

Számukra ennél tökéletesebb világ nem létezik. Szívdobogtató csoda az, ahogyan a másik lép. Ahogy a kezét felemeli, ahogy a vállát felhúzza. A világ összes embere tökéletlen hozzá képest, és rejtély, hogy ezt más nem látja, pedig kézenfekvő. A körmén lévő kicsiny holdacska a legtökéletesebb forma, amit idáig még senki nem fedezett fel és nem rajzolt le. A hangja úgy rezonál a másikban, hogy egy idő után már úgy érzi, ő rezeg ezen a hullámhosszon, és csak most jön rá, hogy ez mindig is így volt, csak eddig nem figyelt fel rá. Ha megfogják egymás kezét, nem tudják, melyik kié, mert úgy érzik, hogy a kettő ugyanaz, és nem tudják, hogy melyiküké van melyikükében. Teljes bizonyossággal érzik, hogy idáig csak félemberek voltak, és csak együtt lettek egész. És egész emberként teljesen másképp látják a világot. Illetve most jönnek rá, hogy idáig nem is látták! Előjönnek kora gyerekkoruk emlékei, amikor először észleltek bárányfelhőt vagy egy pillangó röptét. Most értik meg, hogy ugyanúgy, ahogyan akkor, most sem a szemükkel, hanem egész lényükkel fogadják magukba a világot. A világot, mely mindig új, percről percre változik. Apró csodák zajlanak mindenütt, és a mesék apró tündérei örömmel üdvözlük őket ismét abban az országban, amiben már nem is hittek. Boldogan és irigykedés nélkül üdvözlnek minden szépséget, mint testvért, mint olyat, aki vagy ami a környezetükhöz tartozik. Újra meg akarják váltani a világot, valami nagyot és maradandót szeretnének alkotni, de már nem a babérkoszorú miatt, hanem azért, hogy a másik büszke lehessen rájuk, és méltónak tartsa magához. Eszükbe jut egy jól ismert darab, amit eddig nem értettek, de most már tudják, mit jelent:

„A nagy mennybolt két legszebb csillaga
Megkérte tán szemét, hogy fent ragyogjon
Ég mezőin, míg ők bujdokolnak.
Ha szeme égne fent, s csillag arcán:
Tündöklő arca elsápasztaná
A csillagot, mint napvilág a mécesst,
S az égen napként sütné fel szeme,
Hogy minden madár hajnalt zengene.”

(Shakespeare: Rómeó és Júlia.
Részlet. Mészöly Dezső fordítása.)

Ettől kezdve egyik a másikért jó, érte kedves, érte erős, érte tehetséges, és érte nem lesz soha többé rossz, legalábbis szándékosan nem.

Mi, többiek döbbenetben álltunk, mert megéreztük. Mindannyian! Megéreztük, mint a friss kalács illatát, hallottuk, mint a tiszta víz csobogását, láttuk, mint az erdőből hirtelen előbukkanó, napfényes tisztás bólogató virágait. És féltünk. Féltettük a csodát, mely oly törékenynek tűnt, féltettük attól, hogy a disznófejű nagyurak szörnyű bűnnek fogják minősíteni.

De csak akkor, ha megtudják.

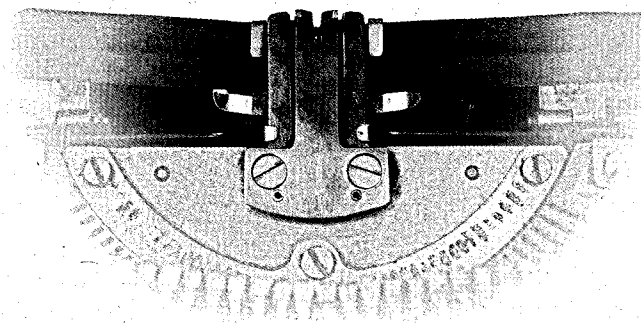
De nem tudták meg.

Mintha szótlán, titkos esküt tettünk volna. Soha senki közülünk nem említette, mintha nem is létezne. Közben éreztük, hogy egy törékeny csillagköd rejtekébe bújtunk, és amíg hűségeselek maradunk ehhez az eskühöz, addig eltakar minket.

Nem tudom, meddig tartott a varázslat. Én nemsokára más munkahelyre kerültem, de még ma is érzem az erőt, ami egy csoda születéséhez láncolt, és ami ott egy minden más, ránk kényszerített valóságtól független, új emberi közösséget hozott létre. Olyan közösséget, amelyben nem létezett alá- vagy fölérendeltség, őr vagy ráb, csak az Ember. És ez az Isten által teremtetten homo sapiens olyan próbatételt állt ki ott becsülettel, amely méltóvá tette őt a névre, amit viselt.

A névre, és ezáltal a reményre, hogy túléljük, mert mi többen vagyunk. Sajnos ma már tudom, hogy nem csak a testet, hanem a lelket is meg lehet kínozni. De, fizikai valónkkal ellentétben, a lelket soha nem lehet börtönbe zárni.

A veréb

Egyik nap zárkám szűkre szabott ablakából álmodoztam az égre, amikor a párkányra rebbent egy apró, ismerős kis madár. Egy veréb. Pici csillogó szemével rám nézett, vidáman ugrott kettőt-hármat, mondott valamit cérnácska hangján, majd elreppent.

Álmos merengésembe követ dobtak, ahol a gondolat keltette lusta vízgyűrűk a végén szél korbácsolta hullámokká duzzadtak.

Az első hullámocska azt mondta: milyen kedves kis jelenség! Majd: érdekes, mióta itt vagyok, még sosem láttam madarat...

Aztán teljesen éber lettem. Na nem! Lehetetlen! Ez teljesen ki van zárva. Hogy ez a veréb nekem üzent, nekem mondott valamit... Mese!... Börtönlegenda, hiedelem csupán, hogy a szabadság előhírnökeként a tömlőc ablakára szálló madár jelzi a közeli szabadulást. Ráadásul egyértelműen, csak annak, akit érint?... Ezt senki nem gondolhatja komolyan...

De hát láttam!... És egyedül láttam... És miért vagyok ma egyedül?... Miért nem vittek ma dolgozni?... Azért, mert ma lesz a harmadolási tárgyalásom.

Az imént éppen ezen merengtem. Valóban csak formáság lesz? A törvény szerint ugyanis annak, aki először volt börtönben, és ott nem volt

vele különösebb probléma, annak a büntetését harmadolták, és az utolsó harmadot feltételes szabadlábon tölthette. Aki másodszor is visszakérült, annak még egyszer járt ez a lehetőség, de a kedvezmény már csak a bíróság által kiszabott idő egynegyed részére vonatkozott. Akit pedig harmadszor is elítéltek, az visszaesőnek számított, és többé ilyen jellegű kedvezményre nem számíthatott. Ezért kellett Szigeti atyának az utolsó tízéves büntetését maradéktalanul kitöltenie.

Nem akartam tudomásul venni a történeteket, de nem ment. Ha felszólítanak, hogy ne gondolj fehér elefántra, biztosan arra fogsz gondolni. De hát mi történt? Semmi. Egy veréb az ablakpárkányra szállt. Hogy ma tárgyalnak a szabadulásomról, az pedig véletlen egybeesés.

Akkor mi zaklatott fel ennyire? Aztán eszembe jutott. Egyszer már találkoztam ezzel a történettel.

Még gimnáziumba jártam, annak is a legelején tartottam, amikor édesanyám végre újból férjhez ment, én pedig az igazi mellett szert tettem egy nevelőapára is. Ő volt a már korábban említett Szabó László, akit ötvenhat után az állami ünnepek előtt egy ideig rendszeresen begyűjtöttek. Volt a könyvtárában egy könyv, ami rabul ejtett. Csak úgy hívtam: A Könyv. Egy első kiadású, 1874-es Petőfi összes, Szabó Ervin hagyatékából.

Egyébként is szerettem a könyveket. Emlékszem, mekkora áhítattal töltött el, amikor először láttam könyvtárat. Biztosan nem volt nagy, hiszen egy földszintes falusi ház egyik szobájának egy vagy két falát foglalta el, ám a távolság, valamint gyerekkorom padlóközeli perspektívája emlékeimben a teret tekintélyesre hízalta. Egy ügyvéd özvegyének a házában volt, ahová nagyanyám gyakorta magával cipelt, hogy addig is felügyeletet gyakoroljon fölöttem, míg ő a háziiparral kapcsolatos, éppen aktuális és minden bizonnyal igen fontos teendőit megbeszéli a törékeny, ezüsthajú nénivel. Úgy emlékszem, Ilonkának szólította, én pedig feltétel nélkül imádtam, mert megengedte, hogy ezalatt a mesébe illően szép könyveit nézegessem. Nagyok, tekintélyesek és nehezek voltak, de sokszor még így sem fért el bennük a sok tudás, mert voltak köztük egyformák szépen egymás mellé rakva, amiket a gerincükön, a felirat alatt nagy római számok jelöltek. Én addig csak a kisiskolás tankönyvemet, valamint mamikám Kincses Kalendáriumát ismertem, és el sem tudtam képzelni, hogy ilyen csodák is létezhetnek. Akkor meg is fogadtam, hogy

ha nagy leszek, nekem is lesz könyvtáram. A kedvencem Tolnai Világtörténelem sorozata volt. Kötetei alulról a második polcra, számomra is könnyen elérhető helyre voltak betéve. Mindig taláломra vettem ki egyet-egyet, magamba szívtam különös illatát, és mielőtt kinyitottam volna, sokáig, a gyerekekre jellemző alapos felfedező tekintettel jártam be a borító gyönyörű, virágmintás, furcsa főalakos világát.

Ültem a szobát borító puha, vastag szőnyegen (azt mondták, perzsa, és többet ér, mint a ház, de ezt persze nem hittem el), és lassan, izgatottan nyitottam ki valamelyiket valahol taláломra, mert már korábban tapasztaltam, hogy mindegyikben ismeretlen csodákra lelek. Már tudtam olvasni, de nem nagyon volt rá szükség, tele voltak varázslatos képekkel, amelyeket sokszor hosszú percekig kellett nézni ahhoz, hogy minden részlet előjöjjön, és megmutassa rejtett bájait, esetleg borzalmait. Természetesen bele-beleolvastam, ami akkoriban elég időrabló elfoglaltság volt, de az idő múlását akkor nem éreztem. Egy ilyen alkalommal tudtam meg, hogy a tizenhárom aradi vértanú közül négyet kegyelemből akasztás helyett golyó általi halálra ítélték. Később hosszú ideig töprengtem azon, hogyan lehet valakit kegyelemből lelőni, és vajon mi fájhat jobban, az akasztás vagy az agyonlövés. Mindig ezekkel a tudat alól érkező „várj meg, jövök” emlékekkel nyitottam ki a könyvet meseváró, délibábos hangulatban, szélvész paripákon nyargalva vagy ballagó ökrösszekéren álmodozva a cinkosan hunyorító, kiválasztásra váró csillagok alatt. Ilyenkor igazán nem is a könyvet nyitottam ki, hanem egy kaput, melyen keresztül beléptem a tizenkilencedik század őszinte, tiszta világába. Oda, ahol az Arany János Családi Körébe toppanó rogyant vállú, ősz hadfit tisztelettel fogadja a tanya gazdája. Abba a világba, ahol a magyar emberek passzív ellenállása megtörte a Bach korszakot, mert nem hajtották végre a rendeleteket, nem fizettek adót, és magyar ember nem vállalt hivatali! Igen, volt ilyen. Az egykori honvédek – hadfik – menedéket és szállást kaptak, és biztonságban érezhették magukat, mert senki nem jelentette föl őket. Igen, volt ilyen!

1867-ben Ferenc József rákényszerült a kiegyezésre.

1868-ban az Athenaeum társulat (miután idősb. Emich Gusztáv irodalmi vállalatát sikerült átvennie, és így a Petőfi hagyaték tulajdonosa lett) elhatározta, hogy végre méltó helyre teszi, rehabilitálja a hazáért halt költőóriást, és kiadja az összes verseit egy könyvben, azokat is,

amik addig nem, vagy csak megcsonkítva jelenhettek meg. A teljesség kedvéért meg kell ugyan említeni, hogy a kötetből négy költemény kimaradt (A királyok ellen, az Ausztria, az Itt a nyíl! és az Akasszátok föl), de az előszavában megemlítette őket, és utalt arra, hogy ezek a versek ma még politikai okok miatt itt nem közölhetők. Cserébe viszont a legnagyobb műgonddal készítette elő a kiadást. A művek többsége gyönyörűen tervezett iniciálékkal kezdődik, és neves hazai mestereket kértek fel, hogy kimondottan erre az alkalomra készített rajzokkal illusztrálják a kötetet. A művészek neve abc sorrendben: Greguss János, Jankó János, Keleti Gusztáv, Lotz Károly, Rauscher Lajos és Székely Bertalan. Négy évig tartottak az előkészületek, készültek a rajzok, és a végeredmény az egyik leggyönyörűbb magyar könyv lett, méltó a költő és a szabadságharc emlékéhez. Én pedig még ma is minden egyes alkalommal izgatott várakozással nyitom ki. Petőfi alfeldjé illatos virágok esti sóhaját leheli rám a lapok közül. A Szamos parti kurta kocsmá gyertyavilágos ablakai sárga visszfényt vetnek az olajos vízre, a sötétvörös, éppencsak horizonton kirajzolódik a káka rejtette fészkek felé repülő kései vadkacsák gyors szárnycsapású sziluettje. Egy szomját oltó nádi farkas óvatos neszezése egy pillanatra némaságba fagyasztja a környező békák édes nászát, hogy egy perccel később annál nagyobb hangerővel folytatódják az ezernyi pici torokból áradó andalító, édes és diadalittas harmóniába szövődő szerelmes békazene. A végtelen róna sötét bársonyán, mint kicsiny szentjánosbogarak, egymás után gyúlnak ki a táncoló pásztortüzek. A buja éjszaka végén, amikor elhallgat a csalogány, és a bagoly pihenni tér, megérinti az eget a rózsaujjú hajnal. A kora reggeli harmat apró gyémántjai alázatosra hajlítják az árvalányhaj szösze fejcskékét, a tarka gyíkok még nem keresik a kék virágú számtörvis árnyékát, és a bögölyök még nem indítanak támadást a kövér gulyák ellen. Még az egész világ a Nap születését és a békét dicséri. A szőke Tisza még a zúgva, bögve tomboló árvíz előtti csendes békében álmodozik a tengerről.

A folyó oly símán, oly szelíden
Ballagott le parttalan medrében,
Nem akarta, hogy a nap sugára
Megbotolják hajjai fodrába'.
Síma tükrén a piros sugárok,
(Mint megannyi tündér) táncot jártak,
Szinte hallott lépteik csengése,
Mint parányi sarkantyúk pengése."

(Petőfi Sándor: A Tisza. Részlet.)

De már valahol, a ködön átnéző mármarosai bércek felől, közeleg a vihar, mert a tüzesen sütő Nap délibábosra égette a delelő pusztát, s a pihegő rónaság minden kis fűszála megújulásra szomjazik. Elgyönyörködöm a tűzről pattant leányok ropogós bájaiban vagy a kispadon ülő néne huncut tekintetében. Betyárok látogatta, dőlt kéményű csárdák lapulnak a tájba, emlékeztetve az utazót a magyar lélek titkos, rebellis létére.

A gyönyörű rajzok a természet szépsége mellett életre keltik a tárgyakat, a figurákat és az arcokat. Az igazi művészet alázatával simulnak össze az ihletet adó versekkel, melyekért születtek, és amelyekkel együtt a ritkán látható, szégyenlős teljességet kínálják fel annak, aki hajlandó befogadni. Talán ezért tekintetem Petőfit, illetve a szellemiségét mindig etalonnak. Hiába jöttek később mámoros éjszakák és Villon... és az akkor már betiltott, nehezen megszerezhető Faludy... és József Attila... és Ady... Hiába próbálkoztam én is (akkoriban ki nem?) Vastag Margóval, és hiába reszkettem sápadtan az ócska konflisban. Mint a föl-földbottott kő, mindig a tizenkilencedik század varázslatos, vágyott világába estem vissza.

Ezek az emlékek merültek fel most bennem, mint mélysötét kútból a tiszta víz. Ebben a könyvben olvastam először Az apostol című elbeszélő költeményt Székely Bertalan három gyönyörű rajzával ékesítve. És itt találkoztam először azzal a hiedelemmel, ami valószínűleg jóval a Petőfi előtti időkre nyúlik vissza, hogy egy kismadár jelzi a rab közeli szaba-

dulását. Már akkor elgondolkoztam, hogy egy ilyen mélyen megrázó, realisztikus műbe hogyan lehet egy ilyen nyilvánvalóan mesei elemet beleszőni. Ráadásul nem csak megemlíti, hanem hosszan taglalja is. Vajon Petőfi hitt benne, vagy az egész szimbolikus?

Te kis madár ott a falon, te.
Szabad világnak szabad vándora,
Te a szabadság hírmondója vagy!

(Petőfi Sándor: Az apostol, XVIII.)

Természetesen így is értelmezhető, sőt az én világomhoz ez áll közelebb. De akkor mit láttam az előbb, és ha valóban csak véletlen volt, miért zaklatott fel ennyire? Miért jutott eszembe mindez, és miért pont Petőfi, akinek az egész életét átszötte valami megmagyarázhatatlan misztikum, akinek sorra beváltak a jóslatai? Akinek a versei visszhangot keltettek Európában, később a nagyvilágban is, és akinek a verseit több mint ötven nyelvre lefordították?

Vagy lehet, hogy a velem történtek dacára még mindig nem vagyok elég befogadó? Bizonyos dolgokban még mindig földhözragadt maradtam, egyszerű érzékszerveim rabja lennék? Lehet, hogy mindez azért történik velem, hogy tanuljak belőle? Hogy még mindig nem készültem fel a majdani civil életre, az ottani túlélésre?

Hát...bizony ez is lehet!

A hullámok lassan partra simultak, gondolataimat már nem fodrozták az ismeretlen félelmek. Elfogadó, szemlélődő hangulatba csúsztam át, és mintha egy filmet néznék, vártam a nem tőlem függő, sorsszerű folytatást.

Mást úgysem tehettem volna.

A folytatás egy börtönőr személyében érkezett. Levitt a raktárba, ahol ismét ideadták azt a szüleim által behozott régi öltönyömet, amiben az előző két rossz szájjú, lidérces emlékű tárgyalást végigszenvedtem. Azután egy erre a célra kialakított, kicsiny szobácskában átöltöztem, és

vártam. Szerencsére nem sokáig. Bekísértek egy iskolapadokkal teli, szabályos tanterembe. Dobogó, tábla, rajta vizes szivaccsal letörölt krétanyomok és az ablakokon beömlő tiszta fény fogadott, különös hangulatú emlékeket ébresztve bennem.

Hárman ültek az emelvényre állított asztal mögött, egyikük egy negyven év körüli nő. Az egész jelenet a legkisebb mértékben sem emlékeztetett egy tárgyalásra. Az őt tisztelgett és jelentette, hogy Szesztay András elítéltet parancsra előállította. Megköszönték, megkérték, hogy kint a folyosón foglaljon helyet, nekem pedig intettek, hogy üljek be valamelyik padba.

A középben ülő idősebb férfi egy papírból hosszas felolvasásba kezdett. Ismertette az ítéletet, hogy miért és mióta vagyok bent, törvényekre és paragrafusokra hivatkozott, amiből nem sokat értettem. Az egész szertartásban éreztem valamilyen furcsa felhangot, miszerint minden a szabályoknak megfelelően történt, és csak magamat okolhatom, amiért itt vagyok, sajnos ilyenek a törvények...

Azután megkérdezte, hogy megbántam-e az elkövetett bűnöket.

Erre nem voltam felkészülve. A döbbenet kiült az arcomra. Kedvesen hozzátette:

– Nekem ezt meg kell kérdeznem, magának pedig azt kell válaszolnia, hogy igen, megbántam. Megértette?

– Igen, megértettem – válaszoltam.

Ezután megkért, hogy álljak fel. Most jött az, hogy mivel antiszociális magatartás miatti kizáró ok nem valósult meg, és az elítélt kijelentette, hogy tetteit megbánta, ekkor és ekkor, eddig és eddig (megint jogi formulák, hogy miért és minek az alapján) feltételes szabadlábra helyezem.

– Megértette?

– Megértettem.

– Üljön le.

De még nem volt vége. A nő vette át a szót, és tárgyilagos, érzelemmentes hangon eligazítást tartott. Közölte, hogy a feltételes szabadság ideje alatt a szabaduló levelemmel igazolom magam, de az is csak akkor lesz érvényes, ha a körzeti megbízott, akinél köteles vagyok haladéktalanul, majd később havonta jelentkezni, aláírja. Egy hónapon belül munkába kell állnom, betegellátásra jogosult vagyok. Ez alatt az idő alatt nyilvános szórakozóhelyre nem mehetek, és az ügyemről, valamint a börtönben tapasztalt dolgokról senkinek, még a legközelebbi hozzátar-

tozónak sem beszélhetek. Ha bármelyik szabályt megsértem, visszakérülök a börtönbe, és le kell töltenem a teljes büntetésemet. A titoktartás nem csak a feltételes szabadság idejére szól, hanem addig, amíg azt hivatalosan és írásban fel nem oldják, megsértése bűncselekmény. Sok szerencsét kívánt a szabad élethez, és reményét fejezte ki, hogy minél előbb újra hasznos tagja leszek a társadalomnak.

Ezután szóltak az őrnekek, elkezdtek pakolni, engem pedig visszavittek a cellámba, és vissza kellett öltöznöm a megszokott rabruhámba, amit gyűlöltem. Most mégis furcsa, megmagyarázhatatlan módon mintha biztonságot nyújtott volna.

A kis verébnek tehát igaza volt, de ez már egyáltalán nem foglalkoztatott. Egyszerűen elfogadtam aényt. Egészen más kezdett aggasztani. Testközelségbe került a szabadulásom, mégsem fogadtam olyan kitörő örömmel, mint azt régebben elképzeltem. Mi történt velem? Mi változott meg bennem észrevétlenül az elmúlt években? Lelkem fázósan bekuporodott a lét egyik sötét sarkába, és védekezően a térde köré fonta a kezét, mert vacogott.

Itt bent egy furcsa burok vett körül, tele csapdákkal és szeretettel, és úgy éreztem, hogy szükség van rám, mert fognom kell a kezeket, és melegeget lehelni a fagyba. Másfajta erkölcshez és másfajta értékrendhez szoktam hozzá, és most vettem észre, hogy időközben a külső világ milyen messzire csúszott, és a valóság lassan relatív fikcióvá olvadt...

Ez térített magamhoz. Én nem ehhez a világhoz tartozom! Alkalmazkodtam és túléltem, talán még hasznomra is tudtam fordítani a kényszeret, de ez minden. Az igazi harcot kint kell megvívnom. Jelentős hátránnyal ugyan, mert aki a sötétből jön ki a fényre, az kezdetben nem lát jól, és könnyen megkapja a pofonokat. De kint várnak... és szeretnek... és aggódnak értem... és bíznak bennem... és... és én nem okozhatok csalódást!

Lassan és belülről elkezdtem óvatosan örülni. Egy idő után összeszedtem a bátorságomat, és már el mertem képzelni, milyen lesz. Kilépek majd az alig pirkadó, sötét hajnalba, és mögöttem bezárul egy kapu, valóságosan és szimbolikusan egyaránt. Vajon milyen hangja lesz? Hasonlítani fog ahhoz a baljós, távoli mennydörgéshez, ami befelé remeg a gyomorban, vagy pusztán egy kapu hangja lesz, könnyen feledhető? Vajon megérzi rajtam a sötét város, hogy fogékony vagyok rejtett bájjaira? És ha kilépek majd az utcára, érzem-e a költők szellemét?

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
Üveges szemmel aludtak a boltok...
...Bús gyárszirána bűgött, majd kopott
Sínjén villamos jajdult ki a térre...

(Tóth Árpád: Körüti Hajnal. Részletek.)

Milyen lesz a hajnali villamos? Egyedül leszek még a gerinc alá görbülő, csíkozott faüléseken, vagy kíváncsi szemek néznek szemérmesen félre, sejtven, honnan jöttem, és találgatván, milyen szörnyű bűnököt követhettem el? Amíg a jajduló sínek Buda felé rángatják a kocsit a szürke bazaltkövek között, lesz-e elég időm, hogy fölengedjen bennem a fagy, és hajdanvolt énem, vagy legalább ahhoz hasonlító csengessen be az otthona ajtaján?

Azután eszembe jutott, hogy hiszen bármikor, bármelyik megállóban leszállhatok! Nem kell várnom csatlakozásra, és ha gyalogolni szeretnék, addig mehetek, míg ki nem járom magamból a feszültséget, a fájdalmat és a bizonytalanságot! Ha elfáradtam, betérhetek egy hangulatos presszóba, és ihatok egy igazi kávé, igazi márvány asztalka mellett, ahol majd egy kedves pincérlány igazi mosolyában melegedhetek. Akkor talán megrepedezik a börtön rám kövesedett szennye, és mire hazaérek, az utolsó darabja is leesik rólam, frissre vasalt elmével léphetem át a küszöböt.

Jöhet a következő menet! És amíg a végső gong meg nem szólal, vagy ameddig lesz erőm újra felállni a szőnyegről, addig esélyem van a győzelemre.

Az utolsó napomat a szabaduló zárában töltöttem. Ez átmenet volt a börtön és a civil élet között. Nagy ablakaiból fény ömlött a fehér falakra, eltűnt a szürke és a fekete. Szekrény volt benne a ruháimnak, padló, valódi ágy, de legfőképp egy igazi mosdókagyló, fölötte tükörrel, ahol borotválkozhattam. És belül volt a villanykapcsoló! Csak az íztelen, unalmas börtönvacsora emlékeztetett arra, hol vagyok.

Az utolsó benti éjszakámat félig ébren, félig bóbiskolva töltöttem. Elalvás előtt még egyszer átvettem a forgatókönyvemet több változatban is, hogy mindenre fel tudjak készülni.

De, mint kiderült, nem tudtam.

Hajnalban ébresztettek, egy ór ismét lekísért a raktárba, ahol visszaadták a személyes tárgyait, kifizették a maradék béremet, majd mindezt aláírták velem. Amikor végül tétován, alvajárón, befelé fordulva kiléptem a csípős, alig homályló pirkadatba, pár lépés után megálltam, és mélyen beszívtam a levegőt mintegy próbaképpen, hogy minden normális, idekint nem változott semmi.

A börtön észrevétlen, halk böffenéssel lehelt ki magából. A kapunak semmilyen hangja nem volt. Visszanézve csupán egy jól olajozott, unalmaszürkére festett vasajtót láttam, ami a derengésben észrevétlenül belesimult a vörös téglafalba.

Ami ezután történt, azt nehéz elmondani. Mint amikor egy film nézése közben ki-kialszik a vetítőlámpa, és akadozik a hang. Nyomon követhető ugyan a fősodor, de a részletek hiányosak.

Miközben próbáltam tájékozódni, hogy merre induljak, egy piros autó felől két alak futott felém, majd hirtelen szorosan záródó női karok öleltek át kétfelől. Az egyik az édesanyám, a másik Horváth Mari. Akkor úgy éreztem, hogy sok-sok emberöltővel ezelőtt, egy távoli, másik életben voltunk barátok.

Valahogy egyszerre voltam boldog és csalódott. Boldog, mert körülölelt a könnyekben kitörő szeretet, és csalódott, mert nem tudtam fölkészülni rá. Úgy éreztem, még túl sebezhető vagyok. Miközben próbáltam egy időre visszamenekülni magamba, és az elképzelt fokozatosságból valamit megmenteni, kiesett az idő egy darabkája. Hirtelen egy luxusautó belsejében találtam magam, amelyik halkan suhan velem. (Ma már ez viccesnek tűnik: az autó Zsiguli volt, csak én még nem ismertem.) Marika könnyedén fogta a kormányt, és beszélt hozzám. Ez térített magamhoz.

– Amíg bent voltál, sok minden változott. Budapest megszépült, a belváros gyönyörű, új világítást kapott. Arra kerülünk, megmutatom.

Miközben egy büszke tulajdonos birtokló szeretetével magyarázott, ismét magamba menekültem. Láttam ugyan az ostorlámpák fényeit, de egyedül és gyalogosan szerettem volna sétálni alattuk. Megérinteni őket, hallgatni halk, mesélő zúgásukat és hagyni, hogy a fényük felülről

lassan belém hatoljon, feloldva a börtön belém szorult maradék sötétségét. Ugyanakkor néhány kilométer alatt fényévnyi távolságot repültem át, és visszatértem az előbb még távoli, másik világnak tűnő, mostani valóságba. Az idő, mint hosszú, bűvös távcső, lassan megfordult, és most a másik vége került elélem. Innen nézve a nemrég igazsága átködlött a hajdanvolt valószínűtlenségébe.

Ekkor csapódott be a börtön kapuja mögöttem. Ez a kapu egyben tudatalatti világom sötét mélységeit is lezárta, ahová a démonjaimat száműztem, hogy állandó jelenlétükkel ne tudják megmérgezni a lelkemet.

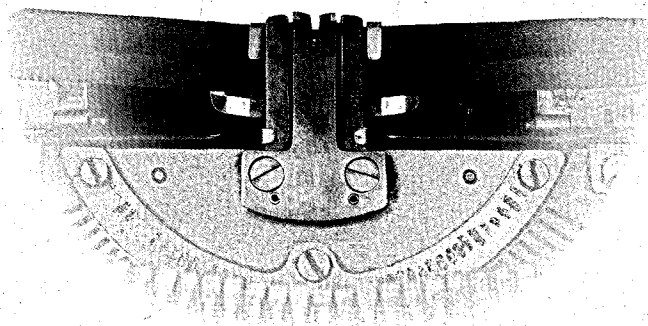
Ne tudják megzavarni a fényt, a virágok illatát és a tücsökciripelést.

Néha ugyan az álmok lazább őrizetében beszívárognak a tudatomba, visszhangos, lidérces lenyomatot hagyva maguk után, de az ébredés józan tündérei könyörtelenül visszakergetik őket a kapuk mögé, és csak enyhe, múltó fájdalmat hagynak maguk után.

Törött, fénylő, csikorgó időszilánkokon lépdelve tértem haza. Nem tudom, mennyi időbe telt az út, nem tudom, merre jártunk közben, de jól sejtettem, hogy ennyi idő alatt, ilyen körülmények között nem tudok felkészülni. Nagymamám négy éve nem láttam, nem akartam kitenni a börtönlátogatás megrázkódtatásának. Imádott Mamikámmal való otthoni találkozásom akkora traumát okozott, hogy maradéktalanul kitörölődött az emlékezetemből. Az aggó, figyelő szemek előtt minden erőmet felemésztette annak a látszatnak a fenntartása, hogy nincs semmi bajom, teljesen normális vagyok. A következő emlék a tiszteletemre gőzölgő húsleves illata, a lábadozó, legyengült emberek gyógyszerének a látványa volt, amiből sajnos semmit nem tudtam hasznosítani, mert – valószínűleg a zsírtartalma miatt – nem egész tíz perc alatt átfutott rajtam. Ekkor tudatosult bennem – és a környezetemben is –, hogy bármilyen erősnek szeretném érezni magam, valójában testileg-lelkileg beteg vagyok. Először, mielőtt bármit is kezdenék magammal, fel kell épülnöm.

1966. november 26-a volt, szombat. Hideg és borús, mint az életem.

Élet a börtönévek után

Két év nyolc hónapot töltöttem börtönben ártatlanul, csupán azért, hogy néhány ember karrierjét előre vigyem. Ebből fél évet egy ablaktalan, üres magánzárkában.

A rendszer gondoskodott róla, hogy továbbra se érezhessem jól magam. De ez egy másik történet, amit talán egy másik alkalommal fogok megírni.

Ami még ide tartozik, utóregzés csupán, néhány példa, hogy milyen módszerekkel lehet túlélni az elnyomást, és megőrizni a bennünk rejlő jót, bárhogy is szeretnék ezt kitörölni belőlünk, hogy mi se legyünk különben náluk.

Hogy Marika milyen kockázatot vállalt a barátságért és az emberiségért, azt később értettem meg, amikor egy rám állított személytől megtudtam, hogy figyelnek, és ez a környezetemre is kiterjed, akikkel találkozom. Ő már akkor tisztában volt ezzel, amikor értem jött a börtönhöz, hiszen a férje magasrangú rendőrtisztként dolgozott. Mellette végre megtalálta a boldog, kiegyensúlyozott életet, és ebből a kapcsolatból később négy gyermeke született. Igaz, hogy Laci soha nem járt egyenruhában – talán nem is volt neki –, mert az orvosi egyetem elvégzése után került a rendőrséghez, ahol neves igazságügyi orvosszakértő

lett, de mégiscsak a testülethez tartozott. Ennek ellenére nem érdekelte a múltam. Nagyon megszerettem. Sokáig összejártunk, a gyerekeink is nagyjából egykorúak voltak. Művelt és széles látókörű volt. Nekem különösen tetszett, hogy festőművész felesége és a társasága kedvéért komoly művészettörténeti ismeretekre tett szert, ezáltal egyenrangú vitapartnerként vett részt a beszélgetésekben. Rendőrtiszt volt, de rácafolt a rendőrökkel kapcsolatos előítéletekre. Ahogyan egy másik, jóval későbbi élményem is.

A rendszerváltás előtt közvetlenül, amikor már nem vertek ki bennünket a 301-es parcellából, de még megfigyelés alatt álltunk, a Politikai Foglyok Országos Szövetségével és néhány más szervezettel tüntetést szerveztünk. A Hősök terén találkoztunk, majd gyalog átmentünk a Bem térre, ahol többen beszédet mondtak, többek között Fónay Jenő és Krassó György barátom. Menet közben a bátrabbak csatlakoztak hozzánk, így mire a rakparti célegyenesbe értünk, hosszan elnyúló tömeg jött velünk. Különös hangulat uralkodott. Néma, mindenre elszánt csendben kopogott a sokszáz cipő, csak a lyukas zászlók integettek. A Bem teret körülvették a rendőrök, az utolsó párszáz métert a sorfaluk között tettük meg. Ekkor valami megmagyarázhatatlan történt.

A rendőrkordon megszólalt. Mint egy szürrealista filmben, ahol mi némák voltunk, és ők bekiabáltak. De mit!

- Ne féljetek, veletek vagyunk!
- Soha nem lőnénk rátok!
- Éljen a szabadság!

Az egészet videóra vettem, ez volt a magamnak szabott feladatom. Cirka tíz méterrel az első sor előtt mentem háttal, óvatosan lépdelve, nehogy elessek, és igyekeztem semmit nem kihagyni. Ekkor mellém hajtott egy motoros rendőr, és szólt, hogy üljek föl mögé háttal, majd ő tartja a távolságot, én csak filmezzek. Így tettem, és a BMW stabil boxermotorja lassú, egyenletes sebességgel megindult alattam. És a tömeg megtapsolta! Ez volt az első hangos megnyilvánulása az út alatt. Így értünk be a térre. De azt senki nem hallotta, amit ez a fiatal rendőr mondott nekem a végén:

- Lehet, hogy ezért kirúg a főnököm, de megérte.

Vannak az életben kivételes pillanatok, amikor úgy érzed, hogy törté-

nelmet írsz. Valahogy benne van a levegőben, pontosan úgy, mint ötvenhatban. Ilyenkor csak a bátrak, az őszinték vannak kint az utcákon. A lelkesedés, a tenniakarás, a tiszta hit illatát érzem a szélben, mint a virágzó orgonáét májusban. Tisztán, bűz nélkül. Mert ilyenkor a patkányok még kívárnak a langyos csatornáknak, csak jóval később merészkednek elő, hogy aranylő ürülékükkel megfertőzzék a gyenge jellemeket, és fölzabálják az elesetteket.

Bár aznap Krassó Gyuri önmagát is felülmúló beszédet mondott, számomra a nap hőse ez a fiatal rendőr volt. És most ezúttal módomban áll végre megköszönni ezt neki, bárhová is vetette azóta az élet.

Marikáék viselkedése önfeláldozó volt abban az időben, a szabadulásom után. Ezt nem is kérhettem tőlük, jóformán szégyelltem, hogy ilyen helyzetbe hozom őket. A találkozásokat mindig ők kezdeményezték. Persze, mondhatjuk, hogy így viselkednek a jóbarátok.

De nem minden „barát” viselkedett így. Találkoztam olyannal – véletlenül, az utcán -, aki közölte, hogy nem tenne jót a karrierjének, ha velem látnák, és ezt meg kell értenem. Természetesen megértettem, de azért nem esett jól. A nevét nem közlöm, hiszen nem követett el ellenem semmit. Végülis érthető ez a hozzáállás, az önfeláldozó viselkedés nem elvárható. Ilyen barátokra amúgy sincs szüksége az embernek.

Azt hiszem, mindent összevetve azért elégedett lehettem a régi ismerősök hozzáállásával, de nagy kérdés volt, hogy a szabadulásom után megismert emberek hogyan reagálnak a múltamra. Az ugyanis számításba sem jöhetett, hogy valaki elől ezt eltitkoljam. Hozzám tartozott, mint fiatal özvegyhez a gyereke. Vagy ezzel együtt kell elfogadni, vagy nincs dolgunk egymással. Persze azért nem hencegtem vele. Akivel csak felületes viszonyba kerültem, arra ez nyilván nem tartozott. Akinek viszont egy idő után illő volt elmondani, az választhatott: vagy visszalép, vagy kapcsolatban marad velem.

Sokkal érdekesebb volt az, amire egyáltalán nem számítottam, és amivel kezdetben nem is tudtam mit kezdeni: hirtelen régen vagy soha nem látott távoli rokonok, áttételes ismerősök kerestek fel, hogy találkozzanak velem. Ritkán látható, egzotikus állat lettem egy emberkertben. Volt, aki burkoltan, ki nem mondva akarta tudni, más nyíltan rákérdezett, milyen volt benn, és hogy bírtam ki. Amikor elmondtam, hogy erről nem beszélhetek, mert ha kiderül, visszavisznek a börtönbe, a körülöt-

tem kavargó titokzatosság még sűrűbb lett. Egy idő után ez a fajta érdeklődés kezdett nagyon terhes lenni, ezért ezeknek a „barátoknak” egy idő után soha nem értem rá.

Amíg feltételesem voltam szabad, nem kaptam személyazonossági igazolványt, ezért mindenütt a szabaduló levelemmel kellett igazolnom magam. Ez nagyon megalázó volt. Még a munkára való jelentkezésnél elment. Ahol erkölcsi bizonyítványt sem kértek, például egy segédmunkási állás betöltéséhez, oda is kellett önéletrajz. Letagadni nem volt célszerű, nem beszélve arról, hogy a munkaügyön is csak a szabadulásnál kapott papírral tudtam a kilétemet igazolni, abba pedig természetesen beleírták, honnan jöttem. A mindennapokban gyakran megkeserítette az életemet, mert akárhogyan is próbáltam, nem lehetett elkerülni, hogy időnként igazoljam magam. Nyilvános helyeken például, még egy presszóban is, esténként – néha még nappal is – elég gyakran tartottak razziát. Ez rutineljárássá vált, hozzátartozott a rendőrség munkájához. Úgy történt, hogy hirtelen megállt egy autó a kérdéses intézmény előtt, amiből egyenruhás rendőrök ugráltak ki, és gyorsan lezárták a bejáratot. Ha több is volt, akkor mindegyiket, hogy senki ne tudjon elmenekülni. Ezután egy civilruhás nyomozó hangosan közölte, hogy mindenki készítse elő a papírjait, majd igazoltatott mindenkit, aki a helyiségben volt. Így szűrték ki például azokat, akiknek nem volt bejelentett munkahelyük, vagyis „közveszélyes munkakerülők” voltak. A nyomozó természetesen nem igazolta magát, ez akkoriban nem volt divat. Emiatt több mint egy évig nem mentem be nyilvános helyre kávé inni. Ez persze nem volt akkora áldozat, de ha beteg lettem vagy más okból kellett igazolnom a kilétemet, nem volt más választásom, fel kellett mutatnom az igazolványt. A börtönben például eléggé tönkrementek a fogaim, és nem akartam addig várni a negcsináltatásával, amíg személyit kaphatok. Vettem tehát egy mély lélegzetet, felöltöttem a fapofát, és elmentem a fogászatra. Végül is mi történhet? Azt nem tehetik meg, hogy ne lássanak el! Legfeljebb fanyalognak, megvárakoztatnak. Nem valószínű, hogy bántó megjegyzéseket tennének, elvégre kultúremberek, de ha mégis, kibírom. És mivel kiszolgáltatott helyzetben vagyok, nem fogok visszavágni. Különben is, csak a hiúságomon eshet csorba, erről pedig korábban már elmondtam a véleményemet. Felkészültem tehát. Akkoriban lehetetlen volt, hogy a rendelőben ne kelljen várni, még a balesetin is, hacsak

nem volt a halálán, órák múlva került sorra a beteg. Az akut eseteket azonban soron kívül ellátták. Ha a fogászatra valaki feldagadt arccal, fájó foggal jelent meg, előrevették, a többinek viszont várnia kellett, de emiatt senki nem zúgolódott. Az emberek beletörődött képpel, resignáltan ültek vagy álltak, amíg sorra kerültek. Főleg az idősebbek beszédbe elegyedtek egymással, a téma ilyenkor természetesen a betegség volt. Próbálja meg, nekem használt... Nagyon kedves teremtés, odafigyel az öregekre... és így tovább.

Mindig csodálkoztam azokon, akik unatkoztak. Nevelőapám egyszer azt mondta, hogy intelligens ember soha nem unatkozik. Ez a börtönben, főleg a magánzárkában gyakran eszembe jutott. Bármikor képes voltam kalandokat átélni, még akkor is, ha egyedül voltam. Ha tömegben kellett várakoznom, kiszúrtam egy érdekes arcot, és felépítettem köré egy történetet. Egyszer, amikor érettségi után virtusból (azt mondták, hogy nem tudom, mi a fizikai munka, és így bizonyos dolgokat sohasem fogok megérteni, a minta pedig Victor Hugo Jean Valjean-ja volt, Jean Gabin alakításában, ami nagyon mély hatással volt rám) néhány hónapig egy külszíni bányában dolgoztam kőfejtőként, mélyen megérintett egy látvány. Tatabányára jártam be hajnalonként vonattal, és visszafelé az állomáson mindig várni kellett. Tipikus munkásváros tipikus munkásállomása volt. Ebben a napszakban csak elvétve lehetett olyan embert látni, aki nem a két kezével kereste a kenyerét. Egyik alkalommal, amikor leültem a váróterem masszív, vasöntvény lábú, széles fapadjára, észrevettem szemközt egy alvó nőt. Örökre beleégett a lelkembe. A korát nem tudtam meghatározni, de nem lehetett öreg. Alacsony volt, testes, mint egy hanyagul odadobott, kissé félrecsúszott, szürke krumpliszak. Barna, magasszárú cipőből kidagadó, seszínű, vastag harisnyába bújtatott, keresztbetett, boka nélküli lába, mint két vaskos oszlop, pihent, minden nőiességtől mentes pózban. Mintha érezné, hogy a pihenés csak átmeneti és ritka az elgyötört, túlerőltetett hétköznapiok sötét, szürke sárában, és minden percét ki kell használni. Két keze az ölében, mintha imádkozna. Ha a beletörődött reménytelenségnek lenne pozitúrája, ez lenne az.

De az arca! Egy egész munkásnemzedék sorsa volt keményen és kitörölhetetlenül rávésve. Benne volt az egész történelem és az eddigi élete, a sápadt, vézna gyerekek, akik a hajnali sötétségben dideregve etetik a közömbös, érzéketlen gépek állandóan nyitott, bűzlő, olajszagú, mindig

éhes száját. A mélyvésetű arcba szoruló, rövid szempillájú, gyűrött szemek meg se rebbentek. Látszott, hogy a letaglózó álom nem tud színes képeket sugározni mögé, mert a remény vetítövászna, ha volt is, már régen ronggyá szakadt. Ebben a kissé félrebillent fejű, nyitott szájú torzóban Krisztus összes gyötrelme figyelmeztetett arra, mit csináltunk a világunkból. Anélkül, hogy tudatában lettem volna, mit teszek, kinyitottam az ölemben tartott aktatáskát, és egy félig teleírt, vonalas szótárfüzetbe golyóstollal kezdtem lerajzolni a belém égett képet, mert úgy éreztem, hogy nem tehetek mást.

Egy alkotó ember számára téma mindenhol akad, csak észre kell venni. Bár egy rendelőintézeti váró tele van érdekes figurákkal, most nem vágytam rájuk. Másképp készültem fel a várakozásra. A legkézenfekvőbbel, egy könyvvel. Olyan időszak, hogy valamit éppen ne olvassak, szinte nem volt. A börtön a könyv utáni vágyamat kiéhezettette. Ha most megkérdeznék valaki, hogy mi hiányzott a legjobban, azt válaszolnám: a csók és a könyv. Bizonyos tekintetben a könyv is olyan, mint egy szerető. Óvatosan kell közelíteni hozzá. Ha ráveted magad, nemigen fogod élvezni a finomságait. Semmi értelme nincs az úgynevezett gyorsolvasásnak, pont a lényegét veszted el: a nyelv csodáját. Minden könyvnek egyéni illata van. Mint a nőnek. Az újnak például friss, ropogós és egymáshoz nagyon hasonló nyomdaillata. Amikor kihozom a könyvesboltból, még érintetlen. Én nyitom ki először, óvatosan, szertartásosan. A régebben kiadott műveken pedig pontosan látszik a korábbi előélet. Ha szerették őket, szépek maradnak, de a kíméletlen, hanyag bánásmód hamar elkoptatja.

Érdekes, ma általában jobban szeretik a megfilmesített könyveket. Pedig a film és a könyv között van egy lényegi különbség. Jóllehet, a filmen elmondott történet adott esetben talán tömörebb, rövidebb, intenzívebb élmény ad, mégsem mozgat meg annyira. A könyvben ugyanis magunk teremtyük meg azt a vizuális világot, amit a mozivásznnon vagy a televízió képernyőjén készen kapunk. És bár lehet tökéletes a rendezés, gyönyörűek a szereplők, nem biztos, hogy azonosak az általunk alkotott valósággal. Ezért az eredetileg elolvasott, majd később filmen is megnézett mű nem adja vissza azt az élményt, amire a könyv alapján emlékeztél. Nem biztos, hogy rosszabb, csak valahogy más.

Azt mondják, felgyorsult az élet, a mai embernek nincs ideje órákig olvasni, ha ugyanazt filmen másfél óra alatt megkaphatja. A kérdés csak

az, hogy mit kezdesz az így megtakarított időddel. Magadra vagy a szeretteidre fordítod, vagy arra, hogy mások éljenek helyetted? Még időben felismered az igazi értékeket, vagy már csak későn, mert az élet közben elfogyott alólad?

Megmostam a fogamat, a hónom alá csaptam a könyvemet, és elmentem a rendelőintézetbe. A cementlapokkal kirakott, enyhén karbolszagú, hosszú folyosó tele volt várakozókkal. Az akkori szokás szerint a falak, az ajtók, sőt még a rácsos támlájú kórházi fapadok is fehérre voltak festve. Középtájon az egyik ajtóban postaládákra emlékeztető nyílás, fölötte jól olvasható tábla: „Az igazolványokat ide kérjük bedobni. Csak nagyon sürgős esetben kopogjon!” Összehajtogattam a szabadulóleveletem úgy, hogy az „Igazolvány” felirat legyen fölül, és mint aki hidegvízbe ugrik, bedobtam a nyíláson, közben megpróbáltam hanyag természetességgel viselkedni. Azután leültem az egyik szabad helyre, keresztbe tettem a lábam, és a térdemre simítottam a könyvet. Többen rám néztek kissé irigykedő, „ez nekem is eszembe juthatott volna” tekintettel. Éppen azon töprengtem, hogy az emberek többségének idegen az, hogy fényes nappal, hétköznap, munkaidőben olvasson. Talán ez az oka annak, hogy az előre kiszámítható, hosszú várakozás idejére még egy újságot sem visznek magukkal. Pedig akkoriban az emberek többet olvastak, mint napjainkban. A televíziózás nálunk még gyerekcipőben járt, úgy a készülékek, mint a műsorok szempontjából. A járműveken is gyakran lehetett olyanokat látni, akik az utazási időt kihasználták olvasásra vagy tanulásra.

Ezek a gondolatok suhantak át a fejemben, miközben a könyvjelzőt igyekeztem a lapok közé helyezni úgy, hogy később ne kelljen keresgélnem... amikor szólítottak.

Még szinte le sem ültem, a váró tele van emberekkel, akik mind előttem jöttek, és engem szólítanak!

Nem tévedés. Egy szép, fiatal nő fehér köpenyben egyik kezével a kilincset fogva jobbra-balra forgatja a fejét, és még egyszer, hangosan megismétli: Szesztay András!

Bizonytalanul, lassan álltam fel. Ebben a felállásban benne volt az egész életem. Amíg az izmaid működnek, amíg tart a mozdulat, addig van idő, addig még elodázható a bizonyosság, addig még történhet valami, ami megmenthet a véglegestől. Csak lassan, nem kell sietni, egy másodperc végtelen is lehet, ha jól fogjuk meg.

De egyszer minden véget ér. A mozdulat befejeződött, a pillanat elszállt, és én ott álltam groteszk pózban, kezemben egy félig nyitott könyvvel, miközben mindenki engem nézett. Vajon nyilvánosan aláznak meg, vagy legalább lesz bennük annyi emberség, hogy bent közlik, mi szerint ez a papír mégsem jogosít az orvosi ellátásra?

Ami ezután történt, az leginkább egy furcsa álmhoz hasonlított, ahol egyszerre élem át és látom kívülről a történetet. Mert ez a kedves, törekeny jelenség mosolygott. Megnyilvánulásában nyoma sem volt az elutasításnak, barátságosan intett, hogy menjek. Mikor odaértem, karongfogott, és bevitt a rendelőbe, ahol mindenki engem várt. Amint az ajtó becsukódott, a másik karomat is megfogta valaki, és gyöngéden egy fogorvosi székhez vezettek, leültettek. Én pedig éreztem, hogy nincs kétség: ezek a hófehér, patyolatra keményített, rendelőillatú angyalok most felvisznek a mennyországba, hogy számat adjak a tetteimről. A hatalmas ablakokból az összes világosság rám ömlött, az ellenfényben glóriás hajkoronájuk volt, figyelmesen néztek rám, és kérdeztek... és kérdeztek... és mondták...

– ...mit tettek magával?...

– ...szemét gazemberek!...

– ...úristen! Ilyen fiatalon!...

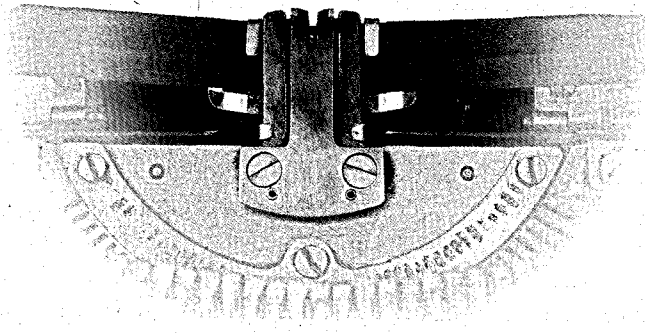
– ...látszik a szemén...

– ...ne féljen, itt jó kezekben van.

Közben megkértek, hogy nyissam ki a számat, megtudtam, hogy a fogaim tökéletesen rendben lesznek, és amíg ide járok, soha nem kell várnom, csak bátran kopogjak be, nem kell semmiféle igazolvány. A kezembe nyomtak egy papírt, amin rajta volt, hogy melyik nap mikor rendelkeznek. Kezelés közben valaki gyöngéden fogta a fejemet, más időnként megsimogatta a kezemet, hogy ne féljek, minden rendben van. Mintha gyerek lennék. Úgy is hatott rám. Mint amikor édesanyámtól gyógypuiszt kaptam a bibis ujjamra.

Én pedig megköszöntem a Teremtőnek, hogy megmutatta az Ember igazi arcát, azét az emberét, akit szeretni lehet, akiben bízni lehet, akiért érdemes küzdeni, és aki miatt él a remény, hogy előbb-utóbb kiutat találunk a kiüttlanságból. Később, amikor elfogott a kétség, és úgy éreztem, hogy fogytán van az erőm, ez az emlék mindig segített továbblépni.

Rózsika

Miután kijöttem és jelentkeztem a körzeti megbízottnál, aki aláírta, érvénytette a szabaduló levelet, gyorsan el kellett helyezkednem, hogy a legközelebbi ellenőrzésnél már munkaviszonnyal rendelkezek. Természetesen ő is elmondta, hogy milyen magaviseletet várnak el tőlem, és ezek között első helyen szerepelt a gyors munkába állás. Nem mintha nem akartam volna én is ezt, hiszen valahol el kellett kezdeni az életet. A volt munkahelyemre visszamehettem volna, ezt a régi főnököm, Taraszár János, mindenki Jani bácsija, egyértelműen megmondta, de nem akartam, hogy miattam bárki konfrontálódni kényszerüljön a rendszerrel, mert nem volt kérdés, hogy ilyen helyzetben ki húzza a rövidebbet. Hasonló megfontolásból nem kértem senkitől segítséget, viszont nem tudtam ellentmondani nagybátyám akkori feleségének, aki kijelentette, hogy ő majd elhelyez a Kőbányai Gyógyszergyárban, ahol akkor dolgozott. Ellenőrzésemmel mit sem törődve (talállok én magamnak munkát, nem kell magát miattam kompromittálni, hajtogattam) kézen fogott, és bevitt a gyár munkaügyi osztályvezetőjéhez. Az ott eltöltött rövid idő életem legkínosabb percei közé tartozott. Szegény Jutka égő arccal, megalázkodva magyarázkodott, hogy ő párttag és hithű kommunista, kezeskedik értem és garantálja, hogy nem lesz velem semmi baj, csak

vegyenek föl. Munkaügy elvtárs – a nevét kegyeletből nem írom le, mert már meghalt – egész idő alatt fennkölt pózban ült az íróasztala mögött, grimaszolt és pikírt megjegyzéseket tett. Fajtájának kivételesen undorító példánya volt. Ha Jutka nem dolgozott volna ott, szívesen kioktattam volna emberi viselkedésből, és közöltem volna vele, hogy segéd munkás beosztásba máshová is felvennének, ezzel nem tesz senkinek szívességet. De visszafogtam magam, mert nem akartam rosszat annak, aki nekem jót akart. Így indult az új karrierem.

A pirazolidingyártó részleghez kerültem segéd munkásnak, itt ismerem meg Rózsikát, aki nagydarab, hangos, szókimondó munkásasszony volt, közel a nyugdíjhoz. Az én feladatom a munkahely és környéke tisztántartása volt, én lettem a takarítófiú. Rózsikát a nyugdíj előtt gyógyszergyártó szakmunkássá képezték ki, hogy több legyen a pénze, többek között a nátrium-etilát előállítását felügyelte. Habár a vegyi folyamatok zárt rendszerben, általában emberi beavatkozás nélkül zajlottak, csak ellenőrizni kellett, ez mégis indokolt volt, mert egyszer az üzemben tűz ütött ki, amit elég nehezen oltottak el, és elég nagy károkat is okozott. A gyártás kezdete volt a kritikus pont, ahol etilalkoholba fémnátriumot öntöttek. A balesetet állítólag az okozta, hogy a tartályt napokkal a gyártás megkezdése előtt töltötték fel alkohollal, ami vizet szívott magába, és a nátrium meggyulladt. Más verzió szerint az alkoholt egyszerűen ellop-ták, és hogy ne lehessen észrevenni, feltöltötték vízzel. Akár így, akár úgy, innentől fogva a töltést felügyelték. Amikor Rózsika először meglátott, egyből odajött hozzám.

– Szóval te vagy az új fiú! Egész normálisan nézel ki. Éreztem én, hogy rendes ember vagy. Tedd le a söprűt, és figyelj rám, előttem különben sem kell megjártszanod a munka hőjét. Ma behívtak a pártirodára, és azt mondták, hogy meg kéne figyelni valakit, mert most jött ki a börtönből, és lehet, hogy veszélyt jelent a népi demokráciára. Mit követett el a szerencsétlen, kérdeztem, mert úgy tudom, hogy az ötvenhatosokat már rég kiengedték. Ez más, mondták. Mindössze huszonhárom éves, de már összeesküvést szőtt a rendszer ellen. Lehet, hogy nagyon veszélyes, nem árt megfigyelés alatt tartani. Nahát, elfogott a pulykaméreg, úgylis rég a bögyömben voltak, jól beolvastam nekik. Én már a háború előtt is párttag voltam, amikor ők még az anyjuk csöcsét szopták, és engem akarnak spiclinek használni, ezzel az idióta dumával, hogy a népi

demokrácia? Szartok ti a népi demokráciára, mondtam nekik, csak a saját zsebeteket akarjátok megtömni, és fölfelé bizonygatni, hogy milyen jó elvtársak vagytok! De engemet már nem tudtok átverni, mondtam nekik, azt hiszitek, hogy hülye vagyok, és nem látom, hogyan nyáljátok a kapitalisták seggét, amikor idejönnek? Hurcolásszátok őket minden-hova, és hajbóklásztok nekik, hogy vásároljanak! Hol van a fene nagy öntudatotok, amikor az exportra szánt dobozokra a Richter Gedeon emblémáját nyomjátok? Akkor nem népnyzó? Gennyestre keresitek magatokat, én meg attól rettegek, hogy mennyi lesz a nyugdíjam! Több prémiumot vesztek fel, mint az éves fizetésem, és ti beszéltek népi demokráciáról? Ha ezt Kádár elvtárs tudná, szűkölnétek, mint a kutya! Kussoltak, ne félj. Mondták, hogy nyugodjon meg az elvtársnő, rosszul látja a helyzetet. Még hogy rosszul látom! Azt szeretem legjobban, hogy mivel melós vagyok, még hülyének is néznek. Nahát! Nem azért mondtam el mindezt, hogy én milyen faszagyerek vagyok, azt úgyis tudja mindenki. Hanem azért, hogy vigyázz a szádra, hogy mit mondasz, és főleg arra, hogy kinek mondd! Ha valaki aranyoskodik, engem kérdezz meg, hogy kicsoda, majd én megmondom. Látom, hogy rendes ember vagy, mert jól dolgozol, és sose sunnyogsz valahol, mint az elődöd. Nem is maradt sokáig, büdös volt neki a munka. Remélem, nem vagy egy kényes ficsúr, aki villával eszi a zsíros kenyeret, és megsértődik, hogyha letegezik. Én mindenkit tegezek, még az igazgatót is, te meg különben is az unokám lehetnél.

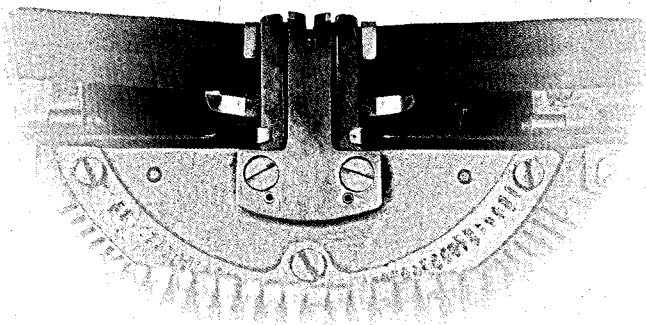
Meglepett az őszinte szóáradat. Azt válaszoltam, hogy egyáltalán nem vagyok megsértődve, sőt, köszönöm, hogy megbízik bennem, és ha nem tegezne, nem is érezném jól magam, mert akkor valószínűleg utálna. Sikerült megnevettetnem, ettől fogva jó barátok lettünk.

Egyszer a következő történetet mesélte, amire ma is szinte szó szerint emlékszem.

– A város még romos volt, alig volt élelmiszer, a kenyeret a gyárban kaptuk meg a műszak végén. Gyakran voltak tüntetések, ezeken kötelező volt részt venni. Az emberek fáradtak voltak, a nehéz munka után szívesebben mentek volna haza, de ilyenkor a kenyeret csak a felvonulás végén osztották ki. Nekünk, párttagoknak azt mondták, hogy ez azért fontos, hogy a régi urak ne jöjjenek vissza, és ne vegyék el tőlünk a gyárakat. Persze elhittük. Valaki mindig megmondta, hogy mi ellen kell

tüntetnünk, és mindig begyakoroltuk, hogy mit és hol kell kiabálni úgy, hogy meggyőző legyen. Egyik nap is megyünk a Soroksári úton a város felé, és kántáljuk szorgalmasan: „Munkásoknak kenyeret, mindenkinek kötelet!” „Munkásoknak kenyeret, mindenkinek kötelet!” Mire egy fiatalember, aki előre-hátra futkosott, és a szánkba rágta, hogy mit kell mondani, elkezdett a két kezével a feje fölött integetni, és ordította, hogy: „állj! állj! Nem mindenkinek, hanem Mindszentynek! Na még egyszer!” Másnap megjelent a Szabad Nép című újságban, hogy a felháborodott dolgozó tömegek Mindszenty József hercegprímás halálát követelik. Hát ilyen idők voltak azok, kedves fiam! Ti ezt már nem is értitek. De talán jobb is.

Kulcs a túléléshez

El kellett gondolkodnom, hogy ebben a helyzetben milyen lehetőségeim maradtak. Továbbtanulásról szó sem lehetett, normális munkát nem kaphattam, a rendszer célja egyértelműen az volt, hogy valahol eltűnjek a süllyesztőben. De ehhez nem volt kedvem.

Az előző példákából megértettem, hogy idekint nem ellenséges közegben kell mozognom, és ez erőt adott. Azt is tudtam, hogy egy idő után jobb lesz a helyzet. Ismét a jelent kell valahogyan kibírní, ahogy a börtönben is. Csak ez most összehasonlíthatatlanul könnyebb. A viszonylagos szabadság még az én esetemben is rengeteg megoldást kínált a sérülésmentes túlélésre. Ha a magányra találtam ellenszert, erre is fogok.

Először a munkámra kellett kitalálni valamit, hogy elviselhető legyen. A szagok ellen sajnos nem tudtam védekezni, de azokat egy idő után úgy, ahogy, megszoktam. A legkellemetlenebb a bomló állati tetemek más célra nem alkalmas maradványainak a bűze volt. Ebből készült ugyanis a B12 vitamin. Ezt nevezték hivatalosan vágóhídi mellékterméknek. Nem lett volna olyan szörnyű, ha jól szigetelt helyen tárolták volna, de rendszeresen az udvar betonjára öntötték, ahol gumiruhás, gumicsizmás, vastag gumikesztyűs dolgozók lapátolták bele az egymásra rakható műanyag ládába, hogy szállítható legyen. A rengeteg visszamaradt

döggukacsból a bennfentes horgászok vihettek, amennyit akartak, mielőtt a többi a csatornába szagolták volna. Szerencsére a szállítás nem volt mindennapos, és igyekeztek minél hamarabb eltakarítani. Ilyenkor viszont az öltöző acélszekrényében tárolt otthoni ruhám is átvette a szagokat. Én már nem éreztem, de a buszon hazafelé az emberek igyekeztek minél távolabb kerülni tőlem. Igen kellemetlen érzés volt, nem beszélve arról, hogy a szagok miatt naponta kellett hajam mosnom. De nem ez volt a legrosszabb, elvégre rajtam kívül még nagyon sok embernek kellett ezzel megküzdenie, és soha senkit nem hallottam emiatt panaszkodni.

Sajnálhatom magam, vagy megpróbálhatom valahogyan a javamra fordítani, gondoltam. Hiszen bizonyára nagyon sok foglalkozás létezik, ahol napi szinten kell szembenézni az embernek a szagok okozta kellemetlenséggel. Ez része az életünknek, a mindennapjainknak, csak szerencsére elég ritka ahhoz, hogy az átlagember gondoljon rá, ilyen szempontból tehát átlagon felüli lettem, talán úgy is mondhatnám, hogy bizonyos nézőpontból áldozatot hozok az embertársaimért. Ezt tehát akár pozitívan is értékelhetem. Egészen más viszont az üzemsöprögetés. Robot, naponta ismétlődő monotonitás, számomra az idő bosszantóan fölösleges pocskékolása. Próbáltam ugyan nyomon követni a gyártási technológiát, hogy legalább fogalmam legyen arról, miben veszek részt, de mindössze annyi ismeretet sikerült összeszednem, amennyit a művezetőm tudott. Ez viszont kevés volt ahhoz, hogy legalább virtuálisan részt vegyek valamilyen alkotó folyamatban. Vele különben jól kijöttem, kedveltük egymást. Én szorgalmasan és jókedvűen elvégeztem a rám bízott feladatot, ő pedig megpróbált a saját hatáskörében viszonylag értelmesebb munkát találni számomra, de, ahogyan mondta is, meg volt kötve a keze.

Eleinte nagyon bosszantott, hogy olyan munkát kell végezni, amihez semmilyen képzettségre nincs szükség. Értelmetlen pazarlásnak tartottam, hogy valakivel nem használtatják ki a képességeit. Ez senkinek nem jó. Nem jó nekem, nem jó a vállalatnak, és főleg nem jó azoknak, a szerencsétleneknek, akik más munkára nem képesek, és akik elől elveszem a helyet. Aztán rájöttem egy alapigazságra, ami sajnos a mai napig így van, és ami a történelem során talán mindig így működött: ha politikáról van szó, a gazdaságosság az utolsó szempont, amit a döntéshozók figyelembe vesznek. Ezzel tehát többé nem foglalkoztam.

Kitaláltam inkább egy játékot. Azt játszottam, hogy az egész üzemben az a legfontosabb munka, amit én végzek, és azért bízták rám, mert más nem lenne képes rá. Felkutattam soha nem takarított, rejtett zugokat, és győzelmet arattam felettük. Ha nem változtathat az ember a feltételeken, akkor csak hozzáállás kérdése, hogy szenved, vagy elégedett azzal, ami a rendelkezésére áll. Ez persze nem jelent beletörődést. Korántsem! Keresni kell a kitörési lehetőségeket, és dolgozni kell értük. Ehhez viszont nyitottá kell válni, és belső békét, egyensúlyt teremteni. Pont úgy, mint ahogyan a munka és a szórakozás közötti különbség is csak nézőpont kérdése. Ezt nyolcéves korom óta tudom, azóta, hogy elolvastam az első könyvemet. Katartikus élmény volt, életre szóló szerelem a könyv iránt. Monostori Lacitól kaptam kölcsön, akivel akkor kötöttünk örök barátságot. Nekik is voltak könyveik, az édesapja a háború előtt Alpáron jegyzősködött. Ez ugyan akkoriban a hatalom szemében bűnnek számított, de a szaktudására szükség volt, ezért, mint deklasszált elemet, a Tanácsnál alkalmazták. A könyvnek az volt a címe, hogy „Tom Sawyer kalandjai”, és egy Mark Twain nevű amerikai író írta. Amíg el nem olvastam – ami kezdetben elég lassan ment, mert még nem rögződött az agyamban az egyes szavak képe –, addig semmi más nem létezett a számomra. Az iskolából egyenesen hazarohantam, gyorsan összecsaptam a házi feladatomat, és az udvaron elvonultam valahová olvasni. Varázslatos világ nyílt ki számomra, ami különöségeiben hasonlított az akkori falusi életre, és ez tapintható közelségbe hozta, miközben friss hajnali páráként áradt belőle a szeretet, a barátság, a lovagiasság, a bátorság, a gyöngyvirág illatú tiszta szerelem, csupa olyan dolog, ami akkoriban egy fiú számára a megálmodott jövőt jelentette. Ebből a könyvből tudtam meg, ekkor gondolkoztam el rajta először, hogy minden, amit kényszerből csinálunk, munka, még ha mások számára vonzó és irigyelt elfoglaltság is, és minden munka, lett légyen bármilyen nehéz vagy mások számára unalmas, az szórakozás, ha önként vállaljuk. Ha pedig fizetnünk is kell érte, még becsesebbé válik számunkra. Őszintén csodáltam Tom esztét, hogy erre rájött, és a számára büntetésül kirótt kerítés-meszelést a többi fiúval végeztette el úgy, hogy még adtak is érte valami „kincset”. Ez jutott eszembe, miközben az üzemet takarítottam, és még valami: valami, amit nehéz szavakba önteni, mert amikor megfogalmazódik, csak egy érzés, egy gondolatfelhő, amit csak közvetlen átvitel formájában lehetne pontosan közvetíteni, de erre nem vagyunk képesek. Ezt

a fajta kommunikációt az ember már csak akkor műveli, amikor Istennel beszélget. Ez egyfajta megvilágosodás volt, egy rövid, átsuhanó gondolat csupán, pillangó szárnyának röpke érintése. De mi belefér egy pillanatba! Eszembe jutott, mire volt képes Szigeti atya a börtön lépcsőházában az örök orra elől ellopott, végtelen pillanatokban. Úgy gondolom, hogy a Teremtő gyakrabban nyújtja felénk a kezét, mint ahogy azt mi elfogadjuk. Ki ne tapasztalta volna, hogy átsuhant rajta egy gondolat, amit nem tudott megragadni, és később úgy érezte, hogy valami nagyon lényeges dolgot hagyott ki? Vagy mint amikor álmunkból ébredve próbálunk felidézni egy érzést, de sehogy sem sikerül, pedig tudjuk, hogy egy fontos probléma megoldását tartjuk a kezünkben! Amikor relaxálunk, célzott összpontosítással lazítva el egymás után az izmainkat és az ízületeinket, rájövünk, hogy milyen merevek és feszültek vagyunk valójában, anélkül, hogy ez tudatosult volna bennünk. Amikor pedig az elménket akarjuk megnyitni valamilyen szokatlan probléma előtt, rájövünk, hogy milyen merevek és zártak vagyunk minden olyan jelenséggel szemben, ami kizökkent a mindennapi rutin langyos, kényelmes, önáltató biztonságából. Ahogyan mindenki természetesnek veszi, hogy a rendszeres mozgás fontos, mert karbantartja a testet, éppoly fontos a lélek és az elme ápolása is. Egy ember akkor kezd el öregedni, amikor olyan régen él bezárva, hogy többé képtelen kinyílni a világ felé. Pedig ez is csak tréning és akarat kérdése. Ha pedig valami nehéz, úgy érezzük, hogy mázsás súly húz a mélybe, és kevés az erőnk, hogy megbirkózzunk a gondokkal, nem szégyen segítséget kérni. A légy, miután jóllakott a dunsztosüveg alján talált maradékból, el akar szállni, de minduntalan nekirepül az üveg falának, míg a végkimerüléstől el nem pusztul. Pedig csak fel kellett volna néznie.

Pontosan ezt tettem. Felnéztem az égre, és kértem. Egyszerűen nem volt más ötletem arra nézve, hogy merre induljak tovább. Emberi mércével mérve reménytelen volt a helyzetem. Egyedül álltam egy olyan hatalmas gépezettel szemben, amelynek minden eszköze megvolt arra, hogy eltaposson, és úgy tűnt, ezt meg is akarja tenni. Nem azért imádkoztam, hogy valami csoda folytán újra egyetemre járhaszak vagy jó munkahelyem legyen, mert ez irreális kérés lett volna, másrészt tapasztalatból tudtam, hogy földhözragadt, emberi logikánkkal el sem tudjuk képzelni, hányféle segítség létezik még azon kívül, amit mi kitalálunk. Utólag mindig kiderül, hogy amit kaptunk, az minden tekintetben sokkal jobb, mint az általunk ki-

gondolt legcsábítóbb lehetőség, ami ráadásul általában elég fantáziátlan, és többnyire az anyagi javak birtoklásában csúcsosodik ki. Azt képzeljük; ez minden bajunkra megoldást jelent, de persze nem így van. Aki szkeptikus, és azt vallja, hogy a pénz minden problémát megold, mert általa minden kívánságunk teljesülhet, az gondolja végig: biztosan jó az, ha valakinek minden kívánsága teljesül? Vajon jól neveljük azt a gyereket, akitől semmit nem tagadunk meg, és bármit talál ki, azonnal megvesszük neki, csupán azért, mert megtehetjük, és mert a szeretetet sokkal könnyebb és sokkal kevésbé fárasztó pénzzel megváltani, mint helyette önmagunkat adni? A szeretetnek is van felelőssége. És ha ez ránk nézve igaz, miért gondoljuk azt, hogy Isten nem szeret minket vagy nincs is, ha nem teljesíti azonnal minden kívánságunkat? Akik tagadják Istent, többnyire azzal érvelnek, hogy ha létezik, hogyan engedheti meg azt a végtelen gonoszsgot és szenvedést, amit a jó embereknek el kell viselniük. Kevesen gondolnak arra, hogy a szabad akarat ajándékával születünk, és a gonosz uralma általában a jó emberek passzivitásán múlik, akik ráadásul jóval többen vannak. Pedig erre számtalan idézet forog közzájón.

Ott, a kopott, szennyes cirokseprű által feketére suvickolt, olajfoltos betonpadlón találtam meg a megoldást, a kiutat, ami megakadályozott abban, hogy elmerüljek az önsajnálát nihilizmusában és a cinizmus kishitű, kézfeltartó tévedésében, abban a téves gondolatban, hogy a legokosabb, amit tehetek, ha sodródom az árral vagy itt hagyom az egészet, mert ez nem a jó emberek világa.

Azzá tehető!

Rádöbrentem, hogy végtelenül gazdag vagyok, és végtelenek a lehetőségeim is. Hiszen a világ összes valódi értéke a rendelkezésemre áll, és tudást nem csak egyetemeken lehet szerezni. Mintegy fizikailag éreztem a lökést, egy belső hullámot, ami távoli mennydörgésként végigvisszhangzott bennem, felgyorsítva a pulzusom, rácsodálkozó, felfedező örömmel töltve el. Hirtelen olyan tudást találtam magamban, ami már régen a birtokomban volt, csak eddig fátyol borította, amelyet a mindennapi, fantáziátlan szürkeség kövesített rá.

Hiszen a Föld minden szellemi kincse az enyém lehet! Hiszen a magánzárka fogatlanul vigyorgó, bűzös leheletű rémét is a költészet bájos, csilagszemű tündére űzte el! Hiszen mindent megtalálhatok a könyvekben: a csodákat, az álmokat és a tudást!

A könyvtárban, a képtárban, a színházban és a koncerttermekben nem kérnek erkölcsi bizonyítványt. Még a moziban sem. Szabadon belefelelhetek egy erdei tisztás napsütötte, zümmögő, ciripelő, pillangószárnyú, erdeiszamóca illatú, szélről bólogató ölébe, mert már ettől sem zárnak el, mint nemrég. Magamhoz csábíthatom az erdei patakok csacsogó csobogását, és várhatom a mesék hőseinek betoppanását. Nem vagyok beteg, testileg-lelkileg korlátozott, van fedél a fejem felett, szeretnek... és én a munkám miatt kesergek?

Isten csillagport hintett a saját képére formált emberekre, és ők hálaból írók, költők, zeneszerzők, festők, szobrászok, építő-, előadó- és táncművészek lettek, hogy megajándékozzanak bennünket a csodával akkor is, ha ez számukra szegénységgel járt, akkor is, ha belehaltak, mert az volt a küldetésük, azért születtek, hogy jobbá tegyék a világot. A világ összes írója és költője azért írt könyvet vagy verset, hogy én elolvassam. A festők azért festettek, a szobrászok azért formáztak, hogy gyönyörködhessek a műveikben. A tudósok – sokszor az életük kockáztatásával – azért keresték az igazságot, hogy kiléphessenek a sötétségből a fényre, és mert Isten azt akarja, hogy megismerjük Őt. Mindegy, hogy pillanatnyilag miből kell megélnem, ha este vár a csoda az Operában. A világ egyik legszebb Operaházában! Már a ház megközelítése is ünnepélyes hangulattal tölt el. A szigorú, hideg tekintetű, de lángoló szellemű Ybl Miklós hozta vissza benne az új reneszánsz antik szépségét, és vele az életörömet. Többek között Than Mór, Lotz Károly és Székely Bertalan lehelte bele a lelkét, és olyan igazgatói voltak, mint Gustav Mahler. A tizenkilencedik század mesevilágába érkezem.

Aki oda járt, akármilyen szegény is volt, az alkalomhoz a legszebb ruháját vette fel. A homlokzaton Liszt Ferenc messzire tekintő, ülő alakja fogadott, a falakon pedig számos híres zeneszerző portréja Beethoventől Csajkovszkijig, Monteverditől Mozartig. És én ide szabadon bemehetek, magam mögött hagyva a kinti világot, és kizárva mindent, ami lehúz a sárba. Megsimogathatom a székek vörös bársonyát, beleszagolhatok a kissé antikporos levegőbe, és gyermekként várhatom a csodát. A csodát, amit a zenekari árokban hangoló muzsikások ma este csak nekem fognak játszani, az énekesek nekem énekelnek, a fehér varázspálcás karmester az én kedvemért dirigálja a darabot, melyet a szerző ma estére nekem írt. Mert én vagyok a közönség, a gyarló ember, akit meg kell váltani, és akiért

az alkotó a lelkét adta akkor is, ha a saját kora nem érdemelte meg. És ezt a varázslatot a világ legjobb művészei adják elő, én pedig hálásan és megilletődve veszem át ezt a semmihez sem fogható ajándékot. Izgalommal várom, hogy lassan kihunyjon a fény, csenddé szelődüljön a zsongás és felmenjen a súlyos bársonyfűggöny, feltárva egy megálmodott világot. Egy világot, melyet a legjobb mesterek terveztek és hoztak létre a műfaj iránti mélységes alázattal és tisztelettel, hogy én a továbbiakban egy herceg reneszánsz udvarában találjam magam, vagy éppen a Rajna fenekén, ahová a felszíni hullámok játékos fényeket varázsolnak. Nekem pedig a következő néhány órában együtt dobog a szívem a szereplőkkel, együtt sírok és nevetek, együtt szeretek velük, minden sejtmet átjárja a zene, és megfellelkezem arról, hogy mivé váltunk a huszadik században.

Ha az Opera a zene fellelgevára, akkor a Zeneakadémia a temploma. Ide is szabadon bemehetek! A letisztult hangok katedrálisába, ahol a művészek frakkban és fekete estélyiben játszanak nekem, mert bennük is él a megfelelő alázat a szakmájuk iránt, az elődök iránt, és mert tudják, hogy vannak még csodák, hiszen itt is estéről estére csoda születik. De ugyanígy elmehetek bármelyik varázslatos mesegyártó színházunkba, ahol a hivatásukat véresen komolyan veszik a színészek, és minden este meghalnak értünk a világot jelentő deszkákon. És amit én nem merek kimondani, azt kimondják helyettem az Egyetemi vagy az Irodalmi Színpadon azok a bátrak, akiket időnként eltiltanak, de bebörtönözni már nem mernek. Nem kell a hazámat elhagyni ahhoz, hogy a világ legjobb avantgárd táncművészeti együttese varázsoljon el, hiszen Köllő Miklós Dominó együttese nálunk alkot! Végtelenül gazdag és szerencsés vagyok tehát, hogy ilyen országban élhetek, ahol minden esélyem megvan a gyógyulásra, csak élnem kell vele. És ha véletlenül nem tudnám, hol találom meg a nekem írt meséket, csak bele kell lapoznom Szerb Antal irodalomtörténetébe, és máris úgy érezhetem magam, mint Aladdin, amikor megtalálta a kincsesbarlangot. Hosszú sétákat tehetek elmúlt korok hűvös termeiben bájos ifjú leányok rózsás kebleiben gyönyörködve vagy kegyetlen öldöklésekbe borzadva. Fensőséges tekintetű, cifra öltöztetű, kegyetlen uralkodóknak nyújthatok nyelvet: lám, én még itt vagyok, te már nem! Hagyhatom, hogy magába szippantson egy-egy sosem látott, mégis a fantáziámban elevenen élő paradicsomi táj, vagy mint egy időutazó, észrevétlenül beleshetek jámbor polgárok ablakain,

vagy nevezhetek a vaskos népi tréfákon. Mert a festők is történelmet írtak, csak nem tollal.

És ha mindez gyökeret vert bennem, ha sikerült a múlt üzeneteit megértenem, akkor végre rájövök, hogy mindez hagyomány, az én hagyományom, amit nem szabad elvetni, amit értelmesen és átgondoltan folytatni kell, mert enélkül nem lehet megbízható jövőt építeni. Így végre mélységében is megérthetem azt az ismert, de sajnos még mindig nem felismert mondást, hogy „historia est magistra vitae”, azaz a történelem az élet tanítómestere.

Ezért vagyok most itt, söprűvel a kezemben, ezért taposott rám a huszadik század. De amíg nem látom pontosan a saját helyzetemet, addig kiutat sem találhatok. Egy labirintust csak akkor láthatsz át, ha felülről nézed. A tisztánlátáshoz viszont minden segítséget megkaphatok, ha hajlandó vagyok felismerni és elfogadni azt. Hogyan is lehettem annyira rövidlátó és kishitű, hogy reménytelennek láttam a jövőmet! Amikor sok ezer kéz nyúlik felém a múltból és a jelenből, csak meg kell fogynom! Akik azért éltek vagy élnek, hogy segítséget nyújtsanak a rászorulóknak.

Ez a gondolatfelhő úszott körbe ott a gyógyszergyár mocskos betonján, ezernyi bűvös szikrát vetve, és én boldognak éreztem magam. Boldognak, mert Isten ismét szólt hozzám, és én megértettem. Emlékszem, amikor „Ő” azt mondta, hogy a rabságnak hamarosan vége lesz, és semmi lesz minden ahhoz képest, ami utána kint vár rám. Akkor magamban kinevettem. Legyek csak kint, gondoltam, a többit pedig bízza rám!

Talán akkor fordult velem elő utoljára, hogy nem hallgattam egy „szakemberre”. Megértettem, hogy soha nem szabad egy feladatot lebecsülni, bármilyen egyszerűnek tűnjön is, és mindenhez csak teljes erőbevetéssel és igényességgel szabad hozzáállni. Ha egy hegyet meg akarok mászni, számítanom kell arra, hogy valahol az emelkedőn meghalok, mert nem bírom tovább. De soha nem lehet cél a hegy alja vagy közepe, csakis a csúcsa. A célt elbukni nem szégyen, a célt nem kitézni – az.

Túléltem. Nem betegedtem bele, nem haltam bele, mint oly sokan, a rendszer szándéka szerint. Mondhatnám, a semmiből indultam, de ez nem fedí az igazságot. Valójában a semmi alól, a hegy lábánál elterülő ragadós, lehúzó, bűzös mocsárból indultam, és feljutottam arra a csúcra, amit kitűztem magamnak.

Köszönöm, Istenem.

Ajánlás

Ajánlom ezt a könyvet

- azoknak, akiknek mindig minden sikerült, hogy egy kicsit elgondolkozzanak...
- azoknak, akiknek soha semmi nem sikerült, de talpra szeretnének állni...
- azoknak, akiket megtaposott az élet, és azoknak, akiket valamilyen formában megerőszakoltak...
- és azoknak, akik ezt tették velük, mondván, hogy élehetetlenek, minek tették szét a lábukat.

Ne feledd: sokkal több jó ember él a földön, mint rossz, tehát nem vagy egyedül soha!

Epilógus

Napjainkban ismét divat lett a múlt bűnein vitatkozni. Engem, mint elszenvedőt, soha senki nem kérdezett meg, hogy mi a véleményem a megtorlásról. Ha könyvemből ez nem volna egyértelmű, akkor most kijelentem: nem akarok, és soha nem is akartam bosszút állni! Már csak azért sem, mert keresztény vagyok, és ez ellenkezik Jézus tanításával. Bosszúval nem lehet lezárni egy eseménysorozatot, mert az még maga az esemény. Ez nem jelenti azt, hogy a hatályos törvények alapján a bűnösöket nem kell elítélni, ha rászolgáltak, már ha vannak erre hatályos törvények. Ha pedig ezeket a törvényeket akkor kezdik megalkotni, amikor már nincs kin alkalmazni, akkor az a törvényalkotás álságos, mondhatnám, porhintés a közvélemény szemébe.

De miről is akarták elterelni a figyelmet az elmúlt negyedszázadban? Mi a lényeg, amiről senkinek nincs kedve beszélni? Azok maguk az áldozatok! Akik egyre kevesebben vannak. Róluk senki nem beszél. Szégyenteljes, ahogyan bánt velük a politika. Ha egyszer vállaltuk, hogy helyrehozzuk a múlt hibáit, nem kellene a sokszorosán meggyötört, ártatlan áldozatokat legalább a haláluk előtt jól tartani? Ha aktív életükben a diktatúra szemen köpte és levezelte őket, akkor a rendszerváltás után gondoskodni arról, hogy legalább életük végén visszakapják emberi méltóságukat?

Úgy látszik, ahogyan a halott festő a legjobb festő, úgy a halott forradalmár a legjobb forradalmár. Azzal már nincs gond. Nem kér számon, nem követelőzik. Arra nyugodtan lehet hivatkozni az állami ünnepeken, és megígérni, hogy soha többé. Posztumusz kitüntetések is lehet nekik adni, hadd lássa a világ, mennyire megbecsüljük kényszerű múltunk ártatlan áldozatait.

A szocializmus gondoskodott róla, hogy ezek az emberek ne tudjanak megélni a nyugdíjukból. Mint ahogyan arról is, hogy a hozzá feltétel nélkül lojálisak jól éljenek, a mai napig. Szükségessé vált tehát, hogy az áldozatok az új rendszerben nyugdíj-kiegészítést kapjanak, mégse haljanak éhen, miközben azok, akik ide juttatták őket, ragyogóan élnek. Hogyan is írja Petőfi Sándor?

Mérget töltöttek azok vizembe,
Akik megitták boromat.
S mit tettek gyilkosaim
Hogy gaztettöket elleplezzék?
Midőn kiterítve feküdtem:
Reám borúltak, s könnyezének.

(Petőfi Sándor: Az őrült.)

Mit tettek tehát megválasztott honatyáink? Először-is jó ideig vártak, hátha a probléma „magától megoldódik”. De mivel reménytelennek látszott, hogy gyorsan minden érintett szereplő meghaljon, lépni kellett, annál is inkább, mert a Politikai Foglyok Országos Szövetsége (POFOSZ) nyomást gyakorolt az új hatalomra. Végül, ha nyögvenyelősen is, de léptek. Először csak az ötvenhatosokra vonatkozott a törvény, később kiterjesztették a recskiekre, a Szovjetunióba hurcoltakra. El lehet képzelni, hányan érték meg a rendszerváltás utáni éveket.

És most jön a megalázás: aki bizonyítani tudja, hogy politikai okokból legalább egy évig volt valahová bezárva, az kaphat valamennyi nyugdíj-kiegészítést. Ha a börtönben eltöltött idő „az egy évet elérte, de a három évet nem érte el”, az havi 22 ezer 500 forintot ér. Körülbelül 70 eurót! Nem tévedés, sem az összeg, sem a bonyolítás. Nem egy történész csoportot bíztak meg, mindenhová szabad bejárást biztosítva, hanem a sérelem elszenvetőjének kell bizonyítania a sérelmet, hitelt érdemlő bizonyítékokkal! Ez az összeg nem csak annak megalázó, akinek kiutalják, hanem a hazának is, ahol ez előfordulhat.

De még nincs vége!

Annak, aki az 1963-as amnesztia után szabadult, még ez sem jár! Bennünket más törvény alapján rehabilitáltak, a megítélésünk is más. Azt ugyan el kellett ismerni, hogy ártatlanul szenvedtünk, bocsánatot is kértek tőlünk, de elégedjünk meg ennyivel. A kárpótlási törvény annak idején nekünk is juttatott valamit, legyen ez elég.

Miért diszkriminálják az 1963 után szabadult áldozatokat? És kik? Még mindig van hatalmuk az elvtársaknak?

Még ma sem késő. Az a jó hírem, hogy már nagyon kevesen vagyunk. Pusztán néhány embert érintene egy olyan döntés, ami egy kicsit az igazság felé billentené a mérleget. Ha szívesen tennének valamit, de nem tudják, hogy mit, szívesen segíték. Például függetlenül attól, hogy kit mikor és milyen törvény alapján rehabilitáltak, mennyi időt és hol töltött el, ha a szocializmus áldozata volt, kapjon tisztességes nyugdíjat. Kapjon kártérítést, mint azok, akiket ma előzetes letartóztatásba helyeznek, de végül felmentenek. A köztörvényes vádlottat megilleti a börtönben töltött napokért a kártérítés, bennünket – inflációkövetően – nem. A költségvetés számára mindez csupán valamelyik tizedesvessző után növelné a számot.

De ha az állam a büdzséből nem akar elvenni, van más megoldás is: például az alanyi adómentesség. Legalább a közterhekhez ne kelljen hozzájárulnia annak, aki ártatlanul a közért szenvedett.

Sohasem késő.

Féltve őrzött képeim

A következő oldalakon legféltettebb kincseimet mutatom meg színesben. Mindegyik képnek, iratnak külön története van, amire rátalál az Olvasó a könyv lapjain.

Vass László barátom
faintarziája, melyet már részben
bénultan, fél kézzel alkotott.

[illegible]

Személyi igazolványának száma: hó 26... napján.
Bpest 1906. évi
Betegellátásra jogosult.

P. H. NORTON

1. A közbűntetésről a

Mellekbüntetések:

5-ös környgr
ültetés

rendőrkapitányság értesítve
1966. máj. hó 26. nap.

Látamozás, lakóhely megváltoztatására
kölés és az illetékes rendőrhatalóság, vagy rendőri szerv
főfel:

Feladat
Pop. 1966. 11. 26.
Rece

VI. 26. 11
Közigazgatási
IX. 25. 1966

XH-29 Rose Lany, Lany
 1967-28
 1968 Jan-8 Jan
 1968 Jan-26 Jan

IV. 24. *John Smith*
1968. 26
V. 26. *Robert L. Smith*
VI. 26. *Robert L. Smith*

Budapesti Országos Börtön
börtön
munkahely

Feltételes szabadságra bocsátott

Igazolványa

Az igazolvány tulajdonosa: Beszta János
Törzslapszáma: 1A-45-59

Személyi adatai:

Születési helye és ideje: *Bombathely 1943. április 18.*
Anyja neve: *Heischi Jolán*
Foglalkozása: *háziasszony volt*
Családi állapota: *vált*
Lakóhelye: *Bp. XI. r. Villányi u. 65.*

Személyleírása:

Magassága: 175 cm.	Fogazata: hiányos
Szeme: kék	Hajszíne: szőke
Alla: kerek	Szája: keskeny
Szemöldöke: szőke	Arcformája: háromszögletes
Bajusza: borotva	Orra: egyenes
Homloka: alacsony	Szakáll: borotva
Különös ismertetőjele:	
Fentnevezett	Bn. Kalmár István

4/11/10 számú ítéletével
büntette miatt kiszabott
börtönbüntetésből 2 - évet 8 - hónapot
napot kitöltött.

NC-1115. r. sz. — BM — 657884. Zrinyi (T) Nyomda (R)

fh797/1964

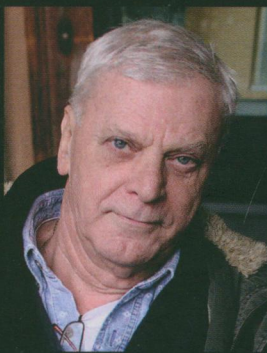
Egy nagyon korai képem
nagyamámról, Mamikámról, amit
iskolai rajzlapra, iskolai vízfestékekkel
készítettem.

Egy nemrégiben festett képem.
Olaj, vászon, 50x70

X 272752

Szesztay András iparművész 1943-ban született Szombathelyen. 1964 márciusában letartóztatták a „Mészáros-féle összeesküvés” résztvevőjeként. 1966. november 26-án szabadult. 1968-75 között modellezőként dolgozott a Képzőművészeti Kivitelező Vállalatnál. 1982-ben elvégezte az Iparművészeti Főiskola Továbbképző Intézetének iparesztétikai szakát. 1989 óta a Művészeti Alap tagja, számos kiállítás résztvevője. A rendszerváltás után szerepet vállalt a közéletben a Politikai Foglyok Országos Szövetsége tagjaként és később Újbuda önkormányzati képviselőjeként.

A szerző 20 évesen került a Kádár-rendszer börtönébe, mint politikai fogoly. Egy koncepció per vádlottjaként, majd elítéltjeként 32 hónapot töltött ott, ebből hatot egy ablaktalan, üres magánzárkában. Könyve lapjain megelevenedik a korabeli börtön zárt világa, a politikai foglyok összetartása és szolidaritása, megannyi érdekes, jó és gonosz ember portréja, akik formálták e bezárt fiatal jellemét. Szesztay András emléket állít egykori rabtársainak, és megosztja velünk a történetét közös történelmünk szomorú darabkájaként. Kötete azonban nemcsak azok számára izgalmas, akik szeretnének többet tudni e korról, hanem azoknak is, akik kapaszkodókat keresnek életük nehéz, emberpróbáló időszakában.

— ✱ —

„A történelem elvarázsolt kastélyának torz tükröi játszanak velünk? Nem teljesen. Ez a mű olyan őszinte vallomás, mely nem nélkülözi ugyan a kafei létmegsemmisítő szorongásokat, de más dimenzióit kívánja megvilágítani a rendszernek.”

Köllő Miklós

ISBN 978-615-80720-0-7

9 786158 072007

Ára: 2990 Ft